

HATÁRTALANUL MAGYARUL

2.

FARKAS JUDIT: ALKALMAZOTT GENERATÍV NYELVÉSZET

Lingua Franca Csoport
Pécs, 2018

HATÁRTALANul MAGYARul

A HUNGAROLÓGIAI ÉVKÖNYV ELEKTRONIKUS KÖNYVSOROZATA

*különbéle nyelvtudományi megközelítésmódok nemzetközi színvonalú,
átfogó magyar nyelvészeti kutatási eredményeinek határokon átvéelő publikációs fóruma*

HU ISSN 2560-1393

URL: <http://h-magyarul.btk.pte.hu/>

Főszerkesztők:

ALBERTI GÁBOR – SZÜCS TIBOR

Szerkesztőbizottság:

ALBERTI GÁBOR (PTE, PÉCS)

ANDOR JÓZSEF (PTE, PÉCS)

FANCSALY ÉVA (PTE, PÉCS)

GÚTI ERIKA (PTE, PÉCS)

HOFFMANN ILDIKÓ (SZTE, SZEGED)

KÁDÁR EDIT (BBTE, KOLOZSVÁR)

KÁRPÁTI ESZTER (PTE, PÉCS)

KOLLÁTH ANNA (ME, MARIBOR)

KUGLER NÓRA (ELTE, BUDAPEST)

KONTRA MIKLÓS (KRE, BUDAPEST)

NÁDOR ORSOLYA (KRE, BUDAPEST)

PRÓSZÉKY GÁBOR (PPKE, BUDAPEST)

RÁKOSI GYÖRGY (DE, DEBRECEN)

SZABÓ MÁRIA HELGA (SIGNALL TECHNOLOGIES, BUDAPEST)

SZÜCS TIBOR (PTE, PÉCS)

2. kötet:

FARKAS JUDIT (Pécsi Tudományegyetem BTK): **Alkalmazott generatív nyelvészet.** 2018

ISBN 978-963-429-199-2

Lektorálta: KÁDÁR EDIT (BBTE, Kolozsvár)

Borítóterv: SZABÓ VERONIKA

Kiadó: Lingua Franca Csoport; H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6. (PTE BTK)

© Farkas Judit, 2018

© Pécsi Tudományegyetem BTK Nyelvtudományi Tanszék, 2018

© Lingua Franca Csoport, 2018

2.

Lingua Franca Csoport
Pécs, 2018

TARTALOM

Tartalom	4
1. Bevezetés	5
2. Rendszerszerű adatközlés: A [±HUMÁN] jegy a névmási visszautalásban	13
2.1 Alapvető megfigyelések a [±HUMÁN] jeggyel kapcsolatban	13
2.2 Mondaton belüli visszautalás [±HUMÁN] szereplőre	15
2.2.1 Fókuszban álló antecedensre történő visszautalás	16
2.2.2 Posztverbális helyzetben lévő antecedensre történő visszautalás	27
2.2.3 Topikban álló antecedensre történő visszautalás	34
2.2.4 <i>Is</i> -kvantorban álló antecedensre történő visszautalás	40
2.3 Az adatok összegzése, általánosítások	45
3. Hasonló felépítés, új szemlélet: A főnévi komplementumzóna	54
3.1 Főnévi komplementumzóna a magyarban?	54
3.2 Kedvezőségi feltételek a főnévi posztnominális komplementumzónában	59
4. Hova vezetnek az adatok: A <i>-nAk</i> ragos birtokos előtti nem birtokosi pozíció	71
4.1 Megjelenhet valami a <i>-nAk</i> ragos birtokos előtt?	71
4.2 A komplex esemény alapú magyar deverbális főnévi kifejezések szerkezete	76
5. Az eddigiek összegzése: a <i>-hatnék</i> képzős főnevek	81
5.1 A <i>-hAtnék</i> képzőről általában	81
5.2 A képzett főnév alakja	82
5.3 A <i>-hAtnék</i> képzős főnevek viszonya a képzés alapjául szolgáló igéhez	90
5.3.1 Az argumentumstruktúra öröklése	90
5.3.2 Az információszerkezet öröklése	97
5.3.3 A képzés alapjául szolgáló igék alaptípusai	100
5.4 A képzésre vonatkozó megszorítások	103
5.5 A <i>-hAtnék</i> képzős főnevek főnévi és igei tulajdonságai	105
5.5.1 Igei tulajdonságok	105
5.5.2 Főnévi tulajdonságok	108
5.5.3 Összefoglalás	114
6. Összegzés	116
Irodalom	117

1. BEVEZETÉS

Jelen munka azt tűzi ki célul, hogy egy új nyelvészeti műfaj, az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanok módszertanát bemutassa, finomítsa, valamint hogy az ilyen típusú nyelvtanok jogosultságát igazolja az első magyar átfogó generatív forrásnyelvtanból (Alberti és Laczkó 2018) vett példacsoportok segítségével. Az egyes fejezetekben különböző területekről vett példákkal világítom meg, hogy milyen elvek mentén épül fel egy ilyen jellegű „alkalmazott generatív nyelvészeti” munka, és miben más, mint az elméleti nyelvtudomány körébe tartozó generatív nyelvészeti írások.

Az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanok (Comprehensive Grammar Resources) ötletét Henk van Riemsdijk vetette fel 1992-ben. A cél eredetileg egy új típusú holland nyelvtan megírása volt, amely azután Kenesei István 2008-ban történő bevonásával egy több nyelvet leíró sorozat megírására bővült. A sorozat első, holland nyelvről szóló kötetei 2012-ben jelentek meg (Broekhuis *et al.* 2012). A holland projekt fő „motorja”, Hans Broekhuis 2016-ban csatlakozott a sorozatszerkesztők csapatához, de már a kezdetektől tevékenyen részt vett a magyar nyelvről szóló kötetek előkészítésében azzal, hogy rengeteg hasznos tapasztalatát megosztotta a szerkesztőkkel és a szerzőkkel. A magyar átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtan munkálatai 2012-ben kezdődtek el ténylegesen az OTKA NK 100804 „Átfogó magyar nyelvtan” támogatásával, én magam is akkor csatlakoztam ehhez a projekthez a főnévi kifejezésekről szóló kötet egyik szerzőjeként, és az elmúlt öt évben végig itt is dolgoztam.

Az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanok lényege, hogy leíró nyelvészeti munkák, amelyek bár generatív nyelvszemléletűek, nem elméleti jellegűek, sőt amennyire lehetséges, elméletfüggetlenek kívánnak lenni – így adva meg a lehetőséget arra, hogy különböző elméleti keretekben dolgozó nyelvészek tudják felhasználni az általuk kínált rendkívül szisztematikusan elrendezett nyelvi adatokat. Ezeknek az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanoknak a révén a nagyobb (nyelvész)közönség számára is hozzáférhetővé válnak olyan adatok, amelyek elérésére eddig nem volt lehetőség, mert (i) mélyen be voltak ágyazva tudományos publikációk elméleti fejtegetéseinek szövevényeibe (amelyeket azóta esetleg elméleti szempontból többé-kevésbé már meghaladott a tudomány), (ii) vagy korlátozott terjesztésű publikációkban bukkantak fel, illetve (iii) az adott témaként szolgáló nyelven íródtak, nem pedig angolul.¹ Bár a munka úgy indult, hogy a feladat alapvetően a magyar generatív nyelvészeti szakirodalom összefoglalása lesz, már nagyon korán kiderült, hogy az a rendkívüli következetesség és rendszerszerűség, ahogyan az adatokat egy ilyen forrásnyelvtanban be kell mutatni, messze túl fog nőni egy szakirodalmi összegzés keretein. Mi magunk lepődtünk meg sokszor azon, hogy az

¹ “As a result, much information remains hidden in scientific publications: some information is embedded in theoretical discussions that are mainly of interest for and accessible to certain groups of formal linguists or that are more or less outdated in the light of more recent findings and theoretical developments, some is buried in publications with only a limited distribution, and some is simply inaccessible to large groups of readers given that it is written in Dutch.” (Broekhuis *et al.* 2012: ix)

adatoknak a különböző jegyek szerint való összeszedése mennyire messzire, akár teljesen új jelenségek felfedezéséhez is vezethet.

Köveztük a holland szerzőket abban, hogy vizsgálódásainkat a sztenderd magyar nyelvváltozatra korlátoztuk (és nem tértünk ki a különböző dialektusok közötti különbségekre),² valamint abban is, hogy a példákat nem korpuszokból vettük, hanem a szerzők saját anyanyelvi kompetenciájuk alapján alkották meg őket.³ Erre pontosan az előbb említett rendszerű adatbemutató miatt volt szükség: ahhoz, hogy fel tudjuk térképezni, hogy egy-egy adott jelenségekör esetében mely tényezők hogyan és mennyire relevánsak, a lehető legkevésbé eltérő adatsorokra volt szükség (lehetőség szerint minimálpárokat alkalmaztunk), és ilyen nagyságrendben ilyen jellegűen felépülő adatsorok nincsenek a korpuszokban (erre a pontra a 2. fejezetben a különböző névmásokkal történő visszaulások kapcsán fogok részletesen kitérni). Ha pedig nem mindig tudnánk korpuszokból dolgozni, akkor az adatközlés egységessége miatt sehol sem használhatjuk őket. Korpuszok alkalmazását a mi esetünkben az sem tette lehetővé, hogy bizonyos, számunkra teljesen egyértelműen grammatikus szerkezetek egyszerűen nem fordulnak elő korpuszokban, mert túl sok mindennek kellene egyszerre teljesülnie ahhoz, hogy pont egy adott szerkezet típust alkalmazzon valaki; ennek szemléltetését célozza az alábbi (1) példa.

(1) Na például *mindhárom városba ugyanannak a futárnak az elküldése*, az hiba volt.

Az (1) példában egy olyan főnévi kifejezés szerepel, ahol a *-nAk* ragos birtokos előtt egy oblikvuszi esetben álló bővítmény jelenik meg. Ez a(z) oblikvuszi bővítmények számára elérhető pozíció a magyar szakirodalomban korábban nem volt ismeretes, sőt konszenzus volt abban a tekintetben, hogy a *-nAk* ragos birtokos áll a főnévi szerkezetek bal perifériáján (lásd pl. Szabolcsi és Laczkó 1992, Bartos 2000), ez előtt már nem jelenhet meg semmi, legalábbis semmi olyan, ami a főnévi fejjel egy összetevőt alkotna. Az általunk bevezetett *na például*-teszt (Alberti *et al.* 2015) azonban igazolja, hogy az (1) példában szereplő főnévi kifejezés egy összetevőt alkot (a *na például*-tesztre a 3. fejezetben fogok részletesen kitérni). Ez a pozíció, amelyről azóta több előadás, illetve dolgozat is született (Karácsonyi 2016a, b, c, 2017), azért nem tűnt fel korábban senkinek, mert sok tényező együttállása szükséges a megjelenéséhez. Például csak komplex esemény jelentésű deverbális főnévi kifejezésekben⁴ jelenhet meg, kizárólag modelleméleti szempontból markáns operátor jellegű kifejezés, azaz kvantor vagy fókusz jeggyel rendelkező összetevő töltheti be, és csak akkor állhat itt valami, ha megjelenik mögötte egy szintén markáns operátorfunkcióval

² “The *Syntax of Dutch* aims at giving a syntactic description of what we will loosely refer to as Standard Dutch [...]. [...] the notion of standard language in *SoD* should be understood more neutrally as an idealization that refers to certain properties of linguistic competence, which we assume to be shared by the individual speakers of the language. [...] Dialects can be seen as a set of properties that characterizes a group of speakers in a restricted geographical area—such properties may be alien to speakers of the standard language and may give rise to linguistic outputs that are not immediately accessible to other speakers of Dutch [...]” (Broekhuis *et al.* 2012: xi–xiii).

³ “Our goal of describing the internal structure of phrases and sentences means that we focus on competence (the internalized grammar of native speakers), and not on performance (the actual use of language). This implies that we will extensively make extensive use of constructed examples that are geared to the syntactic problem at hand, and that we will not systematically incorporate the findings of currently flourishing corpus/usage-based approaches to language: this will be done only insofar as this may shed light on matters concerning the internal structure of phrases” (Broekhuis *et al.* 2012: x).

⁴ A komplex esemény, egyszerű esemény, illetve eredmény jelentésű főnevekről, valamint ezek jellemzőiről lásd Laczkó (2000: 304–333).

rendelkező *-nAk* ragos birtokos is. A szóban forgó pozíciót valószínűleg az egyértelmű hatókörkifejezés szükséglete hívja elő:⁵ a főnévi szerkezetek esetében az oblikvuszi bővítményeknek a fej előtti zónában csak ebben a pozícióban állva lehet nagyobb a hatókörük, mint a birtokosi kifejezéseknek a főnévi szerkezetnek abból a jellegzetességéből adódóan, hogy az oblikvuszi kifejezések másik lehetséges fej előtti pozícióját, a *való*-frázist mindkétféle (azaz a *-nAk* ragos, illetve a jelöletlen) birtokos is megelőzi.

- (2) Na például [*mindhárom futárnak az*] / [*mindhárom futár*] ugyanabba a városba *való* elküldése, az hiba volt.

Az (1) példában bemutatott főnévi kifejezésben szereplő pozíció (bizonyítható) megjelenéséhez tehát igen sok minden szükséges, ráadásul az itt szereplő kifejezés tartalma másként is megfogalmazható lenne, amint azt az alábbi (3) példa szemlélteti.

- (3) a. Na például mindhárom városba ugyanazt a futárt elküldeni, az hiba volt.
 a'. Hiba volt mindhárom városba ugyanazt a futárt elküldeni.
 b. Hiba volt, hogy mindhárom városba ugyanazt a futárt küldték el.
 b'. Mindhárom városba ugyanazt a futárt küldték el, ami hiba volt.
 c. Mindhárom városba ugyanazt a futárt küldték el. Ez bizony hiba volt!

Vélhetően egy átlagos anyanyelvi beszélő inkább alkalmazná a (3a-a')-ben látható főnévi igenévi konstrukciót vagy a (3b-b')-beli alárendelt mondat szerkezetet, vagy esetleg a (3c)-ben bemutatott kétmondatos megoldást, ha valami ilyesmit szeretne mondani. Ezek a szerkezet típusok nagyobb valószínűséggel találhatók meg korpuszokban is, ám ez még egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne lenne lehetséges az (1) példában bemutatott szerkezet típus, amelyben a magyar főnévi csoport szerkezetére vonatkozó korábbi elképzelésekhez képest megjelenik egy új pozíció. És ennek a pozíciónak a felfedezéséhez pontosan úgy jutottunk el (Alberti és Farkas 2018a: 875–883), hogy az átfogó forrásnyelvtanban való szerepeltetés miatt szisztematikusan végigpróbáltattuk a különböző birtokosi és nem birtokosi szerepű összetevők lehetséges helyét a főnévi kifejezésen belül.⁶

Az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanban tehát nem korpuszokból dolgoztunk, de ezzel természetesen nem állítom, hogy ne lenne lehetséges egy összefoglaló jellegű nyelvtanhoz korpuszokból vett példákat használni; ily módon készült a finnek finn nyelvű nagy leíró nyelvtana, az *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen *et al.* 2004) is. Ebben a nyelvtanban egyébként néhány helyen jól látszik, hogy a korpuszokból vett példának van

⁵ A magyarban az operátorok nemcsak vezérlik, de (kevés kivételtől eltekintve) meg is előzik a hatókörüket; lásd É. Kiss (1992: 139–142, 161–171).

⁶ A témáról lásd még Alberti *et al.* (2017a: 4. fejezet), valamint Farkas és Alberti (2016a).

egy nagy hátránya: sokszor fölöslegesen bonyolult mondat illusztrál egy adott jelenséget, mivel a korpuszban más(milyen) példa nem fordult elő.⁷

A korpuszok illetően való fel nem használása szerkesztőbizottsági döntés⁸ volt, ahogyan az is, hogy az adatokat nem fogjuk tesztelni. Bár Featherstone (2007: 271, 1. lábjegyzet) megjegyzi, hogy egy adott (viszonylag egyszerű) jelenségekör tesztelését elvégezték nyelvészeti képzettségű, illetve ilyen képzettséggel nem rendelkező anyanyelvi beszélők bevonásával is, és a két csoport eredményei nem különültek el szignifikánsan, az általunk tanulmányozott, helyenként valóban a nyelv határain álló szerkezetek grammatikalitásának, illetve ezen szósorok különféle lehetséges olvasatainak tesztelésére egy „hétköznapi” anyanyelvi beszélő egyszerűen nem alkalmas. Magas komplexitású adatsorok esetén ugyanis nincs eszközünk annak elkülöníttetésére, hogy egy-egy szó sor gyenge elfogadhatósága a kifejezendő jelentéstartalom szélsőséges szövevényességéből adódik (ennek megítéléséhez szemantikai és pragmatikai képzettség kell), vagy pedig ténylegesen abból, hogy nem tudják létrehozni az anyanyelvi kompetenciánkat működtető szabályok. A szóban forgó rendkívül komplex adatsorokra azért van szükség, mert az „érett” generatív nyelvészet immár a nyelv határainak egyre finomabban kirajzolható megragadására törekszik.

Azoknál a példasoroknál, ahol Laczkó Tibor, Kenesei István és Siptár Péter lektorok komolyabb ítéletbeli eltérést jeleztek, Featherstone (2007) elvei alapján el lett végezve egy-egy grammatikalitási ítéletekre vonatkozó teszt egy nyolc nyelvészből álló csoportban. Az egyik leginkább vitatott példasor a következő volt:

- (4) a. ^(?)Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb visszabeszélhetnékje.
 b. ^(?)Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb fészülködhetnékje.
 b'. ^{??}Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb megfészülködhetnékje.

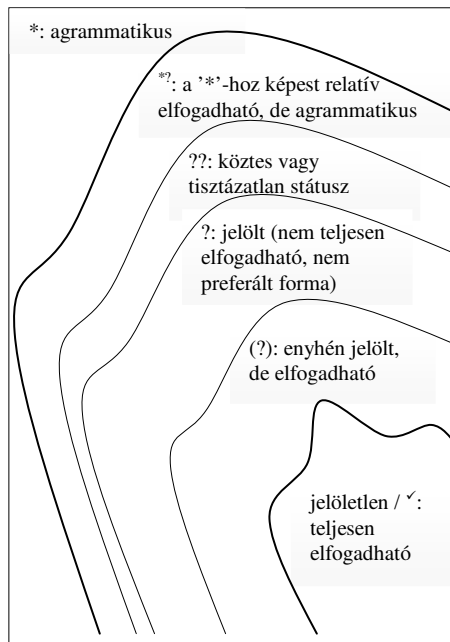
A (4) példasorban megjelenő ítéletekből látszik, hogy a szósorokat grammatikalitásuk tekintetében egy skálán elhelyezve ítéltük meg. Az alkalmazott skálát, amely az alábbi hat fokozatot tartalmazza, szintén a hollandoktól vettük át.

⁷ Az *Iso suomen kielioppiban* például arra a jelenségre, miszerint általános alanyt tartalmazó konstrukciókban is megjeleníthető a cselekvő ágens a *taholta* 'vki részéről', vagy a *toimesta* 'vki kezdeményezésére, vkinek a megbízásából, vkinek a közbenjárása folytán' szerkezetek alkalmazásával, a következő példát találjuk: *Ministeriä pommitettiin Hartolassa yrittäjien sekä keskustavoittoisen yleisön taholta* myös *valtioon tukimarkoista, palkkaperusteisten sivukuluja leikkauksesta sekä arvonlisäverosta*. 'A minisztert Hartolában kérdésekkel ostromolták mind a vállalkozók mind pedig a többnyire a Centrum Párt támogatóiból álló közönség részéről az állam pénztámogatásáról, a fizetésalapú járulékos költségek lefaragásáról és az áfáról.' (Hakulinen *et al.* 2004: 1266/§1327 (a)). Ezen igen bonyolult, és kifejezetten ritkán használt lexikai elemeket is tartalmazó mondat helyett egy átfogó (finn) forrásnyelvtanban állhatnának például a következő szerkezetek: *Yliopiston taholta tämä ongelma on tuotu esille*. 'Az egyetem részéről szóvá tették ezt a gondot.'; *Punaisen Ristin toimesta kriisialueella saatiin nopeasti apua*. 'A Vöröskereszt részéről gyorsan érkezett segély a válság sújtotta területre.' A példamondatokért Anja Haaparantának tartozom köszönettel.

⁸ A magyar átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtan szerkesztőbizottságát Henk van Riemsdijk, Kenesei István és Hans Broekhuis főszerkesztők mellett a következő tagok alkotják (ábécé sorrendben): Alberti Gábor, Bánréti Zoltán, Bartos Huba, Bibok Károly, É. Kiss Katalin, Gécseg Zsuzsa, Laczkó Tibor és Surányi Balázs.

- (5) * Elfogadhatatlan, agrammatikus
 ? A ’’-hoz képest relatív elfogadható (de továbbra is agrammatikus)
 ?? Köztes, illetve tisztázatlan státuszú
 ? Jelölt: nem teljesen elfogadható, illetve nem preferált forma
 (?) Enyhén jelölt, de elfogadható
 jelöletlen / ✓ Teljesen elfogadható, grammatikus

Az egyes lehetséges szósorokhoz társított precíz grammatikalitási ítéletek mentén az alábbi ábrán bemutatott módon rajzolódnak ki a nyelv határai. Ezek a határok tehát nem látszanak többé elvágólagosnak, hanem ily módon fokozatosan jutunk el a kifogástalanul grammatikus szósoroktól a teljesen elfogadhatatlanokig, összhangban Featherstone (2007) grammatikalitási skála alkalmazását szorgalmazó konklúziójával. Ebből az is kitűnik, hogy újfajta átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanunk célja végső soron a tanulmányozott nyelv minden eddiginél pontosabb feltérképezése, beleértve a vizsgálatba a fokozatosan homályba vesző határmezsgyék módszeres bejárását is.

1. ábra: A nyelv határai (Alberti és Farkas 2013)

Az említett nyolc nyelvész a (4) példasorban található szósorokhoz a következő ítéleteket társította:

(6)

	1	2	3	4	5	6	7	8
(4a)	✓	✓	✓	*?	✓	?	✓	?
(4b)	✓	?	(?)	*	(?)	??	(?)	?
(4b')	✓	*?	(?)	*	(?)	*	*	??

Amint az a táblázatból jól látható, a (4) példásor mondatai nagyon megosztották a nyelvészeket: a tökéletestől az elfogadhatatlanig mindenféle ítélet megjelent. Ez a nagyfokú egyet nem értés arra mindenképpen felhívja a figyelmet, hogy az adott kérdést, azaz azt, hogy a *-hAtnék* képzővel ellátott főnevek ki tudnak-e fejezni aspektust, feltétlenül érdemes kutatni a későbbiekben. Az azonban megkérdőjelezhető, hogy egy ilyen forrásnyelvtanban érdemes-e minden példához ennyi ítéletet megadni, hiszen ha egy adott szerző vagy szerzőpáros adatait közöljük végig, abból összeáll egy rendszer a grammatikalitás alapján egymáshoz képest elhelyezett adatokból, az a rendszer, ami az illető(k) fejében ott van, ha azonban mindig rengeteg adatot közölnénk, az olvasó körülbelül azt vonhatná le tanulságképpen, hogy az összes ilyen szerkezet egyöntetűen nagyjából '??'-es, azaz tisztázatlan státuszú, vagyis nem lehet eldönteni róla, hogy grammatikus vagy nem. Ez pedig semmiképpen sem lenne szerencsés.

Egy másik példa esetén, amely (7) alatt látható, ugyanennek a nyolc szintaktának az ítéleteiből egy teljesen más mintázat rajzolódik ki.

(7) *??Péternek a dékánsága a bölcsészkaron* mindenkit meglepett.

A (8)-ban közölt ítéletek mintázata azt sugallja, mintha két dialektus lenne: az egyik beszélői kategorikusan elutasítják, míg a másikéi teljesen elfogadhatónak tartják a (7)-ben megadott szósort. Mi tisztázatlan státuszúnak ítéltük a kérdéses példát, azaz '??'-es ítéletet kapott, ami nagyjából a nyolc szintakta által hozott ítéletek átlagának felel meg, de ez a '??' nem azonos a (4b)-nél átlagként kapott '??'-es ítélettel, hiszen a (4b) egyszerűen megítélhetetlennek bizonyult: ahány ember annyiféle ítéletet társított hozzá, míg (7) esetén egyértelmű döntést tudtak hozni az anyanyelvi beszélők, csak a két csoport nagyon nem értett egyet egymással.

(8)

	1	2	3	4	5	6	7	8
(7)	✓	?	✓	*	*	*	✓	✓

Featherstone (2007) tesztelésre vonatkozó elveit mindezek alapján ott gondolom hasznosnak és fontosnak alkalmazni, ahol egy nyelvész-szakmai tapasztalatok alapján nem egyértelműen megítélhető szóssorral van dolgunk (a teljesen egyértelműen tökéletes, illetve elfogadhatatlan szóssorok esetén nem tartom feltétlenül szükségesnek az adatok tesztelését). Úgy gondolom, ily módon már újtára bocsátható a rengeteg adatsor, és majd az idő kiszűri azokat, ahol a szerzők kisebbségi kompetenciát mutatnak, vagy esetleg nem tudtak megszabadulni valamilyen elfogultságtól. Az is megfigyelhető ugyanis, hogy vannak „szunnyadó” grammatikai paramétereink, amelyek tesztelése során valamilyen értékelés egyre elfogadhatóbbnak mutat bizonyos adatokat. E kérdések vizsgálata is jövőbeli módszertani kutatásokat indíthat el.

Cikkének konklúziójában Featherstone (2007) rámutat egy olyan tényre, amelynek fényében egyáltalán nem meglepő, hogy egy-egy adat megítélése a hatos elfogadhatósági skálán nagy szóródást mutat az anyanyelvi beszélők körében, sőt akár ugyanaz a beszélő is időről időre némileg módosuló ítéleteket hoz, akár tendenciózusan javítva ítéleteit, akár fáradságától, pillanatnyi összpontosítási képességétől függően. Arról a nyilvánvaló tényről van szó, hogy minden élő nyelv folyamatos változásban van, és itt ezúttal a változás folyamatosságán van a hangsúly. Ha nem éri egy nyelv beszélői közösségét radikális beavatkozás, akkor egy nyelv nem lép át a szinkrón egyensúlyi állapotából egy csapásra egy attól radikálisan különböző egyensúlyi állapotba. Olyan, időben végbemenő ún. *sztochasztikus* folyamatról van szó, amely nem determinisztikus, hanem pillanatról pillanatra valószínűségi változók határozzák meg, melyek meg is változnak az általuk előidézett megvalósult változás hatására. Az elegáns megfogalmazás azt az egyszerű és nyilvánvaló jelenséget fedi, hogy ha sokat hallunk egy szerkezetípust, amelyet egy darabig elfogadhatatlannak ítéltünk, akkor kezdünk vele szemben egyre elfogadóbbakká válni, különösen akkor, ha egy magas presztízsű társadalmi réteg képviselőinek szájából halljuk (például a mindenható televízióból...). Elkezdjük mi magunk is használni, és ez „sztochasztikusan” visszahat arra, hogy (a mögötte álló mikroparaméter-variáció) lassanként anyanyelvi kompetenciánk szerves részévé válik. Ha jobban belegondolunk abba, hogy ez a folyamat hogyan is terjed szét egy teljes beszélőközösségen, akkor rögtön a szükségszerűség fényében tűnik fel mindaz, ami miatt az adatközlő „alkalmazott generatív nyelvész” szorongva áll olvasói elé, különösen azok elé, akik nincsenek ahhoz hozzászokva, hogy a nyelv szabályok adta végső lehetőségeit próbáljuk kipuhatolni: nyilvánvaló, hogy egy terjedő mikrovariáció az egyik beszélőt már rég elérte, amikor a másikat még nem (aki más vidéken él, más generációval kommunikál, más kulturális körökben mozog), sőt az is nyilvánvaló, hogy egy és ugyanazon beszélő is folyamatosan változtathatja megítélését. Ez utóbbi változás a megfigyelői paradoxon egy eseteként is értelmezhető: ha egy tesztelésre összerakott komplex konstrukciót újra és újra szembesítünk anyanyelvi kompetenciánkkal, egyre jobban „elsajátítjuk”, amennyiben nem eleve idegen anyanyelvi szabályrendszerünkől. Az „alkalmazott generatív nyelvész” tehát azt vállalhatja, hogy pillanatnyi anyanyelvi kompetenciájáról tudósít – mert az legalább egy koherens egyensúlyi állapot, egy univerzális grammatikai szempontból lehetséges szabályrendszer –, és nem keveri össze egymással sok beszélő több időpillanattól származó ítéleteit, amiről semmi okunk nincs azt gondolni, hogy bármilyen rendszerré állnak össze. Amúgy igazi érdekessége csak néhány, a beszélőközösségen valóban markánsan végignyomuló változás tetten érése lenne, a kisebb körökben szétáramló, de aztán elhaló (majd esetleg hullámmázszerűen újra és újra felbukkanó) változások pontos feltárása reménytelen feladat, de – valljuk be – aligha érné meg a fáradságot.

Az empirikus vizsgálatok mellőzése mellett az szólt még, hogy az ilyen jellegű kísérletek jelenleg még a magyar generatív nyelvészetben már három-négy évtizede tárgyalás alatt álló alapadatok tesztelésénél tartanak, például a legelemibb fókuszjelenségek kísérletes értékelését végzik el (lásd pl. Geröcs *et al.* 2014, Káldi és Babarczy 2016).

- (9) a. A KALAPOT próbálta fel. Geröcs *et al.* (2014: 189/(8))
 b. Felpробálta a kalapot.
 c. Csak a kalapot próbálta fel.
 d. A kalap volt az, amit felpробált.

- e. Tegnap '[a bablevest]_{Fókusz} öntöttem ki. Káldi és Babarczy (2016: 333/(1))
 f. Tegnap kiöntöttem [a bablevest].

Egy későbbi időszakban az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanokban közölt egyes példasorok kiváló bemenetétül szolgálhatnak olyan teszteléses vizsgálatoknak, amelyek révén meg lehet majd állapítani, hogy az értékítéletek szóródása például két markánsan eltérő dialektusba rendeződik-e, vagy csupán kiszűrendő „zajnak” bizonyul.

Az átfogó forrásnyelvtanokkal tehát a „kemény” elméleti nyelvészet körébe sorolt generatív szintaxis sajátos „alkalmazott” műfaja jött létre, ahol ezúttal az elméletsemleges nyelvleírás a cél, kiszolgálva sokféle nyelvészt (a generatív paradigmán kívül és belül, a határokon innen és túl). Ezek a munkák a rendszerszerűen közölt adataikkal az elméleti kutatásoknak is új lendületet adhatnak, és olyan témákkal gazdagíthatják a vizsgálandó jelenségek körét, mint például a főnévi kifejezésekben megjelenő operátorzóna lehetősége (mely témáról lásd például Alberti *et al.* 2017a).

Az elkövetkező fejezetekben néhány olyan jelenséget fogok bemutatni a maga teljességében a magyar főnévi kifejezésekről szóló átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanból (Alberti és Laczkó 2018), amelyek megírásában tevékenyen részt vettem.⁹ Ezek a részek lehetőséget adnak annak bemutatására, hogy miként, illetve milyen elvek mentén épül fel egy átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtan, továbbá milyen módszertani dilemmákat kellett az adott részek kapcsán megoldani. Mindenütt azt a gondolatmenetet fogom követni, hogy (i) milyen tényezőket tárt fel a témában eddig a magyar generatív szakirodalom, (ii) e tényezők keresztosztályozásos áttekintése milyen körben reális, és (iii) ez a fajta áttekintés milyen tudományos eredmények elérését segítette elő. A második fejezet a névmások révén történő visszaütéssel foglalkozik a [±HUMÁN] jegy köré csoportosítva a gondolatokat, a harmadik fejezet témája a (korábban még pusztán létében is vitatott) főnévi komplementumzóna lesz, a negyedik fejezetben az (1) példában már említett *-nAk* ragos birtokos előtt megjelenő nem birtokosi pozícióval foglalkozom, az ötödik fejezet pedig egy korábban csak érintőlegesen említett deverbális főnévképzőt, a *-hAtmék* főnévképzőt veszi górcső alá. A legfontosabb gondolatokat a hatodik fejezet összegzi.

Jelen munka végső formájának kialakításához jelentős mértékben hozzájárultak értékes kritikai megjegyzéseikkel Dr. Siptár Péter, az MTA Nyelvtudományi Intézetének egyetemi tanára és tudományos tanácsadója, Dr. Fóris Ágota, a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi docense, valamint Dr. Kádár Edit, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem egyetemi docense. Ezúton is köszönöm értékes segítségüket. A megmaradt hibákért kizárólag a szerző a felelős.

⁹ A következő fejezetekről van szó: 1.1 *Characterization* (Farkas és Alberti 2018a), 1.3 *Derivation of nouns* (Alberti és Farkas 2018a), 2.1 *Complementation* (Farkas és Alberti 2018b), 2.2 *Modification* (Alberti és Farkas 2018b).

2. RENDSZERSZERŰ ADATKÖZLÉS: A [±HUMÁN] JEGY A NÉVMÁSI VISSZAUTALÁSBAN

Ebben a fejezetben ismertetem azt a fajta rendszerszerű adatközlési módszert, amely jellemzi az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanokat. Ehhez illusztrációként a magyar átfogó forrásnyelvtan főnévi kötetéből az 1.1.1.3.5 alfejezet (Farkas és Alberti 2018a: 20–86) egy részét, valamint egy, a témáról azóta íródott cikket (Alberti és Farkas 2016) fogok felhasználni, amelyekben a [±HUMÁN] jegy szerepét vizsgáltuk a névmási visszautalásban.

Amint az a példákból látható lesz, arra törekedtünk, hogy olyan adatsorokat vizsgáljunk, amelyek egymástól csak az éppen vizsgált jegyben különböznek, hogy más tényezők esetleges hatását kiküszöbölhessük a vizsgálatból. Éppen ezért a példák mindegyikét a szerzők konstruálták, nem korpuszból származnak. Amint azt a fejezetet lezáró 2.3 alfejezet feltárja, az adatok ilyenén való rendezése lehetőséget adott egy olyan összegzésre, amelyből kiderül, hogy a különböző referencialitási fokozattal rendelkező [+HUMÁN], illetve [−HUMÁN] karakterű főnevekre milyen névmásokkal lehet visszautalni a különböző információs szerkezeti pozíciókban (azaz topikban, *is*-kvantorban, fókuszban és posztverbális pozícióban), és a köztük lévő összefüggések miként foglalthatók (az optimalitáselméletekhez hasonló) szabályokba.

2.1 Alapvető megfigyelések a [±HUMÁN] jeggyel kapcsolatban

A legáltalánosabb szabály a névmási visszautalásra, amit (legalábbis kiindulópontként) minden magyar anyanyelvi beszélő elfogad, az, hogy harmadik személyű [+HUMÁN] szereplőkre, azaz személyekre, az *ő* személyes névmással (1b), [−HUMÁN] karakterű szereplőkre az *az* távolra mutató névmással (1c), míg absztrakt entitásokra, eventualitásokra az *ez* közelre mutató névmással (1d) szokás visszautalni.

- (1) a. A: Láta már [*a kollégád*]_[+HUMÁN] [*a Taj Mahalt*]_[−HUMÁN] ?
b. B: Igen, *ő* is ott volt a tavalyi indiai konferencián.
c. C: Úgy tudom, *az* a kedvenc épülete.
d. D: *Ez* tévedés! A Notre Dame a kedvenc épülete.

Vannak azonban esetek, amelyek nem illenek a fenti általánosításba. A háziállatok esetében az adott anyanyelvi beszélőtől, pontosabban az adott anyanyelvi beszélő állatokhoz való viszonyától függ, hogy [+HUMÁN]-ként vagy [−HUMÁN]-ként kategorizálja-e az adott élőlényt (2a). Minél „személyesebb ismerősünk” az adott állat, annál inkább az *ő* névmás használatos a rá való visszautalásban, amit tovább erősíthet az a körülmény, ha nevet is adunk neki (2a’). Ezek a példák azt bizonyítják, hogy a [±HUMÁN] kategorizálás nem fekete-fehér módon működik, hanem (a grammatikus és agrammatikus szósorok közötti választáshoz hasonlóan) egy szürke zóna is van a két pólus között.

- (2) a. [?]Az / ^{??}Ő ette meg a magokat? A pöttyös tyúk?
a’. ^{??}Az / [?]Ő ette meg a vacsorádat? (A) Bodri?

- b. Az meg kicsoda?
b'. Azt meg honnan szalajtották?

Szintén nem illik bele a fenti általánosításba, hogy bizonyos esetekben a távolra mutató *az* névmás is használható személyre történő visszautalásra; ennek tipikus esete a (2b-b')-ben szemléltetett pejoratív használat.

Pléh (1982) megfigyelte továbbá, hogy bizonyos körülmények között úgy is visszautalhatunk egy adott személyre az *az* névmás használatával, hogy ehhez nem tapad negatív jelentésárnyalat: ez a topikváltás jelensége (3b). Ha nem történik topikváltás, vagyis a második tagmondat alanya megegyezik az első tagmondat alanyával, azt *default*¹ esetként nem kell jelölni, vagy másként megfogalmazva a topik megőrzését azzal jelöljük, hogy a második tagmondat topik pozíciójában nem jelenik meg semmilyen hangalakkal rendelkező összetevő (3a). Amit tehát expliciten jelölni kell, az a topikváltás, és pontosan ezt a célt szolgálja a [$-$ HUMÁN] *az* mutató névmás megjelenése ebben a helyzetben egy [$+$ HUMÁN] antecedensre történő visszautalásban.

- (3) a. Péter imádja Marit, de nem bízik benne.
b. Péter imádja Marit, de *az* nem bízik (ő-)benne.

Hogy tovább árnyaljuk a kiinduló általánosítást, érdemes e helyütt felidézni Kenesei (1992: 648) megfigyelését, aki a topikváltás kapcsán leírt jelenség ellentétét írta le: amikor egy proposícióra utalunk, nem hangsúlyos helyzetben a [$+$ HUMÁN] névmásnak azzal a „gyenge” alakjával tehetjük ezt meg legtermészetesebben (4a-a'), amely úgy áll elő, hogy az esztragozott és szám-személy toldalékot viselő személyes névmási forma teljes alakjából (pl. *ő-belől-e*, *ti-belől-etek*) elhagyjuk magát a személyes névmást (pl. *belől-e*, *belől-etek*). Ha a névmás hangsúlyos helyzetben jelenik meg, például *is*-kvantorként (4b-b'), topikként (4c) vagy fókusként (4d), akkor a távolra mutató *az* névmás megfelelően esztragozott elemeit (pl. *abból*, *arra*) kell használni. Mint a példából látszik, [$-$ HUMÁN] proposicionális entitásra a személyes névmás teljes alakjával (*őbelőle*, *őrá*) semelyik esetben nem lehet utalni.

- (4) a. Elegem van ^(?)*abból* / ^(?)*belőle* / ^(?)*őbelőle*, hogy sértegetsz.
a'. Számíthatok ^(?)*arra* / ^(?)*rá* / ^(?)*őrá*, hogy segíteni fogok.
b. Elegem van [*abból* / **belőle* / **őbelőle* is]_{Kvantor}, hogy sértegetsz.
b'. Számíthatok [*arra* / **rá* / **őrá* is]_{Kvantor}, hogy segíteni fogok.
c. [*Abból* / **Belőle* / **Őbelőle*]_{Topik} Péternek is elege van, hogy sértegetsz.
d. [*Abból* / **Belőle* / **Őbelőle*]_{Fókus} van elegem, hogy sértegetsz.

E helyütt érdemes kitérni ismét egy az átfogó forrásnyelvtanokkal kapcsolatos módszertani kérdésre, az elméletsemlegességre. Amint azt például Szűcs (2015) is ismerteti, komoly vita folyik a szakirodalomban arról, hogy a (4) példában szereplő *abból*, *arra*, *belőle*, *rá* névmási elemeknek mi a pontos státusza. Kenesei (1992) amellett érvel, hogy a szóban forgó elemek expletívumok, amelyeknek az a feladata, hogy hordozzák az esztragozt, amire a velük láncot alkotó, a tematikus szerepet megkapó CP képtelen. Az alternatív elképzelés szerint a névmási elemek nem expletívumok, hanem valódi, tartalmas elemek, amelyek a CP-vel komplex NP-t alkotnak, amiből azután a CP bizonyos (jobbira ágazást nem toleráló)

¹ A *default* terminus egy szabályrendszeren belül olyan szabályra vonatkoztatható, amelyik akkor, de csak akkor érvényesül, ha nem jelenik meg az adott alkalmazásban vele ellentétes információ. Magyarra néha úgy fordítják, hogy „jobb híján való”, vagy arra utalnak, hogy bizonyos körülmények között felülírható szabályról van szó.

helyzetekben extraponálódik (lásd pl. É. Kiss (1987); hasonló álláspontot képvisel még Rákosi és Laczkó (2005)). Miként jelenik meg a kérdés egy átfogó generatív forrásnyelvtanban? Egy ilyen munkának nem célja, hogy döntsön a vitás szakirodalmi kérdésekben, hanem az a feladata, hogy bemutassa az adatokat, és amennyire lehet, elméletsemlegesen fogalmazzon meg általánosításokat, hogy a különböző keretekben dolgozó nyelvészek eldönthessék, a közölt adatok alapján milyen elmélet felépítése lenne számukra a leginkább célravezető. Így a szóban forgó névmási elem kapcsán például mi az *alárendelt tagmondat*hoz tartozó névmás megfogalmazást használtuk; ez bármelyik konkrét elképzeléssel összeegyeztethető az előbb ismertetettek közül.

Ezen a ponton érdemes még egy metodológiai kérdésről beszélni: a példabokrokról. Mint az alábbiakban látható lesz, egy-egy konkrét jelenség tesztelését mindig példabokrokban végeztük el, hogy a hasonló, de valamilyen jegyben eltérő szósorok közötti esetleges különbségeket, illetve azonosságokat könnyen észrevehetővé tegyük azáltal, hogy ezen szósorok közvetlenül egymás után jelennek meg. A példabokrok alkalmazása általánosságban kevésbé jellemző az egyéb generatív nyelvészeti munkákra.

2.2 Mondaton belüli visszautalás [\pm HUMÁN] szereplőre

Amint azt az előző alfejezetben bemutattam, egy [$+$ HUMÁN] névmási elem bizonyos körülmények között tud utalni egy [$-$ HUMÁN] entitásra, illetve ez fordítva is lehetséges: bizonyos esetekben, például topikváltáskor, egy [$-$ HUMÁN] névmási alak is tud utalni egy [$+$ HUMÁN] entitásra. Ebben az alfejezetben arról lesz szó, hogy milyen tényezők határozzák meg, hogy egy konkrét esetben mely névmási alakot kell használni egy [\pm HUMÁN] entitásra történő visszautalásnál. Amint az az adatokból ki fog derülni, az élő vagy élettelen jelleg, a grammatikai funkció, az információszerkezeti funkció és az antecedens referencialitási foka lesznek azok a tényezők, amelyek számítani fognak (akárcsak sok más területen is a magyar szintaxisban).

A vizsgálat menete a következőképpen foglalható össze. Az antecedensek következő paramétereit fogom szisztematikusan változtatni: (i) az antecedens [\pm HUMÁN] jegyét; (ii) az antecedens, illetve a vele koreferens névmás információszerkezeti funkcióját (fókusz, posztverbális helyzet, topik, *is*-kvantor); (iii) az antecedens referencialitási fokát (tulajdonnév, határozott főnévi kifejezés, határozatlan specifikus főnévi kifejezés²), illetve a

² A nem specifikus főnévi kifejezésekre nem terjed ki a vizsgálat, mert bizonyos pozíciókban, például topikban, nem specifikus főnévi kifejezés nem fordulhat elő (É. Kiss 1992: 105–106), így ilyen kifejezések nem minden pozícióban lennének tesztelhetők. Az is a nem specifikus határozatlan főnevek tesztelése ellen szól, hogy az alábbi példából kiderül, az *az/ő* különbség nem játszik szerepet abban, ha ilyen antecedensre szeretnénk visszautalni (i), ugyanis egyik névmás sem alkalmas erre (ii–iv). Mind az *az*, mind az *ő* csak olyan antecedensre tud ugyanis visszautalni, amely legalább a beszélő szempontjából [$+$ SPECIFIKUS].

- (i) Állítólag egy új diák is érdeklődik a nyelvészet iránt,...
- (ii) ...de sajnos [?]*az* / [?]*ő* nem veheti fel a nyelvészet szakot.
- (iii) ...de sajnos [?]*azt* / [?]*őt* nem vehetjük fel a nyelvészet szakra.
- (iv) ...de sajnos [?]*annak* / [?]*neki* / ^{*}*őneki* nem engedélyezhetjük a nyelvészet szakot.

névmás grammatikai funkcióját (alany, tárgy, oblikvuszi esetű bővítmény).³ Az adatokat táblázatos formában a 2.3 alfejezetben közlöm az összegző általánosításokkal együtt.

2.2.1 Fókuszban álló antecedensre történő visszautalás

Ebben az alfejezetben azokat az eseteket tekintem át, ahol a fókuszban álló antecedensre visszautaló névmás fókusz (2.2.1.1), topik (2.2.1.2), posztverbális (2.2.1.3), illetve iskvantor (2.2.1.4) pozícióban van.

2.2.1.1 A visszautaló névmás fókuszban

Először azokat az eseteket veszem górcső alá, amelyekben mind az antecedens, mind a rá visszautaló névmás fókuszban jelenik meg.

Kezdjük az adatok bemutatását azokkal az esetekkel, ahol az antecedens egy személyt jelöl, vagyis [+HUMÁN] karakterű. Az áttekinthetőség kedvéért a továbbiakban az antecedenst és a rá visszautaló névmást egyaránt dőlt betű jelzi.

Elsőként tekintsük azt az esetet, ahol az antecedenst tulajdonnév fejezi ki.

³ A magyar átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtan megfelelő részében (Farkas és Alberti 2018a: 31–68) a [–HUMÁN] antecedensek esetében nem vizsgáltunk különböző referencialitási fokú főnévi kifejezéseket, illetve iskvantor sem szerepelt a vizsgálatban. Az itt összegyűjtött adatokból kiindulva később úgy ítéltük meg, hogy érdemes lenne kiterjeszteni a kutatást ezekbe az irányokba is (Alberti és Farkas 2016), és mivel ezen a módon még rendszerszerűbbé válik az adatok megadása, e helyütt ennek a kibővített kutatásnak az eredményeit is közlöm. A kutatást eddig csak egyes számban végeztük el, de tervezzük a többes számú névmásokra való kiterjesztését, mert például tárgyesetben várhatóan igen releváns különbségek adódnak majd a személyes névmások erős, illetve gyenge alakjainak használatában azon okból kifolyólag, hogy egyes számban posztverbális helyzetben az ilyen esetű névmásokat alapesetben elhagyjuk (i), míg erre többes számban nincs lehetőség (ii). (Megjegyzendő, hogy a hangalak nélküli névmás posztverbális elhelyezése elméletfüggő. Számomra azért logikus ezen elemnek az itt való megjelenítése, mert ez a pozíció nem operátorpozíció, így itt nem vonatkozik rá kötelező hangsúlyossági előírás sem (a témáról lásd még a 2.2.1.3 alfejezetet).)

(i) *Péter* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, de sajnos nem hívhattuk meg **azt* / **ő* / **őt* az előadásra.

(ii) *Péterék* nagyon érdeklődnek a nyelvészet iránt, de sajnos nem hívhattuk meg **azokat* / **ők* / **őket* az előadásra.

A többes számú adatok közlésére e helyütt azért sem vállalkoztam, mert az duplájára növelte volna az adatállományt, amely így is tekintélyes mennyiségű lévén, hogy 4 bemeneti információszerkezeti funkció, 4 kimeneti információszerkezeti funkció, 3 referencialitási fokozat, 2 élősegi jegy és 3 kimeneti grammatikai funkció az, ahol esetről esetre meg kell vizsgálni, hogy melyik névmási alaknak milyen a megítélése, azaz már egyes számban is 288 adatsort kell kiértékelni. Az is látszik azonban, hogy ha egy átfogó forrásnyelvtanban bemutatásra kerül több tényező, amelyek egy adott vizsgálat szempontjából relevánsak, erre későbbi kutatások épülhetnek további tényezők bevonásával, vagyis az átfogó generatív forrásnyelvtanok bemenetét képezhetik további elméleti és empirikus kutatásoknak.

Mindez a tényleges munka során úgy fogalmazódott meg számunkra, hogy miközben az újabb és újabb tényezők bevonhatósága reménytelenül korlátlanná teszi a vállalkozást, egyetlen támpontunk maradt, hogy eldöntsük a konkrét teendőket: az elvárt oldalszám. „Minden tanulságos példatípust megadni az adott témakörben” – ez kilátástalan, megfoghatatlan feladat; mintha annak a mesebeli sárkánynak kellene levágnunk a fejeit, akinek egy levágott fej helyén rögtön hét új nő. „Ímri pontosan ezer oldalt az adott témakörben” – ez viszont már olyan szakmai kihívás, amire alapozva lépésről lépésre meg tudjuk hozni a döntéseket, hogy mely tényezők mentén végezzünk teljes körű adatfeltárást (megjósolható oldalmennyiséget lefoglalva a szóban forgó résztémára), és mely tényezők esetében szorítkozunk a pusztá megemlítésre. Az élősegi jegy esetében akár dönthettünk volna az egy-két oldalas megemlízési szint mellett is, hiszen nem kézenfekvően mondattani témáról van szó, az információszerkezettel való erős és alig feltárt, meghökentően összetett mintázatokat mutató kapcsolata azonban alapos bemutatásra sarkallt minket, különös tekintettel arra, hogy a magyar generatív mondattani kutatásoknak az információszerkezeti kutatások jelentik a vezérhajóját a nemzetközi nyelvtudomány szinterein.

- (5) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, Fókusz ← Fókusz
- Csak *Péter* kedveli Marit, mégis éppen **az* / ✓ *ő* hagyta cserben.
 - Csak *Pétert* érdekli a nyelvészet, mégis éppen **azt* / ✓ *őt* buktatták meg.
 - Eleinte csak *Péterben* bízunk meg, végül mégis éppen **abban* / ✓ *benne* / ✓ *őbenne* csalódtunk.
 - Eleinte *Péterre* számítottunk leginkább, de végül pont **abból* / ✓ *belőle* / ✓ *őbelőle* lett nagyon elegünk.
 - Csak *Péter fölött* járt el az idő, mégis pont **aziránt* / ✓ *iránta* / ✓ *őiránta* érdeklődnek a nők.

Amint az az adatokból egyértelműen kiderül, fókuszban álló, tulajdonnévvel kifejezett [+HUMÁN] antecedensre csak [+HUMÁN] névmási alakkal lehet visszautalni.

Ezen a ponton fontos kitérni két módszertani kérdésre. Egyrészt az olvasóban felmerülhet, hogy mi az oka annak, hogy a (5a-b) példákban csak két alak „verseng”, míg a (5c-d) példákban három névmási forma kapott grammatikalitási ítéletet. Ez a látszólagos következetlenség abból adódik, hogy a személyes névmásnak csak oblikvuszi esetekben van hangalakokkal rendelkező gyenge alakja, alany- és tárgyesetben a hangtanilag üres névmási alakot tekinthetjük gyenge formának a magyar *pro-drop* karakterével összhangban. Ezt az üres névmást nem fogom vizsgálni operátorpozíciókban, ugyanis ezek kötelező hangsúlyossága nem egyeztethető össze a gyenge forma hangtani ürességével.⁴ Ami az oblikvuszi esetben álló [+HUMÁN] névmási variánsokat illeti, mind a gyenge, mind az erős forma tökéletesen elfogadható a vizsgált esetben azzal a kitételrel, hogy lehetnek olyan anyanyelvi beszélők, akik az összes erős alakú oblikvuszi esetű személyes névmási formát rossznak ítélik meg arra hivatkozva, hogy ezek a formák számukra nem természetesek: modorosságot vagy patetikusságot sugallnak.

A második módszertani kérdés, ami ezen a ponton felmerül, az, hogy a (5) példában csak olyan mondatokat látunk, amelyekben a visszautaló névmás grammatikai funkciója egybeesett az antecedens grammatikai funkciójával (alany (5a), tárgy (5b), oblikvuszi esetű bővítmény (5c-c'), névutós bővítmény (5d)). Ezen a módon ki lehetett szűrni a grammatikai funkciók közötti különbség esetleges ítéleteket befolyásoló hatását.

Amint azonban a következő négy példasor bizonyítja (6-9), annak, hogy az antecedens ugyanazzal vagy éppen másmilyen esetraggal van ellátva, mint a rá visszautaló névmás, nincs hatása a grammatikalitási ítéletekre. Éppen ezért a későbbiekben egy-egy tesztkonstrukciónál csak egy bemeneti konstrukció megadása szükséges, az antecedens esetében a grammatikai funkció nem számít; csak az információszerkezeti funkció, a [+HUMÁN] jegy, valamint a referencialitási fok fontos.

A (6) példasorban egy alanyesetben álló antecedens (6a) van párba állítva különböző módon esetjelölt rá utaló névmásokkal (6b-d). Megfigyelhető, hogy a (6b-d) példákhoz társított grammatikalitási ítéletek tökéletesen egybeesnek a (5b, c, d)-ben megadott ítéletekkel.

⁴ A 2.3-ban közölt összefoglaló 1. táblázatban ezeken az alany-, illetve tárgyeseti helyeken éppen ezért csak két adat lesz megadva, a gyenge személyes névmási alak helyén pedig kihúzás (‘-’) jelöli, hogy ezen esetekben nincs adat.

- (6) • A grammatikai funkció irrelevanciája [+HUMÁN] antecedensre történő visszautalás esetén: alany (nominatívusz)
- Csak *Péter* kedveli Marit, ...
 - ...mégis pont **azt* / ✓ *őt* kínozza a lány.
 - ...mégis pont **abban* / ✓ *benne* / ✓ *őbenne* csalódott a lány.
 - ...mégis pont **aziránt* / ✓ *iránta* / ✓ *őiránta* érzett haragot a lány.
- A (7-9) példaszorok tanúsága szerint tárgyesetű (7a), illetve oblikvuszi esetű (8a) antecedensek, valamint névutós szerkezetben megjelenő (9a) antecedensek esetén sincs különbség a grammatikalitási ítéletekben azon ítéletekhez képest, amelyek a (5) példaszor megfelelő példáiban láthatók.
- (7) • A grammatikai funkció irrelevanciája [+HUMÁN] antecedensre történő visszautalás esetén: tárgy (akkuzatívusz)
- Csak *Pétert* érdekli a nyelvészet, ...
 - ...mégis pont **az* / ✓ *ő* bukott meg a mondatban vizsgán.
 - ...mégis pont **abban* / ✓ *benne* / ✓ *őbenne* csalódott a tanár.
 - ...mégis pont **aziránt* / ✓ *iránta* / ✓ *őiránta* nem lelkesedik a tanár.
- (8) • A grammatikai funkció irrelevanciája [+HUMÁN] antecedensre történő visszautalás esetén: oblikvuszi bővítmények
- Eleinte csak *Péterben* bíztam meg, ...
 - ...mégis pont **az* / ✓ *ő* hagyott cserben engem.
 - ...mégis pont **azt* / ✓ *őt* értem hazugságon.
 - ...de pont **aziránt* / ✓ *iránta* / ✓ *őiránta* nem lelkesedtek a többiek.
- (9) • A grammatikai funkció irrelevanciája [+HUMÁN] antecedensre történő visszautalás esetén: névutós konstrukciók
- Csak *Péter fölött* járt el az idő, ...
 - ...mégis csak **az* / ✓ *ő* mászta meg ezt a hegyet.
 - ...mégis csak **azt* / ✓ *őt* látjuk naponta futni.
 - ...mégis pont **annak* / ✓ *neki* / ✓ *őneki* nem kell bot.

Az antecedens grammatikai funkciója a fenti példák tanúsága szerint tehát nem számít abban a tekintetben, hogy rá történő visszautaláskor melyik névmást használjuk, illetve ezen névmási alak(ok)nak milyen a megítélése. A visszautaló névmás grammatikai funkciójára azonban mindez nem igaz: alany-, illetve tárgyesetben mások az adott alakokhoz tartozó grammatikalitási ítéletek, mint ha a névmás oblikvuszi esetben áll, vagy névutós konstrukcióban jelenik meg. A legfontosabb különbség, amit a (5-9) példaszorok kapcsán eddig megfigyelhettünk, az, hogy alany-, illetve tárgyesetben csak két névmási alak verseng egymással (mivel a személyes névmás gyenge alakjának hangsúlytalansága nem egyeztethető össze a vizsgált fókusz pozíció kötelező hangsúlyosságával): a távolra mutató *az* névmás, valamint az *ő* személyes névmás erős alakja, amelyek közül utóbbi tökéletes, előbbi pedig elfogadhatatlan fókuszban álló [+HUMÁN] karakterű tulajdonnévvel kifejezett antecedens esetén; ezzel szemben az oblikvuszi eseteket és névutós konstrukciókat tartalmazó példák esetében a személyes névmás gyenge alakja is szóba jön, sőt maximálisan elfogadható ezen konkrét visszautalásoknál.

A példasorok a különböző információszerkezeti funkcióval rendelkező antecedenseknél a következőképpen épülnek fel. Miután az antecedens grammatikai funkciója nem befolyásolja, hogy milyen névmást használunk a rá történő visszautaláskor, így mindig egyetlen antecedenst tartalmazó felvezető (bemeneti) szósort fogok megadni. A visszautaló névmás grammatikai funkciója azonban hatással van az egyes alakokhoz tartozó grammatikalitási ítéletekre, így meg fogok adni egy olyan, a felvezető tagmondatot folytató (kimeneti) szósort, ahol a névmás alanyesetben áll, egy olyat, ahol tárgyesetben jelenik meg, és egy olyat, ahol oblikvuszai esete van. Névtűs szerkezetek tesztelésére külön nincs szükség, mert az itt megjelenő névmási alakokhoz tartozó grammatikalitási ítéletek mindig megegyeznek az oblikvuszai esetű névmásokhoz tartozó grammatikalitási ítéletekkel (lásd a (5c-d), (6c), (7c-d), (8d), (9d) és (12c-d) példákat). Külön alany-, illetve tárgyesetű névmási formák tesztelésére viszont azért van szükség, mert bár az ezekhez tartozó ítéletek sokszor nagyon hasonló mintázatot mutatnak, bizonyos különbségek megfigyelhetők közöttük: például erős alakú személyes névmás alanyesetben nem nagyon jelenhet meg posztverbális helyzetben (10b), míg ilyen megkötés a tárgyi szerepű névmásokkal kapcsolatban nincs (10b').

- (10) a. Csak Péternek tetszik a mondattan, ...
 b. ...de a pénteki előadásról mégis hiányzott **az* / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{??}\acute{o}$.
 b'. ...de a pénteki előadásra mégis hiába vártuk **azt* / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{(?)}\acute{o}t$.

Annak igazolására, hogy valóban elégséges egyetlen antecedenst tartalmazó bemeneti konstrukciót megadni, nézzük meg, mi a helyzet, ha olyan fókuszban álló antecedensre utalunk vissza, amely [$-$ HUMÁN] karakterű.

Amint az az alábbi két példasorból kitűnik, a (11) példasorban szereplő valamennyi bemeneti szerkezet (amelyek különböző grammatikai funkciójú antecedenseket tartalmaznak) valamennyi (12) alatt szereplő kimeneti szósorral kombinálható anélkül, hogy a kimeneti szósorokban szereplő névmási formák grammatikalitási ítéleteire ez hatással lenne.

- (11) • A grammatikai funkció irrelevanciája [$-$ HUMÁN] karakterű antecedensre történő visszautalás esetén: bemeneti szósorok
- Csak *a Raid* riasztja el ezeket a szűnyogokat, ...
 - Csak *a Raidet* tartják hatékonnak a szűnyogok ellen, ...
 - Eleinte csak *a Raidben* bíztunk meg, ...
 - Eleinte csak *a Raidnek* szavaztunk bizalmat, ...
 - A szomszéd éppen *a Raid mellett* kardoskodott, ...

Ami a konkrét grammatikalitási ítéleteket illeti, (12) tanúsága szerint fókusz pozícióban álló [$-$ HUMÁN] karakterű antecedensre kizárólag a távolra mutató *az* mutató névmás megfelelő alakjaival lehet visszautalni, amint arra egyébként számítani is lehetett az antecedens [$-$ HUMÁN] karakteréből kifolyólag.

- (12) • A grammatikai funkció irrelevanciája [$-$ HUMÁN] karakterű antecedensre történő visszautalás esetén: kimeneti szósorok
- ...viszont pont *az* / **ő* vált ki allergiás rohamot nálam.
 - ...viszont pont *azt* / **őt* utálják a gyerekek leginkább.
 - ...de pont *attól* / **tőle* / **őtől* lettünk rosszul.
 - ...végül mégis éppen *abban* / **benne* / **őbenne* csalódtunk.
 - ...de pont [*az ellen*] / **ellene* / **őellene* érvelt egy barátom.

Az antecedens grammatikai funkciója tehát valóban nem számít abban a tekintetben, hogy milyen névmási formával lehet rá visszautalni, a referencialitási foka azonban fontos tényező egy ilyen vizsgálatban. Az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtan főnévi szerkezetekkel foglalkozó megfelelő részében a tulajdonneveken kívül a határozott főnévi kifejezéseket és a határozatlan specifikus főnévi kifejezéseket teszteltük antecedensként; nem specifikus főneveket és csupasz főnévi kifejezéseket azonban nem teszteltünk, mivel a rájuk való visszautalás igencsak problematikus (a témáról lásd a fejezet 2. lábjegyzetét, valamint Kiefer (1990-91) munkáját).

A (13) példasor tanúsága szerint a határozott főnévi antecedensekre történő visszautalás esetében a távolra mutató *az* névmás elfogadhatósága nagy mértékben feljavul a hasonló, tulajdonneveket tartalmazó (5-9) példákhoz képest, a [$+$ HUMÁN] személyes névmás különböző alakjainak megítélése azonban ezzel párhuzamosan nem változik: továbbra is tökéletesen elfogadhatóak.

- (13) • Antecedens: [$+$ HUMÁN], [$+$ DEF] főnév, Fókusz \leftarrow Fókusz
- Csak *az új diákot* érdekli a nyelvészet, ...
 - ...mégis éppen ^(?)*az* / \checkmark *ő* bukott meg.
 - ...mégis éppen ^(?)*azt* / \checkmark *őt* buktatták meg.
 - ...mégis pont ^{??}*abban* / \checkmark *benne* / \checkmark *őbenne* csalódott a tanár.

Határozatlan specifikus főnévi antecedens esetében (14a) a [$-$ HUMÁN] karakterű távolra mutató *az* névmás különböző alakjainak megítélése tovább javul, sőt ezen alakok elfogadhatósága immár (minden esetben) meg is haladja a [$+$ HUMÁN] személyes névmás különböző alakjainak elfogadhatóságát (14b-d). Az antecedens referencialitási fokát tehát valóban figyelembe kell venni mint olyan tényezőt, amely hatással van az antecedensre visszautaló különböző névmási alakok elfogadhatóságára.

- (14) • Antecedens: [$+$ HUMÁN], [$-$ DEF] főnév, Fókusz \leftarrow Fókusz
- Csak *egy új diákot* érdekel a nyelvészet, ...
 - ...mégis éppen *az* / ^(?)*ő* bukott meg.
 - ...mégis éppen *azt* / ^(?)*őt* buktatták meg.
 - ...mégis pont *abban* / ^(?)*benne* / [?]*őbenne* csalódott a tanár.

Az alfejezet zárásaként tekintsük át azokat az eseteket, amelyekben olyan [$-$ HUMÁN] karakterű antecedensekre történik visszautalás, amelyek nem tulajdonnévvel vannak kifejezve, hanem határozott (15), illetve határozatlan specifikus (16) főnévi szerkezettel.

(15) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, Fókusz ← Fókusz

- a. Csak az új szűnyogriasztó üzi el ezeket a szűnyogokat, ...
- b. ...viszont pont ^(?)az / *ő vált ki allergiás rohamot nálam.
- c. ...viszont pont ^(?)azt / *őt utálják a gyerekek leginkább.
- d. ...de pont attól / *tőle / *őtőle lettünk rosszul.

A (15-16) példasorokból az derül ki, hogy a [–HUMÁN] karakterű antecedensek referencialitási fokának csökkenése nem abban okoz változást, hogy a [+HUMÁN] antecedenseknél látottakhoz hasonlóan erősödne a távolra mutató *az* névmás különböző alakjainak megítélése – hiszen ezek már a tulajdonnévi antecedens esetében tökéletesen elfogadhatóak voltak (lásd a (11-12) példasorokat) –, hanem éppen ellenkezőleg: ezen névmási formák elfogadhatósága a referencialitási fok csökkenésével párhuzamosan csökken úgy, hogy közben a különböző személyes névmási formák elfogadhatósága egyáltalán nem mozdul el a tökéletesen elfogadhatatlan szintről. Ez azt jelenti, hogy [–HUMÁN] karakterű, de nem tulajdonnévvel kifejezett antecedensre történő visszautalásra egyik szóban forgó névmás sem alkalmas tökéletesen a magyar nyelvben.

(16) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, Fókusz ← Fókusz

- a. Csak egy új szűnyogriasztó üzi el ezeket a szűnyogokat, ...
- b. ...viszont pont [?]az / *ő vált ki allergiás rohamot nálam.
- c. ...viszont pont [?]azt / *őt utálják a gyerekek leginkább.
- d. ...de pont [?]attól / *tőle / *őtőle lettünk rosszul.

A 2.2.1.1 alfejezet összefoglalásaként azt emelném ki, hogy az adatok alapján úgy tűnik, a fókusz egyértelműen az antecedens [\pm HUMÁN] jegyének megmutatására törekszik: [+HUMÁN] karakterű antecedensre történő visszautalásra inkább a személyes névmás különböző alakjai a megfelelőek azzal a kitételrel, hogy a referencialitási fok csökkenésével a távolra mutató *az* névmás különböző alakjai egyre inkább elfogadhatóvá válnak, míg [–HUMÁN] karakterű antecedensre kizárólag a távolra mutató *az* névmás különböző alakjai használhatóak – bár ezek elfogadhatósága a referencialitási fok csökkenésével egyre inkább csökken.

2.2.1.2 A visszautaló névmás topikban

Ebben az alfejezetben azokat az eseteket fogom áttekinteni, amelyekben az antecedens (továbbra is) fókuszban áll, de a rá visszautaló névmás ezúttal (nem-kontrasztív) topik pozícióban jelenik meg. A 2.2.1.1 alfejezetben látottakkal megegyező módon továbbra is úgy adom meg az adatokat, hogy alany-, illetve tárgyesetben csak két versengő alakhoz társítok grammatikalitási ítéletet, és a személyes névmás gyenge (ezen esetekben hangtanilag üres) alakját nem veszem figyelembe mint ebben a pozícióban lehetséges alternatívát, míg az oblikvuszi esetű alakoknál a gyenge alakok is meg lesznek ítélve elfogadhatóságuk szempontjából. Az átfogó generatív forrásnyelvtan megfelelő fejezetében (Farkas és Alberti 2018a: 1.1.1.3.5.3) kétféleképpen mutattuk be az alany- és tárgyesetű adatokat: egyrészt úgy, hogy figyelembe vettük az üres elemet, másrészt úgy, hogy nem; és tettük mindezt azért, hogy a lehető legelméletselegesebbek tudjunk maradni, és az adatokat felhasználó nyelvész legyen az, aki dönt arról, hogy az ő elméletéhez melyik megközelítés áll közelebb. A témával foglalkozó későbbi cikkünkben (Alberti és Farkas 2016) azonban az ittenivel megegyező gyakorlatot alkalmaztunk, vagyis operátorpozícióban

nem vettük figyelembe az üres elemeket tekintettel arra, hogy egy elem bizonyos típusú operátorszerepet (pl. topikot, fókuszot) akkor tud betölteni, ha megjelenik egy adott pozícióban, ehhez pedig szükséges, hogy legyen hangalakja.⁵ Az így kapott adatokra, mint azt a 2.3 alfejezetben bemutatom, egy kifejezetten egyszerű szabályrendszer építhető fel, ami alátámasztja az adatoknak az ilyen nézőpontból való rendszerezését: egy gyermek számára így egy viszonylag egyszerű szabályrendszer elsajátítása a feladat, és nem egy igen szövevényes mintázaté. Itt lényegében Ockham borotvájának elvére hivatkoztam, miszerint két, minden egyéb tekintetben egyenrangú elmélet közül az egyszerűbbet érdemes választani.

A fő kérdés, amelyre ebben az alfejezetben válaszolnunk kell, az, hogy a [Fókusz←Topik] típusú visszautalás vajon az előző alfejezetben bemutatott, [±HUMÁN] jegy kifejezésére törekvő [Fókusz←Fókusz] visszautalási mintázatot mutatja, vagy a (3b) példában bemutatott topikváltási mintázatot, amelynek lényege, hogy [+HUMÁN] karakterű antecedensre is lehetséges a [−HUMÁN] az mutató névmással visszautalni. Amint az a következő adatokból kiderül, a [Fókusz←Topik] típusú visszautalás alapvetően a [Fókusz←Fókusz] visszautalási mintázatot mutatja.

(17) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, Fókusz ← Topik

- a. Csak Pétert érdekli a mondatban, ...
- b. ...de [?]az / [✓]ő sajnos nem ér rá pénteken.
- c. ...de [?]azt / [✓]őt sajnos nem hívtuk el az előadásra.
- d. ...de [?]attól / [✓]tőle / ^(?)őtőle ezt el is várjuk.

A (17) példaszor adatai alapján azt lehet elmondani, hogy a 2.2.1.1 alfejezet megfelelő példáihoz képest egy árnyalatnyit javul az az mutató névmás különböző alakjainak megítélése [+HUMÁN] karakterű, tulajdonnévvel kifejezett antecedensre történő visszautalás esetében, de azért továbbra sem éri el az elfogadható grammatikalitási szintet, a személyes névmás erős alakja pedig, ha a gyenge formája is vetélytárs, kissé rosszabb megítélést kap (17d), mint a 2.2.1.1-ben látott hasonló példák esetében.

Az antecedens referencialitási fokának csökkentésével szintén a 2.2.1.1-ben látott mintázatot látjuk viszont: [+HUMÁN] határozott főnévi antecedensre történő visszautalásnál (18a) az az mutató névmás alakjainak elfogadhatósága szignifikánsan javul, a személyes névmási alakok azonban – az oblikvuszi esetű erős személyes névmási alak kivételével (18d) – továbbra is tökéletesek maradnak.

(18) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, Fókusz ← Topik

- a. Csak az új diákot érdekli a mondatban, ...
- b. ...de ^(?)az / [✓]ő sajnos nem ér rá pénteken.
- c. ...de [?]azt / [✓]őt sajnos nem hívtuk el az előadásra.
- d. ...de [?]attól / [✓]tőle / ^{??}őtőle ezt el is várjuk.

Ha tovább csökkentjük az antecedens referencialitási fokát, határozatlan specifikus [+HUMÁN] főnévi antecedens esetén (19a) a 2.2.1.1-ben látottakkal megegyező módon szintén az imént említett tendencia további erősödését figyelhetjük meg, sőt egyenesen azt,

⁵ Ezen a ponton lehetett volna ellenkezőleg is dönteni grammatikalitási ítéletet társítva a hangtanilag üres személyes névmási alakhoz is; Laczkó (2006: 145–146) például bizonyos elméleti keretekben lehetségesnek tartja egy *pro* elem topikba történő felmozgatását.

hogy az *az* névmás alakjai immár pozitívabb megítélést kapnak, mint az egyes személyes névmási alakok (19).

(19) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, Fókusz ← Fókusz

- a. Csak *egy diákot* érdekel a mondattan, ...
- b. ...de *az* / ^(?)*ő* sajnos nem ér rá pénteken.
- c. ...de *azt* / ^(?)*őt* sajnos nem hívtuk el az előadásra.
- d. ...de ^(?)*attól* / [?]*tőle* / ^{??}*őtőle* ezt el is várjuk.

Ami a [−HUMÁN] karakterű antecedenseket illeti (20–22), az ő esetükben szintén az előző alfejezetben látott mintázatot tapasztaljuk: [−HUMÁN] antecedensre történő visszautalásra semmilyen (erős vagy gyenge) személyes névmási forma nem használható, az *az* mutató névmás elfogadhatósága pedig ebben a szerepben a referencialitási fok csökkentésével egyre csökken (a tökéletesen elfogadható szintről a '?'-es, azaz jelölt szintig).

(20) • Antecedens: [−HUMÁN], tulajdonnév, Fókusz ← Topik

- a. Csak *a Raid* üzi el ezeket a szúnyogokat, ...
- b. ...de *az* / **ő* sajnos most nem kapható.
- c. ...de *azt* / **őt* sajnos most nem kapni.
- d. ...de *abból* / **belőle* / **őbelőle* sajnos most hiány van.

(21) • Antecedens: [−HUMÁN], [+DEF] főnév, Fókusz ← Topik

- a. Csak *az új szúnyogriasztó* üzi el ezeket a szúnyogokat, ...
- b. ...de *az* / **ő* sajnos most nem kapható.
- c. ...de *azt* / **őt* sajnos most nem kapni.
- d. ...de *abból* / **belőle* / **őbelőle* sajnos most hiány van.

(22) • Antecedens: [−HUMÁN], [−DEF] főnév, Fókusz ← Topik

- a. Csak *egy új szúnyogriasztó* üzi el ezeket a szúnyogokat, ...
- b. ...de ^(?)*az* / **ő* sajnos most nem kapható.
- c. ...de ^(?)*azt* / **őt* sajnos most nem kapni.
- d. ...de [?]*abból* / **belőle* / **őbelőle* sajnos most hiány van.

A 2.2.1.2 alfejezet összefoglalásaként azt emelném ki, hogy az adatok alapján a [Fókusz←Topik] típusú visszautalás alapvetően a [Fókusz←Fókusz] típusú visszautalási mintázatot mutatja, és a névmási alakok kiválasztása, illetve grammatikalitás szerinti megítélése a fókuszban lévő antecedens [±HUMÁN] jegyével mutat nagyfokú korrelációt, miközben az antecedens [±HUMÁN] jegyének megmutatására irányuló törekvésnek, valamint a referencialitási fok érzékeltetésének igénye ellene dolgozni látszik.

2.2.1.3 A visszautaló névmás posztverbális pozícióban

Ebben az alfejezetben azokat az eseteket tekintem át, amelyekben egy fókuszban álló antecedensre egy posztverbális helyzetben lévő névmás utal vissza.

A posztverbális pozícióban minden esetben figyelembe veszem a személyes névmás gyenge alakjait is, vagyis ezúttal a hangalak nélküli, üres alany-, illetve tárgyesetű formákhoz is társítok grammatikalitási ítéletet. Ez a pozíció ugyanis nem operátorpozíció,

nincs kötelező hangsúlyossági előírás sem, így kézenfekvően adódik, hogy itt vegyük figyelembe a hangalak nélküli alakokat.

Tekintsük ismét elsőként azt az esetet, ahol a fókuszban álló antecedens tulajdonnév fejezi ki.

(23) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, Fókusz \leftarrow posztverbális

- a. Csak *Péternek* tetszik a mondattan, ...
- b. ...de a pénteki előadásról mégis hiányzott *az / $\text{'}\emptyset$ / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$.
- c. ...de a pénteki előadásra mégis hiába vártuk *azt / $\text{'}\emptyset$ / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$.
- d. ...de pénteken mégis hiába vártunk *arra / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$ / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$.

Amint az az adatokból egyértelműen kiderül, az *az* [–HUMÁN] mutató névmás bármely esetjelöléssel teljesen elfogadhatatlan ebben a visszautalási relációban, ami teljes összhangban van az antecedens [+HUMÁN] karakterével. Ami a különböző személyes névmási alakokat illeti, a gyenge formákhoz társul a legjobb ('tökéletesen elfogadható') grammatikalitási ítélet: alany- és tárgyesetben a magyar *pro-drop* karaktere áll ennek hátterében (23b-c), míg oblikvuszi esetben az indokolhatja ezt a választást, hogy a gyenge alak sokkal természetesebb hangsúlytalan helyzetben, mint az amúgy is jelölt, ritkán használt erős forma (23d). Az oblikvuszi alakokon kívül alanyesetben is nagyon jelölt a személyes névmás erős alakjának posztverbális megjelenése (23b), hiszen a hangalakkal rendelkező alany számára a legtermészetesebb hely a mondatban a topik pozíció (illetve egyéb jelentésárnyalatok megléte esetén valamelyik másik – fókusz vagy kvantor – operátorpozíció). A személyes névmás erős alakja tárgyesetben mindezek ellenére szinte teljesen elfogadható (23c), ami abból adódik, hogy a posztverbális helyzet a legtermészetesebb pozíció a tárgyi grammatikai funkciójú elemek számára.⁶

Lássuk, mi történik, ha csökkentjük a fókuszban álló antecedens referencialitási fokát.

(24) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, Fókusz \leftarrow posztverbális

- a. Csak *az új diáknak* tetszik a mondattan, ...
- b. ...de a pénteki előadásról mégis hiányzott *az / $\text{'}\emptyset$ / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$.
- c. ...de a pénteki előadásra mégis hiába vártuk *azt / $\text{'}\emptyset$ / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$.
- d. ...de pénteken mégis hiába vártunk *arra / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$ / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$.

Míg határozott főnévi antecedens esetén minimális változásokat figyelhetünk csak meg a grammatikalitási ítéletekben lévén, hogy az üres formák nem tökéletesen elfogadhatóak az ilyen antecedensre történő visszautalásoknál (24), addig határozatlan specifikus főnévi antecedens esetén radikális különbségek tapasztalhatók a grammatikalitási ítéletekben (25): az üres névmási formák ilyen visszautalási relációban már gyakorlatilag elfogadhatatlanok. Fontos megjegyezni, hogy a személyes névmási alakok megítélésének romlása ezúttal nem jár együtt az *az* mutató névmási alakok megítélésének javulásával (lásd az előző alfejezet (17-19) példasorait); [–HUMÁN] karakterű névmási formával egyszerűen nem lehet semmilyen [+HUMÁN] karakterű antecedensre visszautalni posztverbális helyzetben.

⁶ Ezen a ponton ismét felhívnom a figyelmet arra, hogy a hangalak nélküli elemek megítélése többes számban jelentősen eltér az egyes számú esetek megítélésétől: például tárgyesetű névmásokat többes számban nem lehet elhagyni (lásd még jelen fejezet 3. lábjegyzetét).

(i) Csak *Pétereknek* tetszik a mondattan, de a pénteki előadásra mégis hiába vártuk *azokat / $\text{'}\emptyset$ / $\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}\text{'}$.

(25) • Antecedens: [+HUMÁN], [–DEF] főnév, Fókusz ← posztverbális

- a. Csak *egy diáknak* tetszik a mondatban, ...
- b. ...de a pénteki előadásról mégis hiányzott $^{*?}az / ^{*?}\emptyset / ^{??}\acute{o}$.
- c. ...de a pénteki előadásra mégis hiába vártuk $^{*?}azt / ^{*?}\emptyset / ^{(?)}\acute{o}t$.
- d. ...de pénteken mégis hiába vártunk $^{*?}arra / ^{(?)}\acute{r}a / ^{*?}\acute{o}r\acute{a}$.

Ami a [–HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszaulrás eseteit illeti (26–28), tulajdonnévvel kifejezett antecedens esetén ezúttal is egyértelműen a személyes névmás gyenge alakjaihoz társulnak a legjobb grammatikalitási ítéletek, viszont a [+HUMÁN] karakterű antecedenseknél tapasztaltakkal szemben a referencialitási fok csökkenése nemcsak a gyenge személyes névmási formák megítélésének romlásával jár együtt, hanem a [–HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakok megítélésének szignifikáns javulásával is.

(26) • Antecedens: [–HUMÁN], tulajdonnév, Fókusz ← posztverbális

- a. Csak *a Raidet* tartják hatékonynak a szűnyogok ellen, ...
- b. ...de Földváron most nem kapható $^{*?}az / ^{(?)}\emptyset / ^{*}\acute{o}$.
- c. ...de Földváron most nem kapni $^{*?}azt / ^{(?)}\emptyset / ^{*}\acute{o}t$.
- d. ...de Földváron most hiány van $^{??}abból / ^{?}belőle / ^{*}\acute{o}belőle$.

(27) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, Fókusz ← posztverbális

- a. Csak *az új szűnyogriasztót* tartják hatékonynak a szűnyogok ellen, ...
- b. ...de Földváron most nem kapható $^{??}az / ^{?}\emptyset / ^{*}\acute{o}$.
- c. ...de Földváron most nem kapni $^{?}azt / ^{?}\emptyset / ^{*}\acute{o}t$.
- d. ...de Földváron most hiány van $^{??}abból / ^{(?)}\acute{b}előle / ^{*}\acute{o}\acute{b}előle$.

(28) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, Fókusz ← posztverbális

- a. Csak *egy új szűnyogriasztót* tartanak hatékonynak a szűnyogok ellen, ...
- b. ...de Földváron most nem kapható $^{?}az / ^{??}\emptyset / ^{*}\acute{o}$.
- c. ...de Földváron most nem kapni $^{(?)}\acute{a}zt / ^{*?}\emptyset / ^{*}\acute{o}t$.
- d. ...de Földváron most hiány van $^{?}\acute{a}bból / ^{?}\acute{b}előle / ^{*}\acute{o}\acute{b}előle$.

Az alfejezet összefoglalásaként azt emelném ki, hogy posztverbális helyzetben a személyes névmás gyenge alakjai a legalkalmasabbak mind a [+HUMÁN], mind a [–HUMÁN] karakterű tulajdonnévvel kifejezett antecedensekre történő visszaulrásra, mely alakok megítélése a referencialitási fok csökkenésével egyre rosszabb lesz. Míg azonban a referencialitási fok csökkenése [–HUMÁN] karakterű antecedensek esetében az *az* mutató névmás alakjainak erősödését eredményezi, addig [+HUMÁN] karakterű antecedensek esetében ilyen tendenciát nem tapasztalunk.

2.2.1.4 A visszaulrás névmás is-quantor

Ebben az alfejezetben azokat az eseteket tekintem át, amelyekben egy fókuszban álló antecedensre egy *is*-kvantorként megjelenő névmás utal vissza. Alany- és tárgyesetben a személyes névmás gyenge (hangtanilag üres) alakjához a 2.2.1.1 és 2.2.1.2 alfejezetekhez hasonlóan ezúttal sem társítok grammatikalitási ítéletet, hiszen ahhoz, hogy az *is* hangsúlytalan klitikumként rá tudjon csüggeszkeszteni (kliticizálódni) egy adott elemre, annak feltétlenül kell, hogy legyen hangalakja.

Tekintsük először a (29-31) adatsorokat, ahol a névmások különböző referencialitási fokú [+HUMÁN] karakterű antecedensekre utalnak vissza. Amint az a grammatikalitási ítéletekből kitűnik, ilyen relációban történő visszautalásra egyértelműen a különböző személyes névmási alakok használatosak, és bár a referencialitási fok csökkenésével az az mutató névmási formák elfogadhatósága is nő, ez sosem éri el a különböző személyes névmási alakok elfogadhatósági szintjét.

- (29) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, Fókusz \leftarrow is-kvantor
- Csak *Pétert* érdekli a mondattan, ...
 - ...de sajnós **az* / \checkmark *ő* is távol lesz pénteken.
 - ...de sajnós **azt* / \checkmark *őt* is nélkülöznünk kell pénteken.
 - ...de sajnós **annál* / (2) *nála* / \checkmark *őnála* is vannak hiányosságok.
- (30) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, Fókusz \leftarrow is-kvantor
- Csak *az új diákot* érdekli a mondattan, ...
 - ...de sajnós $?$ *az* / \checkmark *ő* is távol lesz pénteken.
 - ...de sajnós **azt* / \checkmark *őt* is nélkülöznünk kell pénteken.
 - ...de sajnós $*?$ *annál* / \checkmark *nála* / \checkmark *őnála* is vannak hiányosságok.
- (31) • Antecedens: [+HUMÁN], [–DEF] főnév, Fókusz \leftarrow is-kvantor
- Csak *egy diákot* érdekel a mondattan, ...
 - ...de sajnós $?$ *az* / (2) *ő* is távol lesz pénteken.
 - ...de sajnós $*?$ *azt* / (2) *őt* is nélkülöznünk kell pénteken.
 - ...de sajnós $?$ *annál* / \checkmark *nála* / (2) *őnála* is vannak hiányosságok.

Ami pedig a [–HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalásokat illeti, a (32-34) példasorokban közölt adatok egyértelműek: ilyen visszautalási relációban kizárólag a [–HUMÁN] karakterű az mutató névmási alakok használhatóak, amelyek tökéletes megítélése a referencialitási fok csökkenésével csökken – úgy, hogy eközben a személyes névmási alakok megítélése jótányit sem javul.

- (32) • Antecedens: [–HUMÁN], tulajdonnév, Fókusz \leftarrow is-kvantor
- Csak *a Raid* üzi el ezeket a szúnyogokat, ...
 - ...de sajnós *az* / $*$ *ő* is otthon maradt.
 - ...de sajnós *azt* / $*$ *őt* is otthon felejtettem.
 - ...de sajnós *azzal* / $*$ *vele* / $*$ *ővele* is takarékoskodnunk kell.
- (33) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, Fókusz \leftarrow is-kvantor
- Csak *az új szúnyogriasztó* üzi el ezeket a szúnyogokat, ...
 - ...de sajnós *az* / $*$ *ő* is otthon maradt.
 - ...de sajnós *azt* / $*$ *őt* is otthon felejtettem.
 - ...de sajnós *azzal* / $*$ *vele* / $*$ *ővele* is takarékoskodnunk kell.

- (34) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, Fókusz ← *is*-kvantor

- a. Csak *egy új szűnyogriasztó* üzi el ezeket a szűnyogokat, ...
- b. ...de sajnos [?]*az* / ^{*}*ő* *is* otthon maradt.
- c. ...de sajnos [?]*azt* / ^{*}*őt* *is* otthon felejtettem.
- d. ...de sajnos [?]*azzal* / ^{*}*vele* / ^{*}*ővele* *is* takarékoskodnunk kell.

Összegzőként azt emelném ki, hogy ha fókuszban álló antecedensre *is*-kvantorként megjelenő névmással utalunk vissza, akkor a névmásválasztást elsődlegesen az antecedens [±HUMÁN] jegye befolyásolja, bár [+HUMÁN] karakterű antecedens esetében a referencialitási fok csökkenése némileg érezteti a hatását az *az* mutató névmási alakok javulásán keresztül.

2.2.2 Posztverbális helyzetben lévő antecedensre történő visszautalás

Ebben az alfejezetben azokat az eseteket tekintem át, ahol az antecedens posztverbális helyzetben van, és nincs semmiféle operátorfunkciója, a rá visszautaló névmás pedig fókusz (2.2.2.1), topik (2.2.2.2), posztverbális (2.2.2.3), illetve *is*-kvantor (2.2.2.4) pozícióban jelenik meg.

2.2.2.1 A visszautaló névmás fókuszban

Ebben az alfejezetben azokról az esetekről lesz szó, ahol egy posztverbális helyzetben lévő antecedensre egy fókusz pozícióban megjelenő névmás utal vissza.

A [+HUMÁN] karakterű antecedensek esetében (35–37) olyan kép rajzolódik ki az adatokból, hogy a különböző névmási alakok megítélése nagy mértékben függ attól, hogy milyen az antecedens referencialitási foka. Míg tulajdonnévi antecedens esetén egyértelműen a személyes névmási alakok használhatók ilyen relációban visszautalásra (35), határozott főnévi antecedens esetén a személyes névmási és az *az* mutató névmási alakok már nagyjából egyenértékűek (36), határozatlan specifikus antecedens esetén pedig már egyértelműen az *az* mutató névmási alakok felé billen a mérleg (37).

- (35) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális ← Fókusz

- a. Mari nagyon bírja *Pétert*, ...
- b. ...de pont ^{??}*az* / [✓]*ő* a legfurább alak a környéken.
- c. ...de pont ^{*?}*azt* / [✓]*őt* tartják a legfurább alaknak a környéken.
- d. ...de pont ^{*?}*attól* / [✓]*tőle* / [✓]*őtőle* tartanak a legtöbben.

- (36) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális ← Fókusz

- a. Mari nagyon bírja *a szomszéd srácot*, ...
- b. ...de pont ^(?)*az* / ^(?)*ő* a legfurább alak a környéken.
- c. ...de pont ^(?)*azt* / ^(?)*őt* tartják a legfurább alaknak a környéken.
- d. ...de pont ^{??}*attól* / [✓]*tőle* / [?]*őtőle* tartanak a legtöbben.

- (37) • Antecedens: [+HUMÁN], [–DEF] főnév, posztverbális ← Fókusz

- a. Mari nagyon bír *egy házbeli srácot*, ...
- b. ...de pont *az* / [?]*ő* a legfurább alak a környéken.
- c. ...de pont *azt* / [?]*őt* tartják a legfurább alaknak a környéken.
- d. ...de pont ^(?)*attól* / [?]*tőle* / ^{??}*őtőle* tartanak a legtöbben.

Ezen a ponton ismét érdemes kitérni egy metodológiai kérdésre. Az eddigiekben olyan bemeneti szósorokat vizsgáltunk, amelyekben egyetlen potenciális ([+HUMÁN] karakterű) antecedens volt, míg a (35-37) példasorokban a posztverbális helyzetben lévő szereplőn kívül felbukkant még egy [+HUMÁN] karakterű szereplő a mondatban: a topikban álló *Mari* kifejezés. Mivel ez a tényező befolyásolhatja az adatokat, így e helyütt bemutatok még egy tesztsorozatot, ahol kiküszöbölöm ezt a problémát.⁷

Amint az a (38-40) példasorokból kiderül, a grammatikalitási ítéletek némiképp valóban módosulnak ezen tényező figyelembe vételével, ám az összkép mégis változatlan marad: az antecedens referencialitási fokának csökkenésével párhuzamosan csökken a személyes névmási alakok elfogadhatósága, és szignifikánsan javul az *az* mutató névmási formák megítélése.

- (38) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális ← Fókusz
- A kéthetes karibi útra meghívták *Pétert*, ...
 - ...de pont **az* / $\sqrt{\text{ő}}$ vette ki már korábban az összes szabadságát.
 - ...de aztán pont **azt* / $\sqrt{\text{őt}}$ helyezték át egy másik munkakörbe.
 - ...de pont **annak* / $\sqrt{\text{neki}}$ / $\sqrt{\text{őneki}}$ nem volt több szabadsága.
- (39) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális ← Fókusz
- A kéthetes karibi útra meghívták *az új kollégát*, ...
 - ...de pont $\text{az} / \text{ő}^{(?)}$ vette ki már korábban az összes szabadságát.
 - ...de aztán pont $\text{azt} / \text{őt}^{(?)}$ helyezték át egy másik munkakörbe.
 - ...de pont $\text{annak} / \text{neki} / \text{őneki}^{(?)}$ nem volt több szabadsága.
- (40) • Antecedens: [+HUMÁN], [-DEF] főnév, posztverbális ← Fókusz
- A kéthetes karibi útra meghívtak *egy új kollégát*, ...
 - ...de pont $\text{az} / \text{ő}^{(?)}$ vette ki már korábban az összes szabadságát.
 - ...de aztán pont $\text{azt} / \text{őt}^{(?)}$ helyezték át egy másik munkakörbe.
 - ...de pont $\text{annak} / \text{neki} / \text{őneki}^{(*)}$ nem volt több szabadsága.

Ami a [-HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalásokat illeti (41-43),⁸ itt a 2.2.1.4 alfejezetben már látott mintázat köszön vissza (lásd a (32-34) példasorokat), vagyis ilyen visszautalási relációban kizárólag a [-HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakok

⁷ A magyar átfogó generatív forrásnyelvtanban a következő (e könyvben 2.2.2.2-ként szereplő) alfejezetben kezdtünk foglalkozni ezzel a problémával, a tárgyalásunk kezdeti szakaszában inkább a releváns szakirodalomból (Pléh 1982, Pléh és Radics 1976, Kenesei 1992) szemelgetve példákat. Ebben a munkában azonban, ahol a módszertani kérdések központi jelentőséggel bírnak, egy valóban szisztematikus, minden tekintetben következetes adatközlési séma bemutatására törekedtem, így már ezen a ponton tekintetbe vettem a szóban forgó tényezőt, és a 2.3 alfejezet összefoglaló 1. táblázatában is a (38-40) példasorok adatai alapján számoltam ki az értékeket. Érdekes, hogy az új számítások alapján kapott eredmények (amelyek az új példasorokhoz tartozó grammatikalitási ítéleteken alapultak) semmilyen lényegi ponton nem tértek el a korábbi eredményektől, amelyeket Alberti és Farkas (2016) közölt. Vagyis megállapítható, hogy ebben a relációban ez a tényező, vagyis hogy egy vagy két [+HUMÁN] karakterű lehetséges antecedens szerepel-e a bemeneti szósorban, nem játszik lényeges szerepet. Más relációkban azonban komolyabb szereppel is bírhat ez a tényező, amint arra egy előadásban rámutattam (Farkas 2017).

⁸ A [-HUMÁN] karakterű antecedenseknél azért nem közlök két külön tesztort, mert az eredeti (Farkas és Alberti 2018a) munkában is olyan példasor szerepelt itt, amelyben ugyan a bemeneti szósorban két főnévi kifejezés jelent meg, [-HUMÁN] karaktere azonban csak az egyiknek volt.

használhatóak, amelyek tökéletes megítélése a referencialitási fok csökkenésével csökken (úgy, hogy eközben a személyes névmási alakok megítélése jótányit sem javul). A [–HUMÁN] karakterű antecedensok esetében tehát a referencialitási fok csökkenése nem más névmási alakok használatahoz vezet, hanem azt eredményezi, hogy az addig jó megítélésű adatok is elromlanak.

- (41) • Antecedens: [–HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális ← Fókusz
- Péter háklis a *Raidre*, ...
 - ...pedig csak *az* / **ő* vált be a szúnyogok ellen.
 - ...de pont *azt* / **őt* ajánlotta a szomszéd.
 - ...de pont *arra* / **rá* / **őrá* esküszik a szomszéd.
- (42) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális ← Fókusz
- Péter háklis *az új szúnyogriasztóra*, ...
 - ...pedig csak *az* / **ő* vált be a szúnyogok ellen.
 - ...de pont *azt* / **őt* ajánlotta a szomszéd.
 - ...de pont ^(?)*arra* / **rá* / **őrá* esküszik a szomszéd.
- (43) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, posztverbális ← Fókusz
- Péter háklis *egy új szúnyogriasztóra*, ...
 - ...pedig csak [?]*az* / **ő* vált be a szúnyogok ellen.
 - ...de pont [?]*azt* / **őt* ajánlotta a szomszéd.
 - ...de pont [?]*arra* / **rá* / **őrá* esküszik a szomszéd.

2.2.2.2 A visszautaló névmás topikban

Ez az alfejezet a topikváltással (Pléh és Radics 1976, Pléh 1982) foglalkozik, ami jelen adatismertetési keretek között úgy fogalmazható meg, hogy egy posztverbális helyzetben (azaz nem topikban vagy más preverbális operátorpozícióban) lévő antecedensre egy topik pozícióban megjelenő névmás utal vissza. Tulajdonképpen a teljes (rendszerszerű) vizsgálatot a korábban (3b)-ben megadott, és alább (44b)-ként megismételt példa inspirálta, hiszen itt figyelhető meg egyértelműen az, hogy [+HUMÁN] karakterű antecedensre bizonyos körülmények között vissza lehet utalni a [–HUMÁN] karakterű *az* mutató névmás alakjaival (amely ellentmond a kiinduló általánosításnak, miszerint [+HUMÁN] karakterű antecedensre [+HUMÁN] személyes névmási formákkal lehet visszautalni, [–HUMÁN] karakterűekre pedig [–HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakokkal).

- (44) a. Péter imádja Marit, de nem bízik benne.
b. Péter imádja Marit, de *az* nem bízik (ő-)benne.

Mivel az (44b) példában két [+HUMÁN] szereplő is van, nem ezt a típusú példát fogom használni az előző alfejezetben tárgyalt okok miatt (miszerint befolyásolhatja az ítéleteket, ha az eddigi gyakorlattól eltérően a bemeneti mondatban nem egy, hanem két potenciális [+HUMÁN] karakterű antecedens van), hanem (ezúttal is) olyan szósort alkalmazok, ahol a bemeneti topik [–HUMÁN] karakterű.

Tulajdonnévvel kifejezett antecedens esetén azt figyelhetjük meg, hogy alany-, illetve tárgyesetben (45b-c) a [–HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási formák ugyanúgy

tökéletesen elfogadhatóak visszautaló szerepben, mint a [+HUMÁN] személyes névmási alakok. Ez tökéletesen megfelel az elvárásainknak, hiszen ez a mintázat teljes mértékben azonos az (44b)-beli mintázattal. Az oblikvuszú esetű névmási alakoknál azonban radikálisan mást lehet megfigyelni (45d). Ezen esetekben az *az* mutató névmás megfelelő formái nem használhatóak arra, hogy [+HUMÁN] karakterű tulajdonnévi antecedensre visszautaljanak; erre a szerepre leginkább a [+HUMÁN] személyes névmás gyenge formái alkalmasak, amelyeknél szignifikánsan rosszabb az erős személyes névmási formák megítélése is (ezek az amúgy sem igazán természetes alakok inkább csak komolyabb hangsúlyt viselő pozíciókban, például fókuszban, elfogadhatóak).

(45) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális ← Topik

- a. A kéthetes karibi útra meghívták *Péttert*, ...
- b. ...de *az* / *ő* sajnos csak a karrierjét hajtja.
- c. ...de *azt* / *őt* sajnos csak a karrierje érdekli.
- d. ...de ^{??}*annál* / [?]*nála* / [?]*őnála* sajnos nincs sikere az ilyen ötleteknek.

Határozott főnévvel kifejezett antecedens esetén (46a) az az eddig már többször látott tendencia köszön vissza ismét, mely szerint a referencialitási fok csökkenésével gyengül a személyes névmási formák elfogadhatósága (46b-d), míg az *az* mutató névmási alakok megítélése javul (46d), illetve, ha már úgyszólván tökéletes volt, akkor nem változik (46b-c). Ez a tendencia a határozatlan specifikus főnévvel kifejezett antecedensek esetében szintén egyértelműen megmutatkozik (47).

(46) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális ← Topik

- a. A kéthetes karibi útra meghívták *az új kollégát*, ...
- b. ...de *az* / ^(?)*ő* sajnos csak a karrierjét hajtja.
- c. ...de *azt* / ^(?)*őt* sajnos csak a karrierje érdekli.
- d. ...de ^{??}*annál* / ^(?)*nála* / ^{??}*őnála* sajnos nincs sikere az ilyen ötleteknek.

(47) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, posztverbális ← Topik

- a. A kéthetes karibi útra meghívtak *egy új kollégát*, ...
- b. ...de *az* / [?]*ő* sajnos csak a karrierjét hajtja.
- c. ...de *azt* / [?]*őt* sajnos csak a karrierje érdekli.
- d. ...de ^(?)*annál* / [?]*nála* / ^{??}*őnála* sajnos nincs sikere az ilyen ötleteknek.

Ami a [−HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalásokat illeti (48-50), itt az általában ebben a helyzetben megismert mintázatot láthatjuk ismét, vagyis ilyen visszautalási relációban kizárólag a [−HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakok használhatóak, amelyek tökéletes megítélése a referencialitási fok csökkenésével ezúttal csak nagyon kis mértékben csökken.

(48) • Antecedens: [−HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális ← Topik

- a. A fiam gyakran ócsárolja *a Raidet*, ...
- b. ...pedig *az* / **ő* olyan jól bevált a szűnyogok ellen.
- c. ...pedig *azt* / **őt* annyira ajánlotta a szomszéd.
- d. ...pedig *arra* / **rá* / **őrá* annyira esküszik a szomszéd.

- (49) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális ← Topik

- a. A fiam gyakran ócsárolja az új szűnyogriasztót, ...
- b. ...pedig az / *ő olyan jól bevált a szűnyogok ellen.
- c. ...pedig azt / *őt annyira ajánlotta a szomszéd.
- d. ...pedig arra / *rá / *őrá annyira esküszik a szomszéd.

- (50) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, posztverbális ← Topik

- a. A fiam gyakran ócsárol egy új szűnyogriasztót, ...
- b. ...pedig ⁽¹⁾az / *ő olyan jól bevált a szűnyogok ellen.
- c. ...pedig ⁽¹⁾azt / *őt annyira ajánlotta a szomszéd.
- d. ...pedig ⁽¹⁾arra / *rá / *őrá annyira esküszik a szomszéd.

2.2.2.3 A visszautaló névmás posztverbális pozícióban

Vegyük most számba azokat az eseteket, ahol egy posztverbális helyzetben lévő antecedensre egy szintén posztverbális helyzetben lévő névmás utal vissza.⁹

Ami a [+HUMÁN] karakterű antecedenseket illeti (51-53), ebben a [posztverbális←posztverbális] relációban az az mutató névmási alakok egyáltalán nem használhatóak visszautalásra; ezen alakok elfogadhatatlansága ezúttal a referencialitási fok csökkenésével sem változik.

- (51) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális ← posztverbális

- a. A kéthetes karibi útra meghívták Pétert, ...
- b. ...de sajnos végül mégsem jöhetett el *az / [✓]Ø / *[?]ő.
- c. ...de sajnos végül mégsem vihettük magunkkal *azt / [✓]Ø / ⁽¹⁾őt.
- d. ...de sajnos nem volt sikere *annál / [✓]nála / ^{??}őnála ennek az ötletnek.

Ami a személyes névmási formákat illeti, a posztverbális helyzetnek megfelelően minden esetben a gyenge alakok elfogadhatósága a legjobb, bár a referencialitási fok csökkenésével ezek elfogadhatósága is némileg csökken. Az erős személyes névmási alakok elfogadhatósága ebben a relációban alanyesetben és oblikvuszi esetekben nagyon gyenge, hiszen a (hangalakkal rendelkező) alanyok számára a preverbális pozíciók a preferáltak, a személyes névmások alapesetben nem igazán természetes erős oblikvuszi formáit pedig szintén csak valamilyen hangsúlyos pozíció tudja legitimálni; tárgyesetben azonban (legalábbis nagyobb referencialitási fok esetén) elég jó az erős formák megítélése (ahogy azt a c-példák mutatják a (51-52) példasorokban), ami a tárgyi funkció és a posztverbális pozíció magas fokú kompatibilitásával magyarázható.

⁹ Ebben az alfejezetben a magyar átfogó generatív forrásnyelvtanban ismét olyan példák szerepeltek, ahol a bemeneti szósorban két [+HUMÁN] karakterű összetevő állt. Ez, mint már korábban szó volt róla, nem szerencsés, mert befolyásolhatja a grammatikalitási ítéleteket (lásd ezen fejezet 7. lábjegyzetét). Éppen ezért itt (is) átírtam a példákat olyanokra, amelyekkel végig dolgoztam a 2.2.2 fejezetben. Bizonyos adatok megítélése valóban egy kicsit meg is változott ((52c) és (53c) példákban a személyes névmás erős alakjai egy fokozattal jobb grammatikalitási ítéletet kaptak), ez azonban a módosulás rendkívül kis mértéke miatt a 2.3 alfejezet 1. táblázatában közölt összképnek ismét nem változtatott.

- (52) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális \leftarrow posztverbális
- A kéthetes karibi útra meghívták *az új kollégát*, ...
 - ...de sajnos végül mégsem jöhetett el $*az / ^{(?)}\emptyset / ^{*(?)}\check{o}$.
 - ...de sajnos végül mégsem vihettük magunkkal $^{*(?)}azt / ^{(?)}\emptyset / ^{?}\check{o}t$.
 - ...de sajnos nem volt sikere $*annál / ^{(?)}nála / ^{*(?)}\check{o}nál$ ennek az ötletnek.

- (53) • Antecedens: [+HUMÁN], [–DEF] főnév, posztverbális \leftarrow posztverbális
- A kéthetes karibi útra meghívtak *egy új kollégát*, ...
 - ...de sajnos végül mégsem jöhetett el $*az / ^{?}\emptyset / ^{*(?)}\check{o}$.
 - ...de sajnos végül mégsem vihettük magunkkal $*azt / ^{?}\emptyset / ^{??}\check{o}t$.
 - ...de sajnos nem volt sikere $*annál / ^{?}nála / ^{*(?)}\check{o}nál$ ennek az ötletnek.

Posztverbális pozícióban a [–HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalás esetén is egyértelműen a gyenge [+HUMÁN] személyes névmási alakokat használjuk (54-56), ebből a szempontból tehát nincs különbség a kétféle típusú antecedens között. Alany- és tárgyesetben [–HUMÁN] antecedens esetén is preferált a hangalak nélküliség a visszautaló elem esetében, míg az oblikvuszi esetű gyenge személyes névmások máskor is felbukkannak [–HUMÁN] karakterű elemre való utalásban: ahogyan azt Kenesei (1992: 648) megfigyelte, posztverbális helyzetben pontosan ezek az elemek jelennek meg egy alárendelt tagmondathoz tartozóan (lásd a (4a-a') példákat a 2.1 fejezetben).

Az erős személyes névmási formákat tekintve azonban nagy különbség figyelhető meg a [+HUMÁN] és a [–HUMÁN] antecedensekre vonatkozóan: ilyen névmási alakokkal (nem meglepő módon) csak [+HUMÁN] antecedensre lehet visszautalni, [–HUMÁN]-ra nem. Az *az* mutató névmási formák tekintetében azonban érdekes módon nincs igazán különbség a kétféle antecedens esetében: [posztverbális \leftarrow posztverbális] relációban [–HUMÁN] antecedens esetén is nagyon rossz grammatikalitási ítéleteket kapnak ezek az alakok, mely megítélés a referencialitási fok csökkenésével sem javul.

- (54) • Antecedens: [–HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális \leftarrow posztverbális
- A szomszéd esküszik *a Raidre*, ...
 - ...de Péternek nem vált be $^{*(?)}az / ^{?}\emptyset / ^{*}\check{o}$.
 - ...de Péter nem tartja jónak $^{*(?)}azt / ^{?}\emptyset / ^{*}\check{o}t$.
 - ...de Péter nem volt elégedett $^{*(?)}azzal / ^{?}vele / ^{*}\check{o}vele$.
- (55) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális \leftarrow posztverbális
- A szomszéd esküszik *az új szűnyogriasztóra*, ...
 - ...de Péternek nem vált be $^{*(?)}az / ^{?}\emptyset / ^{*}\check{o}$.
 - ...de Péter nem tartja jónak $^{??}azt / ^{(?)}\emptyset / ^{*}\check{o}t$.
 - ...de Péter nem volt elégedett $^{*(?)}azzal / ^{(?)}vele / ^{*}\check{o}vele$.
- (56) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, posztverbális \leftarrow posztverbális
- A szomszéd esküszik *egy új szűnyogriasztóra*, ...
 - ...de Péternek nem vált be $^{*(?)}az / ^{?}\emptyset / ^{*}\check{o}$.
 - ...de Péter nem tartja jónak $^{??}azt / ^{?}\emptyset / ^{*}\check{o}t$.
 - ...de Péter nem volt elégedett $^{*(?)}azzal / ^{?}vele / ^{*}\check{o}vele$.

2.2.2.4 A visszautaló névmás is-kvantor

Ebben az alfejezetben azokkal az esetekkel foglalkozom, amelyekben egy posztverbális helyzetben lévő antecedensre egy *is*-kvantorként megjelenő névmás utal vissza.

Tekintsük az eddigi szokásoknak megfelelően először a (57-59) adatsorokat, ahol a névmások különböző referencialitási fokú [+HUMÁN] karakterű antecedensekre utalnak vissza. Amint az a grammatikalitási ítéletekből kitűnik, ilyen relációban történő visszautalásra egyértelműen a különböző személyes névmási alakok használatosak, és bár a referencialitási fok csökkenésével az *az* mutató névmási formák elfogadhatósága is nő, ez azonban sosem éri el a különböző személyes névmási alakok elfogadhatósági szintjét.

(57) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális ← *is*-kvantor

- a. A kéthetes karibi útra meghívták *Pétert*, ...
- b. ...de sajnos **az* / *✓ő* *is* kivette már az összes szabadságát.
- c. ...de sajnos **azt* / *✓őt* *is* benn tartotta a főnöke.
- d. ...de sajnos **annál* / ^(?)*nála* / *✓őnála* *is* problémák jelentkeztek.

(58) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális ← *is*-kvantor

- a. A kéthetes karibi útra meghívták *az új kollégát*, ...
- b. ...de sajnos [?]*az* / *✓ő* *is* kivette már az összes szabadságát.
- c. ...de sajnos **azt* / *✓őt* *is* benn tartotta a főnöke.
- d. ...de sajnos **annál* / ^(?)*nála* / *✓őnála* *is* problémák jelentkeztek.

(59) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, posztverbális ← *is*-kvantor

- a. A kéthetes karibi útra meghívtak *egy új kollégát*, ...
- b. ...de sajnos [?]*az* / ^(?)*ő* *is* kivette már az összes szabadságát.
- c. ...de sajnos ^{??}*azt* / ^(?)*őt* *is* benn tartotta a főnöke.
- d. ...de sajnos ^{??}*annál* / *✓nála* / ^(?)*őnála* *is* problémák jelentkeztek.

Ami pedig a [−HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalásokat illeti, a (60-62) példasorokban közölt adatok egyértelműek: ilyen visszautalási relációban kizárólag a [−HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakok használhatóak, amelyek tökéletes megítélése a referencialitási fok csökkenésével csökken (úgy, hogy eközben a személyes névmási alakok megítélése jótányit sem javul). Ez a mintázat teljes mértékben megegyezik a 2.2.1.4 alfejezetben [Fókusz←*is*-kvantor] relációban kapott eredményekkel (lásd a (32-34) példasorokat).

(60) • Antecedens: [−HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális ← *is*-kvantor

- a. A fiam gyakran ócsárolja *a Raidet*, ...
- b. ...pedig *az* / **ő* *is* jól bevált a szűnyogok ellen.
- c. ...pedig *azt* / **őt* *is* annyira ajánlotta a szomszéd.
- d. ...pedig ^(?)*arra* / **rá* / **őrá* *is* annyira esküszik a szomszéd.

- (61) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális ← *is*-kvantor

- a. A fiam gyakran ócsárolja az új szűnyogriasztót, ...
- b. ...pedig *az* / **ő* *is* jól bevált a szűnyogok ellen.
- c. ...pedig *azt* / **őt* *is* annyira ajánlotta a szomszéd.
- d. ...pedig ^(?)*arra* / **rá* / **őrá* *is* annyira esküszik a szomszéd.

- (62) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, posztverbális ← *is*-kvantor

- a. A fiam gyakran ócsárol egy új szűnyogriasztót, ...
- b. ...pedig ^(?)*az* / **ő* *is* jól bevált a szűnyogok ellen.
- c. ...pedig ^(?)*azt* / **őt* *is* annyira ajánlotta a szomszéd.
- d. ...pedig [?]*arra* / **rá* / **őrá* *is* annyira esküszik a szomszéd.

Az alfejezet lezárásaként megemlíteném, hogy a grammatikalitási ítéletek ebben a relációban megfigyelt mintázata tökéletesen megegyezik a 2.2.1.4 alfejezetben [Fókusz←*is*-kvantor] relációban kapott eredményekkel (lásd a (29–34) példasorokat).

2.2.3. Topikban álló antecedensre történő visszautalás

Ebben az alfejezetben azokat az eseteket tekintem át, ahol a topikban álló antecedensre visszautaló névmás fókusz (2.2.3.1), topik (2.2.3.2), posztverbális (2.2.3.3), illetve *is*-kvantor (2.2.3.4) pozícióban van.

2.2.3.1 A visszautaló névmás fókuszban

Ebben a részben azokról az esetekről lesz szó, amelyekben az antecedens topikban, a rá visszautaló névmás pedig fókuszban jelenik meg.

Az áttekintést kezdjük ezúttal is a [+HUMÁN] antecedensekre vonatkozó adatokkal (63–65). [Topik←Fókusz] relációban hasonló tendenciát figyelhetünk meg, mint a [Fókusz←Fókusz] relációnál (2.2.1.1): tulajdonnévi [+HUMÁN] antecedensre kizárólag ([+HUMÁN]) személyes névmási alakokkal lehet visszautalni, az *az* mutató névmási formák ebben az esetben teljes mértékben elfogadhatatlanok (63). Ahogy azonban csökken az antecedens referencialitási foka, úgy válnak egyre elfogadhatatlanabbá az előbbi ([+HUMÁN]) alakok, és javulnak fel ezzel párhuzamosan az utóbbi ([–HUMÁN]) formák (64–65); határozatlan specifikus főnévi antecedens esetén a [\pm HUMÁN] névmási alakok már gyakorlatilag egyenértékűen használhatók visszautalásra (65).

- (63) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, Topik ← Fókusz

- a. Péter nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de pont **az* / [✓]*ő* nem ér rá pénteken.
- c. ...de pont **azt* / [✓]*őt* nem tudtuk elhívni a mai előadásra.
- d. ...de sajnos pont **annak* / [✓]*neki* / [✓]*őneki* nem tudtunk üzeni az előadásról.

- (64) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, Topik ← Fókusz

- a. Az új diák nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de pont [?]*az* / ^(?)*ő* nem ér rá pénteken.
- c. ...de pont [?]*azt* / ^(?)*őt* nem tudtuk elhívni a mai előadásra.
- d. ...de sajnos pont [?]*annak* / [✓]*neki* / [?]*őneki* nem tudtunk üzeni az előadásról.

(65) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, Topik ← Fókusz

- a. *Egy új diák* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de pont [?]*az* / [?]*ő* nem ér rá pénteken.
- c. ...de pont [?]*azt* / [?]*őt* nem tudtuk elhívni a mai előadásra.
- d. ...de sajnos pont [?]*annak* / ^(?)*neki* / [?]*őneki* nem tudtunk üzenni az előadásról.

Ami a [−HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalásokat illeti, a (66–68) példasorokban közölt adatok teljesen egyértelműek: ilyen visszautalási relációban kizárólag a [−HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakok használhatóak, amelyek tökéletes megítélése a referencialitási fok csökkenésével némileg csökken úgy, hogy eközben a személyes névmási alakok megítélése jótányit sem javul. (Megjegyzendő, hogy a grammatikalitási ítéletek (68)-beli gyengülését az is okozhatja, hogy egyáltalán nem könnyű a teszteléshez használt határozatlan főnévi kifejezést specifikusan értelmezni, amely értelmezés a topik pozíció miatt szükséges.) Ez a mintázat már többszörre jelenik meg (vö. a grammatikalitási ítéleteket a [Fókusz←*is*-kvantor] reláció (2.2.1.4) megfelelő (32–34) példáiban megadott ítéletekkel, valamint a [posztverbális←*is*-kvantor] reláció (2.2.2.4) megfelelő (60–62) példáiban megadott ítéletekkel).

(66) • Antecedens: [−HUMÁN], tulajdonnév, Topik ← Fókusz

- a. *A Raid* elüzi ezeket a szúnyogokat, ...
- b. ...de pont *az* / **ő* nem kapható most.
- c. ...de pont *azt* / **őt* nem lehet most kapni.
- d. ...de pont *abból* / **belőle* / **őbelőle* van most hiány.

(67) • Antecedens: [−HUMÁN], [+DEF] főnév, Topik ← Fókusz

- a. *Az új szúnyogriasztó* elüzi ezeket a szúnyogokat, ...
- b. ...de pont *az* / **ő* nem kapható most.
- c. ...de pont *azt* / **őt* nem lehet most kapni.
- d. ...de pont *abból* / **belőle* / **őbelőle* van most hiány.

(68) • Antecedens: [−HUMÁN], [−DEF] főnév, Topik ← Fókusz

- a. *Egy új szúnyogriasztó* elüzi ezeket a szúnyogokat, ...
- b. ...de pont [?]*az* / **ő* nem kapható most.
- c. ...de pont [?]*azt* / **őt* nem lehet most kapni.
- d. ...de pont [?]*abból* / **belőle* / **őbelőle* van most hiány.

2.2.3.2 A visszautaló névmás topikban

Ez a rész a topikörzésről szól, vagyis ezúttal mind az antecedens, mind a rá visszautaló névmás topikban jelenik meg.

Ami a [+HUMÁN] antecedensekre vonatkozó adatokat illeti, miután topikváltásról nincs szó, az elvárásoknak megfelelően az *ő* személyes névmás különböző formáit lehet az ilyen visszautalásban felhasználni; míg az *az* mutató névmási alakok teljesen elfogadhatatlanok ebben a relációban, és a megítélésük ezúttal a referencialitási fok csökkenésével sem javul

(69-71).¹⁰ Megjegyzendő még, hogy oblikvuszi esetben álló névmásoknál a személyes névmás erős és gyenge alakjainak elfogadhatósága nagyjából egyforma azzal a kitételrel, hogy tulajdonnévi antecedens esetén kicsit jobb az erős alak megítélése (69d), míg a referencialitási fok csökkenésével a gyenge alakhoz társul némileg jobb ítélet ((70d) és (71d)).

(69) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, Topik ← Topik

- a. Péter nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de *az / ⁽¹⁾ő sajnos nem ér rá pénteken.
- c. ...de *azt / ⁽¹⁾őt sajnos nem tudtuk elhívni a mai előadásra.
- d. ...de *annak / ⁽²⁾neki / [?]őneki sajnos nem tudtunk üzeni az előadásról.

(70) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, Topik ← Topik

- a. Az új diák nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de *az / ⁽²⁾ő sajnos nem ér rá pénteken.
- c. ...de *azt / ⁽²⁾őt sajnos nem tudtuk elhívni a mai előadásra.
- d. ...de *annak / ⁽¹⁾neki / [?]őneki sajnos nem tudtunk üzeni az előadásról.

(71) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, Topik ← Topik

- a. Egy új diák nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de *az / ⁽²⁾ő sajnos nem ér rá pénteken.
- c. ...de *azt / ⁽²⁾őt sajnos nem tudtuk elhívni a mai előadásra.
- d. ...de *annak / ⁽¹⁾neki / [?]őneki sajnos nem tudtunk üzeni az előadásról.

Ami a [−HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalásokat illeti, a (72-74) példasorok tanúsága szerint nincs tökéletes megoldás a rájuk való visszautalásban, ugyanis a tökéletesen elfogadhatatlan személyes névmási formák mellett az *az* mutató névmási alakok is valamelyest jelöltek, mely jelöltség a referencialitási fok csökkenésével kissé erősödni látszik.¹¹

¹⁰ Amint arra a jelen munkát bíráló Siptár Péter rámutatott, a legtermészetesebb variáns (69a-b) esetében a következő lenne:

(i) Péter nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, de Ø sajnos nem ér rá pénteken.

Én azonban ezt a variánst nem veszem itt figyelembe, mert (amint azt a 2.2.1.2 alfejezetben kifejtettem) a hangalak nélküli gyenge személyes névmási alakokat soha nem tesztelem operátorpozícióban, így topikban sem, mivel ahhoz, hogy egy elem operátorszerepet tudjon betölteni, szükséges, hogy megjelenjen, ahhoz pedig az kell, hogy legyen hangalakja.

¹¹ Érdekes megfigyelni, mi történik abban az esetben, amelyben a bemeneti szósor két [−HUMÁN] összetevőt tartalmaz (i). Ilyenkor ugyanis topikváltás esetén tökéletes megítélést kap az *az* mutató névmás visszautaló szerepben (ii) – legalábbis tulajdonnévi antecedenseknél, míg topikörzés esetén ezen névmás kitétele erősen függ a tagmondatok közötti kötőszótól (iii-iii').

(i) A *Raidet_j* hatékonyabbnak tartják az *Offnál_k* a szűnyogok ellen,...

(ii) ...pedig *az_k* / *amaz_k* drágábban árulják a környéken.

(iii) ... pedig [?]*az_j* / **amaz_j* drágábban árulják a környéken.

(iii') ... ezért *az_j* / **amaz_j* drágábban árulják a környéken.

A (ii) példa tanúsága szerint az *amaz* mutató névmási alak is tökéletesen alkalmazható a topikváltás jelölésére két [−HUMÁN] összetevő (bemeneti mondatbeli) jelenléte esetén, mely névmás megjelenése szintén teljesen elfogadhatatlan topikörzés esetén (iii). Ebből ismét kiderül, hogy metodológiaiilag komoly jelentősége lehet annak, hogy a bemeneti szósor csak egy alkalmas antecedenset tartalmaz, vagy pedig kettőt.

- (72) • Antecedens: [–HUMÁN], tulajdonnév, Topik \leftarrow Topik
- A Raidet* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...de [?]*az* / **ő* sajnos most nem kapható.
 - ...de ^(?)*azt* / **őt* sajnos most nem lehet kapni.
 - ...de ^(?)*abból* / **belőle* / **őbelőle* sajnos most hiány van.
- (73) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, Topik \leftarrow Topik
- Az *új szűnyogriasztót* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...de [?]*az* / **ő* sajnos most nem kapható.
 - ...de ^(?)*azt* / **őt* sajnos most nem lehet kapni.
 - ...de ^(?)*abból* / **belőle* / **őbelőle* sajnos most hiány van.
- (74) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, Topik \leftarrow Topik
- Egy *új szűnyogriasztót* hatékonynak tartanak a szűnyogok ellen, ...
 - ...de [?]*az* / **ő* sajnos most nem kapható.
 - ...de [?]*azt* / **őt* sajnos most nem lehet kapni.
 - ...de [?]*abból* / **belőle* / **őbelőle* sajnos most hiány van.

2.2.3.3 A visszautaló névmás posztverbális pozícióban

Ebben az alfejezetben azokat az eseteket tekintem át, ahol egy topikban lévő antecedensre egy posztverbális helyzetben lévő névmás utal vissza.

Az ezen alfejezetben megjelenő grammatikalitási ítéletek azt támasztják alá, hogy a visszautaló névmás posztverbális helyzete nagy mértékben meghatározza, hogy milyen névmási alakokat lehet használni egy [\pm HUMÁN] antecedensre való visszautalásra. Jelen [Topik \leftarrow posztverbális] relációban is érvényes ugyanis az, hogy a gyenge személyes névmási alakok lesznek a legmegfelelőbbek mind a [+HUMÁN] (75-77), mind a [–HUMÁN] (78-80) karakterű antecedensekre történő visszautalások esetében, ahogyan azt tapasztaltuk a 2.2.1.3 alfejezetben [Fókusz \leftarrow posztverbális] relációban, valamint a 2.2.2.3 alfejezetben [posztverbális \leftarrow posztverbális] relációban is.

Ilyen relációban [+HUMÁN] antecedensre való visszautalásra az *az* mutató névmási alakok egyáltalán nem használhatók, amit nem befolyásol a referencialitási fok csökkenése sem (75-77). Az erős alakú személyes névmások megítélése is meglehetősen rossz [+HUMÁN] antecedens esetén (amin szintén nem változtat a referencialitási fok csökkenése); egyedül a tárgyesetű névmásokhoz tartozó grammatikalitási ítéletek vannak az elfogadhatóság keretein belül, amit a tárgyi grammatikai funkció és a posztverbális pozíció nagyfokú kompatibilitásával lehet magyarázni. Az alanyesetű erős személyes névmási alakokkal az a gond, hogy hangalakkal rendelkező alany számára inkább valamilyen preverbális pozíció a preferált a magyarban, az oblikvuszi személyes névmások erős alakjai pedig a korábban említetteknek megfelelően már önmagukban eléggé jelöltek, és csak valamilyen hangsúlyos pozíció legitimálhatja őket.

- (75) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, Topik \leftarrow posztverbális
- Péter* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos nem ér rá **az* / [✓] \emptyset / *[?]*ő* pénteken.
 - ...de sajnos nem hívhattuk meg **azt* / [✓] \emptyset / [?]*őt* az előadásra.
 - ...de sajnos nem tudtunk üzenni **annak* / [✓]*neki* / *[?]*őneki* az előadásról.

- (76) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, Topik \leftarrow posztverbális
- Az új diák* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos nem ér rá **az* / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{*?}\tilde{o}$ pénteken.
 - ...de sajnos nem hívhattuk meg **azt* / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{?}\tilde{ot}$ az előadásra.
 - ...de sajnos nem tudtunk üzeni **annak* / \sqrt{neki} / $^{*?}\tilde{oneki}$ az előadásról.

- (77) • Antecedens: [+HUMÁN], [–DEF] főnév, Topik \leftarrow posztverbális
- Egy új diák* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos nem ér rá **az* / $^{?}\sqrt{\emptyset}$ / $^{*?}\tilde{o}$ pénteken.
 - ...de sajnos nem hívhattuk meg **azt* / $^{(?)}\sqrt{\emptyset}$ / $^{?}\tilde{ot}$ az előadásra.
 - ...de sajnos nem tudtunk üzeni **annak* / \sqrt{neki} / $^{*?}\tilde{oneki}$ az előadásról.

Ami a [–HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalást illeti, a fent említetteknek megfelelően ezen esetekben is egyértelműen a gyenge [+HUMÁN] személyes névmási alakokat használjuk (78-80), melyek elfogadhatósága némiképp csökken a referencialitási fok csökkenésével: alany- és tárgyesetben [–HUMÁN] antecedens esetén is preferált a hangalak nélkülség a visszautaló elem esetében, míg az oblikvuszi esetű gyenge személyes névmások máskor is felbukkannak [–HUMÁN] karakterű elemre való utalásban (ahogyan azt Kenesei (1992: 648) megfigyelte az alárendelt tagmondatokra vonatkozóan – lásd jelen munkában a (4a-a’)) példákat a 2.1 fejezetben). Az általános szabályoknak megfelelően erős személyes névmási alakok egyáltalán nem használhatóak (ezúttal sem) [–HUMÁN] antecedensekre történő visszautalásoknál, míg az *az* mutató névmási formák közül az oblikvuszi esetű alakok a leginkább elfogadhatóak: ezek elfogadhatósága a határozatlan specifikus antecedensek esetében körülbelül azonos a gyenge személyes névmási formákéval (80d), ami azonban nem az *az* mutató névmási alakok feljavulásának köszönhető, hanem a gyenge személyes névmási alakok elfogadhatóságának referencialitási fokkal párhuzamos csökkenésével magyarázható.

- (78) • Antecedens: [–HUMÁN], tulajdonnév, Topik \leftarrow posztverbális
- A Raid* elüzi ezeket a szúnyogokat, ...
 - ...de sajnos most nem kapható $^{*?}az$ / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{o}$.
 - ...de sajnos most nem lehet kapni $^{??}azt$ / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{ot}$.
 - ...de sajnos most hiány van $^{?}abból$ / $\sqrt{belőle}$ / $^{*}\tilde{o}belőle$.

- (79) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, Topik \leftarrow posztverbális
- Az új szúnyogriasztó* elüzi ezeket a szúnyogokat, ...
 - ...de sajnos most nem kapható $^{*?}az$ / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{o}$.
 - ...de sajnos most nem lehet kapni $^{??}azt$ / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{ot}$.
 - ...de sajnos most hiány van $^{?}abból$ / $\sqrt{belőle}$ / $^{*}\tilde{o}belőle$.

- (80) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, Topik \leftarrow posztverbális
- Egy új szúnyogriasztó* elüzi ezeket a szúnyogokat, ...
 - ...de sajnos most nem kapható $^{*?}az$ / $^{?}\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{o}$.
 - ...de sajnos most nem lehet kapni $^{??}azt$ / $^{?}\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{ot}$.
 - ...de sajnos most hiány van $^{?}abból$ / $^{?}\sqrt{belőle}$ / $^{*}\tilde{o}belőle$.

2.2.3.4 A visszautaló névmás is-kvantor

Ebben az alfejezetben azokkal az esetekkel foglalkozom, amelyekben egy topikban lévő antecedensre egy *is*-kvantorként megjelenő névmás utal vissza.

Tekintsük az eddigi szokásoknak megfelelően először a (81-83) adatsorokat, ahol a névmások különböző referencialitási fokú [+HUMÁN] karakterű antecedensekre utalnak vissza. Amint az a grammatikalitási ítéletekből kitűnik, ilyen relációban történő visszautalásra egyértelműen a különböző személyes névmási alakok használatosak azzal a kitételrel, hogy ezek elfogadhatósága a referencialitási fok csökkenésével minimális mértékben csökken, míg az *az* mutató névmási formáké szintén minimális mértékben nő.

- (81) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, Topik \leftarrow *is*-kvantor
- Péter* nagyon érdeklődött a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos végül **az* / \checkmark *ő* is más szakot választott.
 - ...de sajnos végül **azt* / \checkmark *őt* is büvkörébe vonta a pszichológia.
 - ...de sajnos végül **annak* / \checkmark *neki* / $^{(?)}$ *őneki* is csak a pszichológiát engedélyezték.
- (82) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, Topik \leftarrow *is*-kvantor
- Az új diák* nagyon érdeklődött a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos végül * $^?$ *az* / \checkmark *ő* is más szakot választott.
 - ...de sajnos végül **azt* / \checkmark *őt* is büvkörébe vonta a pszichológia.
 - ...de sajnos végül * $^?$ *annak* / \checkmark *neki* / $^?$ *őneki* is csak a pszichológiát engedélyezték.
- (83) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, Topik \leftarrow *is*-kvantor
- Egy új diák* nagyon érdeklődött a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos végül * $^?$ *az* / $^{(?)}$ *ő* is más szakot választott.
 - ...de sajnos végül **azt* / $^{(?)}$ *őt* is büvkörébe vonta a pszichológia.
 - ...de sajnos végül $^{??}$ *annak* / $^{(?)}$ *neki* / $^?$ *őneki* is csak a pszichológiát engedélyezték.

Ami pedig a [−HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalásokat illeti (84-86), a leggyakoribb mintázatot látjuk ismét: ilyen visszautalási relációban kizárólag a [−HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakok használhatóak, amelyek tökéletes megítélése a referencialitási fok csökkenésével minimális mértékben csökken (úgy, hogy eközben a személyes névmási alakok megítélése jótányit sem javul).

- (84) • Antecedens: [−HUMÁN], tulajdonnév, Topik \leftarrow *is*-kvantor
- A Raidet* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...de most sajnos *az* / **ő* is hiánycikk.
 - ...de most sajnos *azt* / **őt* is kivonták a forgalomból.
 - ...de most sajnos *abból* / **belőle* / **őbelőle* is hiány van.
- (85) • Antecedens: [−HUMÁN], [+DEF] főnév, Topik \leftarrow *is*-kvantor
- Az új szűnyogriasztót* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...de most sajnos *az* / **ő* is hiánycikk.
 - ...de most sajnos *azt* / **őt* is kivonták a forgalomból.
 - ...de most sajnos *abból* / **belőle* / **őbelőle* is hiány van.

- (86) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, Topik \leftarrow *is*-kvantor
- Egy új szűnyogriasztót* hatékonynak tartanak a szűnyogok ellen, ...
 - ...de sajnós ^(?)*az* / **ő* is hiánycikk.
 - ...de sajnós ^(?)*azt* / **őt* is kivonták a forgalomból.
 - ...de sajnós ^(?)*abból* / **belőle* / **őbelőle* is hiány van.

2.2.4. Is-kvantorban álló antecedensre történő visszautalás

Ebben az alfejezetben azokat az eseteket tekintem át, ahol egy *is*-kvantorként megjelenő antecedensre visszautaló névmás fókusz (2.2.4.1), topik (2.2.4.2), posztverbális (2.2.4.3), illetve *is*-kvantor (2.2.4.4) pozícióban van.

2.2.4.1 A visszautaló névmás fókuszban

Ebben a részben azokról az esetekről lesz szó, amelyekben az antecedens *is*-kvantorként jelenik meg, a rá visszautaló névmás pedig fókuszban áll.

Ami a [+HUMÁN] antecedensekre vonatkozó adatokat illeti (87-89), ebben a relációban egyértelműen a személyes névmási formákkal lehet ilyen elemekre visszautalni, az *az* mutató névmási alakok teljesen elfogadhatatlan megítélése csak nagyon minimális mértékben javul a referencialitási fok csökkenésével.

- (87) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, *is*-kvantor \leftarrow Fókusz
- Péter is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnós csak **az* / ^(?)*ő* venné fel a nyelvészet szakot.
 - ...de sajnós csak **azt* / ^(?)*őt* vehetnénk fel a nyelvészet szakra.
 - ...de sajnós csak **annak* / ^(?)*neki* / [?]*őneki* engedélyezhetnénk a nyelvészet szakot.
- (88) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, *is*-kvantor \leftarrow Fókusz
- Az új diák is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnós csak ^{??}*az* / ^(?)*ő* venné fel a nyelvészet szakot.
 - ...de sajnós csak **azt* / ^(?)*őt* vehetnénk fel a nyelvészet szakra.
 - ...de sajnós csak ^{??}*annak* / ^(?)*neki* / ^{??}*őneki* engedélyezhetnénk a nyelvészet szakot.
- (89) • Antecedens: [+HUMÁN], [–DEF] főnév, *is*-kvantor \leftarrow Fókusz
- Egy új diák is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnós csak ^{??}*az* / ^(?)*ő* venné fel a nyelvészet szakot.
 - ...de sajnós csak **azt* / ^(?)*őt* vehetnénk fel a nyelvészet szakra.
 - ...de sajnós csak ^{??}*annak* / ^(?)*neki* / ^{??}*őneki* engedélyezhetnénk a nyelvészet szakot.

Ami pedig a [–HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalásokat illeti (90-92), ismét a leggyakoribb mintázat köszön vissza: ilyen visszautalási relációban kizárólag a [–HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakok használhatóak, amelyek kiváló megítélése a referencialitási fok csökkenésével minimális mértékben csökken (úgy, hogy eközben a személyes névmási alakok megítélése jótányit sem javul).

- (90) • Antecedens: [–HUMÁN], tulajdonnév, *is*-kvantor ← Fókusz
- A Raidet is* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...és tudvalevőleg csak *az* / **ő* kapható mostanában.
 - ...és tudvalevőleg csak *azt* / **őt* árusítják mostanában.
 - ...és tudvalevőleg csak ^(?)*abból* / **belőle* / **őbelőle* nincs most hiány.
- (91) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, *is*-kvantor ← Fókusz
- Az új szűnyogriasztót is* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...és tudvalevőleg csak *az* / **ő* kapható mostanában.
 - ...és tudvalevőleg csak *azt* / **őt* árusítják mostanában.
 - ...és tudvalevőleg csak ^(?)*abból* / **belőle* / **őbelőle* nincs most hiány.
- (92) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, *is*-kvantor ← Fókusz
- Egy új szűnyogriasztót is* hatékonynak tartanak a szűnyogok ellen, ...
 - ...és tudvalevőleg csak ^(?)*az* / **ő* kapható mostanában.
 - ...és tudvalevőleg csak ^(?)*azt* / **őt* árusítják mostanában.
 - ...és tudvalevőleg csak [?]*abból* / **belőle* / **őbelőle* nincs most hiány.

2.2.4.2 A visszautaló névmás topikban

Ebben a részben azokkal az esetekkel foglalkozom, amelyekben az antecedens *is*-kvantorként jelenik meg, a rá visszautaló névmás pedig topikban áll.

Ebben a relációban a [+HUMÁN] antecedensekre vonatkozó adatok teljesen egyértelműek (93-95): kizárólag a személyes névmási alakok használhatóak az ilyen antecedensekre való visszautalásra, méghozzá olyan módon, hogy alany- és tárgyesetben (lásd az (a) és (b) példákat) az erős alakot kell alkalmazni (lévén, hogy operátorpozícióknál nincs értelme hangalak nélküli formákat tesztelni; lásd a 2.2.1.2 alfejezetet), oblikvusi esetben pedig a gyenge személyes névmási formát kell használni (lásd a (c) példákat). Az antecedens referencialitási fokának csökkenése ezúttal nem látszik tényezőnek lenni: sem a személyes névmási alakokra vonatkozó grammatikalitási ítéletek nem rosszabbodnak, sem az *az* mutató névmási formák nem javulnak szignifikáns mértékben a referencialitási fok csökkenésével.

- (93) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, *is*-kvantor ← Topik
- Péter is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de **az* / [✓]*ő* sajnos nem veheti fel a nyelvészet szakot.
 - ...de **azt* / [✓]*őt* sajnos nem vehetjük fel a nyelvészet szakra.
 - ...de **annak* / [✓]*neki* / ^{??}*őneki* sajnos nem engedélyezhetjük a nyelvészet szakot.
- (94) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, *is*-kvantor ← Topik
- Az új diák is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de ^{??}*az* / [✓]*ő* sajnos nem veheti fel a nyelvészet szakot.
 - ...de **azt* / [✓]*őt* sajnos nem vehetjük fel a nyelvészet szakra.
 - ...de ^{??}*annak* / [✓]*neki* / ^{??}*őneki* sajnos nem engedélyezhetjük a nyelvészet szakot.

- (95) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, *is*-kvantor ← Topik
- Egy új diák is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de ^{??}*az* / [✓]*ő* sajnos nem veheti fel a nyelvészet szakot.
 - ...de ^{*}*azt* / [✓]*őt* sajnos nem vehetjük fel a nyelvészet szakra.
 - ...de ^{??}*annak* / [✓]*neki* / ^{??}*őneki* sajnos nem engedélyezhetjük a nyelvészet szakot.

A [−HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalások esetén ismét a megszokott mintázatot láthatjuk (96-98): ilyen visszautalási relációban szintén kizárólag a [−HUMÁN] karakterű *az* mutató névmási alakok használhatóak, amelyek kiváló megítélése a referencialitási fok csökkenésével kis mértékben csökken (úgy, hogy eközben a személyes névmási alakok megítélése jótányit sem javul).

- (96) • Antecedens: [−HUMÁN], tulajdonnév, *is*-kvantor ← Topik
- A Raidet is* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...és *az* / ^{*}*ő* kapható is mostanában.
 - ...és *azt* / ^{*}*őt* árusítják is mostanában.
 - ...és *abból* / ^{*}*belőle* / ^{*}*őbelőle* nincs is mostanában hiány.
- (97) • Antecedens: [−HUMÁN], [+DEF] főnév, *is*-kvantor ← Topik
- Az új szűnyogriasztót is* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...és ^(?)*az* / ^{*}*ő* kapható is mostanában.
 - ...és ^(?)*azt* / ^{*}*őt* árusítják is mostanában.
 - ...és ^(?)*abból* / ^{*}*belőle* / ^{*}*őbelőle* nincs is mostanában hiány.
- (98) • Antecedens: [−HUMÁN], [−DEF] főnév, *is*-kvantor ← Topik
- Egy új szűnyogriasztót is* hatékonynak tartanak a szűnyogok ellen, ...
 - ...és ^(?)*az* / ^{*}*ő* kapható is mostanában.
 - ...és ^(?)*azt* / ^{*}*őt* árusítják is mostanában.
 - ...és [?]*abból* / ^{*}*belőle* / ^{*}*őbelőle* nincs is mostanában hiány.

2.2.4.3 A visszautaló névmás posztverbális pozícióban

Ebben a részben azokat az eseteket tekintem át, amelyekben az antecedens *is*-kvantorként jelenik meg, a rá visszautaló névmás pedig posztverbális pozícióban áll. Az itt következő mondatokban a posztverbálisan álló névmást közvetlenül az igető utáni pozícióban teszteltem, de egy későbbi kutatásban lehetne vizsgálni az igekötő után is (számomra a két pozíció között nem volt releváns különbség).

Ami a [+HUMÁN] karakterű antecedenseket illeti (99-101), az ilyen elemekre történő visszautalásoknál azt a mintázatot találjuk, ami alapvetően jellemző valamennyi posztverbális kimenetű reláció esetén (lásd a 2.2.1.3, 2.2.2.3 és 2.2.3.3 alfejezetekben megadott grammatikalitási ítéleteket): a gyenge személyes névmási alakok elsöprő győzelmet aratnak mind az erős személyes névmási formák, mind az *az* mutató névmási alakok felett, mely utóbbiak teljesen elfogadhatatlanok minden referencialitási fokú antecedens esetén. Az erős személyes névmási formák is többnyire elfogadhatatlanok (a megítélésük az itt vizsgált körön belül egyébként egyre rosszabbodik a referencialitási fok csökkenésével), egyedül a tárgyesetű alakok azok, amelyek többé-kevésbé jelölt szinten elfogadhatóak, vélhetően a tárgyi funkció és a posztverbális pozíció magas fokú kompatibilitásának köszönhetően.

- (99) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, *is*-kvantor \leftarrow posztverbális
- Péter is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos nem veheti **az* / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{??}\tilde{o}$ fel a nyelvészet szakot.
 - ...de sajnos nem vehetjük **azt* / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{(?)}\tilde{o}t$ fel a nyelvészet szakra.
 - ...de sajnos nem engedélyezhetjük **annak* / $\sqrt{\text{neki}}$ / $^{??}\tilde{o}neki$ a nyelvészet szakot.
- (100) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, *is*-kvantor \leftarrow posztverbális
- Az új diák is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos nem veheti **az* / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{??}\tilde{o}$ fel a nyelvészet szakot.
 - ...de sajnos nem vehetjük **azt* / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{(?)}\tilde{o}t$ fel a nyelvészet szakra.
 - ...de sajnos nem engedélyezhetjük **annak* / $\sqrt{\text{neki}}$ / $^{??}\tilde{o}neki$ a nyelvészet szakot.
- (101) • Antecedens: [+HUMÁN], [–DEF] főnév, *is*-kvantor \leftarrow posztverbális
- Egy új diák is* nagyon érdeklődik a nyelvészet iránt, ...
 - ...de sajnos nem veheti **az* / $^{(?)}\emptyset$ / $^{*}\tilde{o}$ fel a nyelvészet szakot.
 - ...de sajnos nem vehetjük **azt* / $^{(?)}\emptyset$ / $^{?}\tilde{o}t$ fel a nyelvészet szakra.
 - ...de sajnos nem engedélyezhetjük **annak* / $\sqrt{\text{neki}}$ / $^{*}\tilde{o}neki$ a nyelvészet szakot.

Posztverbális pozícióban a [–HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalás esetén is alapvetően a gyenge [+HUMÁN] személyes névmási alakokat használjuk (102–104), melyek megítélése a referencialitási fok csökkenésével csökken. Ami az *az* mutató névmási alakok megítélését illeti, ezek egyre elfogadhatóbbá válnak a referencialitási fok csökkenésével, határozatlan specifikus antecedens esetén nagyjából azonos szinten használható visszautalásra a szóban forgó két névmási forma. Érdeemes még megemlíteni, hogy az eddig tapasztaltakkal összhangban erős személyes névmási forma ezúttal sem használható [–HUMÁN] karakterű antecedensre történő visszautalásra.

- (102) • Antecedens: [–HUMÁN], tulajdonnév, *is*-kvantor \leftarrow posztverbális
- A Raidet is* hatékonynak tartják a szúnyogok ellen, ...
 - ...és kapható is $^{??}az$ / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{o}$ mostanában.
 - ...és árusítják is $^{?}azt$ / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{o}t$ mostanában.
 - ...és nincs is $^{?}abból$ / $\sqrt{\text{belőle}}$ / $^{*}\tilde{o}belőle$ mostanában hiány.
- (103) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, *is*-kvantor \leftarrow posztverbális
- Az új szúnyogriasztót is* hatékonynak tartják a szúnyogok ellen, ...
 - ...és kapható is $^{??}az$ / $^{(?)}\emptyset$ / $^{*}\tilde{o}$ mostanában.
 - ...és árusítják is $^{?}azt$ / $\sqrt{\emptyset}$ / $^{*}\tilde{o}t$ mostanában.
 - ...és nincs is $^{?}abból$ / $^{(?)}\text{belőle}$ / $^{*}\tilde{o}belőle$ mostanában hiány.
- (104) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, *is*-kvantor \leftarrow posztverbális
- Egy új szúnyogriasztót is* hatékonynak tartanak a szúnyogok ellen, ...
 - ...és kapható is $^{?}az$ / $^{(?)}\emptyset$ / $^{*}\tilde{o}$ mostanában.
 - ...és árusítják is $^{?}azt$ / $^{?}\emptyset$ / $^{*}\tilde{o}t$ mostanában.
 - ...és nincs is $^{?}abból$ / $^{?}\text{belőle}$ / $^{*}\tilde{o}belőle$ mostanában hiány.

2.2.4.4 A visszautaló névmás is-kvantor

Ebben a részben azokról az esetekről lesz szó, ahol mind az antecedens, mind a rá visszautaló névmás *is*-kvantorként jelenik meg.

Ebben a relációban az *is*-kvantor szerepű névmási elemekre jellemző mintázatot láthatjuk (vö. 2.2.1.4, 2.2.2.4 és 2.2.3.4 alfejezetekkel). Ennek értelmében [+HUMÁN] antecedensekre (105-107) kizárólag ([+HUMÁN]) személyes névmási alakokkal lehet visszautalni, méghozzá olyan módon, hogy alany- és tárgyesetben (lásd az (a) és (b) példákat) a megfelelő erős alakot kell alkalmazni (lévén, hogy operátorpozícióknál nincs értelme hangalak nélküli formákat tesztelni), oblikvuszi esetben pedig a gyenge személyes névmási formát kell alkalmazni (lásd a (c) példákat). Az antecedens referencialitási fokának csökkenésével egy árnyalatnyit romlanak az ezen alakokhoz társuló grammatikalitási ítéletek, az az mutató névmási formák megítélése pedig ezzel párhuzamosan nagyon enyhé javulást mutat.

(105) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, *is*-kvantor \leftarrow *is*-kvantor

- a. *Péter is* nagyon érdeklődött a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de sajnos **az / [✓]ő is* más szakot választott végül.
- c. ...de sajnos **azt / [✓]őt is* el kellett utasítanunk.
- d. ...de sajnos **arról / [✓]róla / ^(?)őróla is* le kellett végül mondanunk.

(106) • Antecedens: [+HUMÁN], [+DEF] főnév, *is*-kvantor \leftarrow *is*-kvantor

- a. *Az új diák is* nagyon érdeklődött a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de sajnos **[?]az / [✓]ő is* más szakot választott végül.
- c. ...de sajnos **azt / [✓]őt is* el kellett utasítanunk.
- d. ...de sajnos **[?]arról / [✓]róla / [?]őróla is* le kellett végül mondanunk.

(107) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, *is*-kvantor \leftarrow *is*-kvantor

- a. *Egy új diák is* nagyon érdeklődött a nyelvészet iránt, ...
- b. ...de sajnos *??az / ^(?)ő is* más szakot választott végül.
- c. ...de sajnos **[?]azt / ^(?)őt is* el kellett utasítanunk.
- d. ...de sajnos **[?]arról / [✓]róla / [?]őróla is* le kellett végül mondanunk.

A [−HUMÁN] karakterű antecedensekre történő visszautalások esetén (108-110) szintén az *is*-kvantor szerepű névmási elemekre jellemző mintázatot láthatjuk, ami egybeesik az adatok leggyakrabban tapasztalható elrendeződésével: [*is*-kvantor \leftarrow *is*-kvantor] relációban is kizárólag a [−HUMÁN] karakterű az mutató névmási alakok használhatóak visszautalásra, amelyek kiváló megítélése a referencialitási fok csökkenésével csak nagyon kis mértékben csökken (úgy, hogy eközben a személyes névmási alakok megítélése jótányit sem javul).

(108) • Antecedens: [−HUMÁN], tulajdonnév, *is*-kvantor \leftarrow *is*-kvantor

- a. *A Raidet is* hatékonynak tartják a szúnyogok ellen, ...
- b. ...de sajnos *az / *ő is* hiánycikk mostanában.
- c. ...de sajnos *azt / *őt is* kivonták a forgalomból.
- d. ...de sajnos *abból / *belőle / *őbelőle is* hiány van mostanában.

- (109) • Antecedens: [–HUMÁN], [+DEF] főnév, *is*-kvantor ← *is*-kvantor
- Az új szűnyogriasztót is* hatékonynak tartják a szűnyogok ellen, ...
 - ...de sajnos *az* / **ő* *is* hiánycikk mostanában.
 - ...de sajnos *azt* / **őt* *is* kivonták a forgalomból.
 - ...de sajnos *abból* / **belőle* / **őbelőle* *is* hiány van mostanában.
- (110) • Antecedens: [–HUMÁN], [–DEF] főnév, *is*-kvantor ← *is*-kvantor
- Egy új szűnyogriasztót is* hatékonyan tartanak a szűnyogok ellen, ...
 - ...de sajnos ⁽¹⁾*az* / **ő* *is* hiánycikk mostanában.
 - ...de sajnos ⁽¹⁾*azt* / **őt* *is* kivonták a forgalomból.
 - ...de sajnos ⁽¹⁾*abból* / **belőle* / **őbelőle* *is* hiány van mostanában.

2.3 Az adatok összegzése, általánosítások

Ebben a részben azt mutatom be Alberti és Farkas (2016) alapján, hogy milyen általánosítások, illetve szabályszerűségek fogalmazhatóak meg a 2.2 alfejezetben bemutatott adatokból kiindulva; így nyernek motivációt az eddigi száraz adatsorok azáltal, hogy szabályrendszer épül rájuk, amiből kiviláglik, miként lehet az átfogó generatív forrásnyelvtanok adatait tudományos elméletek kiindulópontjaként felhasználni.

Elsőként foglaljuk össze, hogy milyen tényezők relevánsak abban a tekintetben, hogy egy konkrét esetben mely névmási alakot kell használni egy [±HUMÁN] entitásra történő visszaulrásnál.

Az első fontos tényező a névmás esete (míg érdekes módon az antecedensé nem számít; lásd a (5-9), illetve a (11-12) példasorokat a 2.2.1.1 alfejezetben). Amíg az oblikvuszi formáknál a [+HUMÁN] személyes névmás gyenge alakját is érdemes figyelembe venni a különböző visszaulási relációkban, addig alany-, illetve tárgyesetnél (a posztverbális pozíciót leszámítva) csak két névmási alternatíva verseng egymással (nem lévén ezen esetekben az említett gyenge személyes névmási formáknak hangalakja, és az operátorpozíciókat csak hangalakkal rendelkező elem töltheti be). Az alany- és a tárgyesetű formák többnyire nagyon hasonló mintázatot mutatnak, az egyetlen kivétel (ismét) a posztverbális pozíció, ahol az erős személyes névmási formák sokkal elfogadhatóbbak a tárgyi grammatikai funkció és a posztverbális pozíció nagyfokú kompatibilitása miatt. Az oblikvuszi esetű névmási formáknál általában szintén az okozza a fő eltérést az alany- és a tárgyesetben kialakuló mintázatokhoz képest, hogy ezen esetekben mindig figyelembe vannak véve a gyenge személyes névmási formák, és ezek elfogadhatósága általában elég magas (főként [+HUMÁN] karakterű antecedensek, illetve posztverbális helyzetű névmások esetén).

A második releváns tényező a megfelelő névmási alak adott relációban történő kiválasztásánál az antecedens [±HUMÁN] karaktere. A 2.2 alfejezet adatai alapján általánosságban az a kézenfekvő szabály mondható ki, hogy [+HUMÁN] antecedensre az *ő* személyes névmás különféle alakjaival, [–HUMÁN] antecedensre pedig az *az* mutató névmás megfelelő formáival utalhatunk vissza. Ez alól az általánosítás alól két jellegzetes kivétel van. Az egyik kivételt a posztverbális szerepben megjelenő névmások adatsorai jelentik, ahol mindkét karakterű antecedens esetén a gyenge személyes névmási formákhoz társul a legjobb grammatikalitási ítélet (lásd a 2.2.1.3, 2.2.2.3, 2.2.3.3 és 2.2.4.3 alfejezeteket). A

másik kivételes esetet pedig a topikváltás, azaz a [posztverbális←Topik] reláció példái mutatják, ahol [+HUMÁN] antecedens esetén is az *az* mutató névmási formák bizonyultak a legjobbnak (lásd a 2.2.2.2 alfejezetet).

A harmadik tényező, amelynek jelentősége van a visszautaló névmás kiválasztásában, az antecedens referencialitási foka. Általános tendencia, hogy minél inkább csökken egy [+HUMÁN] antecedens referencialitási foka, annál inkább elfogadhatóvá válnak az *az* mutató névmási alakok a rá való visszautalásban. A következők azok a relációk, ahol ez a specifikussági tendencia a leginkább érvényesül: [Fókusz←Fókusz] (2.2.1.1), [Fókusz←Topik] (2.2.1.2), [posztverbális←Fókusz] (2.2.2.1), [posztverbális←Topik] (2.2.2.2), [Topik←Fókusz] (2.2.3.1).

A negyedik fontos tényező az információszerkezeti funkció, mely mind az antecedens, mind a névmás esetében fontos szereppel bír a különféle névmási alakokhoz társítható grammatikalitási ítéletek meghatározásában. Ha megnézzük az adatokat egyszerre közlő összefoglaló táblázatot¹² (1. táblázat), akkor kiderül, hogy például a posztverbális helyzetben álló névmások bármilyen információszerkezeti funkcióval rendelkező antecedens esetén rendkívül hasonlóan viselkednek. Jól példázza továbbá az információszerkezeti funkció hatását az *is*-kvantorok esete is: akár az antecedens jelenik meg *is*-kvantorként, akár a rá visszautaló névmás, a grammatikalitási ítéletek nagyon hasonlóak lesznek (kivéve, ha a névmás posztverbális helyzetű, mert akkor az imént említett, posztverbálisokra jellemző mintázat lép fel).

Ezen négy tényező mentén minden lehetséges keresztsztyalizációt leteszteltünk: kétféle ([±HUMÁN]) karakterű antecedens háromféle referencialitási fokban (tulajdonnév, határozott főnév, határozatlan specifikus főnév) és négyféle információszerkezeti funkcióban (fókuszban, topikban, *is*-kvantorban és posztverbális pozícióban) néztünk, valamint háromféleképpen (alany, tárgy, oblikvusz) esetjelölt névmásokat szintén négyféle információszerkezeti pozícióban vizsgáltunk, így összesen 2×3×4×3×4, azaz 288 eset adódott,¹³ ahol megvizsgáltuk az *ő* személyes névmás erős alakjainak, valamint az *az* mutató névmás megfelelő formáinak az elfogadhatóságát (mindezt oblikvuszi esetekben és posztverbális pozícióban kiegészítve az *ő* személyes névmás gyenge alakjainak elfogadhatóságával is). Az alább látható 1. táblázat közli összegezve a 2.2 alfejezetben kapott grammatikalitási ítéleteket. A végső cél az volt, hogy jellemezzük az alább definiált névmáseloszlási profilok teljes rendszerét olyan motiválható terminusok segítségével, mint az egyes információszerkezeti funkcióknak az élőségre, operátorságra, illetve specifikusságra való érzékenysége.

¹² A táblázatban a szürke cellaszínek árnyalatai az alább ismertetett kalkulációból származó értékeket tükrözik.

¹³ Mint azt jelen fejezet 3. lábjegyzetében említettem, a vizsgálat természetes módon kiterjeszthető többes számú antecedensekre és névmási alakokra is. Én azonban itt ezen adatok közlésére már nem vállalkoztam, hiszen ezen tényező felvételével az így is tekintélyes adatállomány duplájára, azaz 576 adatsorra nőne, ami jelen mű kereteibe már nem fér bele. Azon esetek szisztematikusan áttekintéséről pedig, ahol két azonos karakterű potenciális antecedens áll rendelkezésre, Farkas (2017) ad számot.

A tizenhatféle, információszerkezeti funkciókon alapuló reláció jellemzéséhez két tényező skaláris voltát lehet kihasználni: egyrészt a grammatikalitási ítéletek hatfokozatú skáláját (lásd az 1. fejezet (5) példáját); másrészt a három versengő névmási alak kézenfekvő rendezését a következőképpen. Ha a személyes névmás gyenge formáját úgy tekintjük, mint ami félúton van az *az* távolra mutató névmás és a személyes névmás erős alakja között, akkor ez úgy fordítható le a számok nyelvére, hogy az *az* mutató névmáshoz tartozó grammatikalitási ítélet 100%-os szorzóval vétetik figyelembe a kalkulációban, a személyes névmás erős alakjához tartozó ítélet a skála másik végén állva 0%-os szorzót kap, a köztük félúton elhelyezkedő gyenge személyes névmási alak elfogadhatóságát kifejező ítélet pedig 50%-kal szorzódik, azaz ilyen súlyozással vétetik figyelembe a számszerűsített ítéletek átlagolása során.

A következőkben tekintsük az alapdefiníciókat. Tegyük fel, hogy $\gamma = (\gamma_{PN}, \gamma_{DEF}, \gamma_{IND})$ az 1. táblázatban megadott számszerűsített grammatikalitási ítéletek egy összetartozó hármasa, ahol γ_{PN} azt az értéket mutatja, ahol egy tulajdonnévvel kifejezett antecedensre utalunk vissza, γ_{DEF} az az érték, amit akkor kapunk, ha az említett tulajdonnevet egy határozott főnévi antecedensre cseréljük, a γ_{IND} értékhez pedig a tulajdonnévnek határozatlan specifikus főnévi antecedensre történő kicserélése révén juthatunk grammatikalitási ítéletként. Egy ilyen γ hármasat *humán hármasnak* nevezünk, amennyiben a tulajdonnév egy személyre utal, és *nem-humán hármasnak* hívjuk, ha a tulajdonnév egy tárgyra utal. Egy tesztmondatra vonatkozó grammatikalitásiítélet-hármasat a következő módon lehet *számszerűsíteni*. Első lépésben számértéket rendelünk a háromféle névmási formához a következőképpen. A távolra mutató *az* névmáshoz, beleértve ennek esetjelölt változatait is, a 100 (%) számértéket rendeljük. Az *ő* személyes névmás erős alakjaihoz (amelyekben a személyes névmás expliciten megjelenik) és annak esetjelölt változataihoz a 0 érték rendelődik. Az *ő* személyes névmás gyenge alakjaihoz pedig, amelyek egy eszmorfémából és egy egyeztető szuffixumból állnak, illetve alany- és tárgyesetben nem rendelkeznek hangalakokkal, az 50 értéket társítjuk. Ezt követően e három érték súlyozott átlagát kell kiszámítanunk az alább ismertetett módszer alapján, amelynek alapszabálya (111.i)-ben van megfogalmazva, és három kiegészítő szabály kezeli a speciális eseteket (111.ii-iv).

- (111) (i) Ha két ítélet között n elfogadhatóságifokozat-különbség van, akkor a jobb ítéletet 2^n -szeres súllyal vesszük figyelembe a másik ítélethez képest.
 (ii) A legjobb ítélethez képest legfeljebb négy szomszédos elfogadhatósági fokozatot veszünk figyelembe, a legjobb ítéletet tekintve kiindulópontnak.
 (iii) A figyelembe vett legjobb ítélet elfogadhatósági fokozata legalább '?' kell, hogy legyen.
 (iv) A legalacsonyabb figyelembe vett elfogadhatósági fokozat legalább '*?' kell, hogy legyen.

Következzen itt egy táblázat e számítási módszer szemléltetésére.¹⁴ Ehhez vegyük alapul a 2.2.2.2 alfejezetben szereplő (45-47) adatsorokat, amelyeket e helyütt (112-114) számmal megismétlek.

¹⁴ Az 1. táblázat bemutatja az összes grammatikalitásiítélet-hármas ezen módszer szerint számszerűsített átírását.

(112) • Antecedens: [+HUMÁN], tulajdonnév, posztverbális \leftarrow Topik

- A kéthetes karibi útra meghívták *Pétert*, ...
- ...de *az* / \checkmark sajnos csak a karrierjét hajtja.
- ...de *azt* / \checkmark *őt* sajnos csak a karrierje érdekli.
- ...de $^{*?}$ *annál* / \checkmark *nála* / $^{?}$ *őnála* sajnos nincs sikere az ilyen ötleteknek.

(113) • Antecedens: $^{+}$ [+HUMÁN], [+DEF] főnév, posztverbális \leftarrow Topik

- A kéthetes karibi útra meghívták *az új kollégát*, ...
- ...de *az* / $^{(?)}$ \checkmark sajnos csak a karrierjét hajtja.
- ...de *azt* / $^{(?)}$ \checkmark *őt* sajnos csak a karrierje érdekli.
- ...de $^{??}$ *annál* / $^{(?)}$ \checkmark *nála* / $^{??}$ *őnála* sajnos nincs sikere az ilyen ötleteknek.

(114) • Antecedens: [+HUMÁN], [−DEF] főnév, posztverbális \leftarrow Topik

- A kéthetes karibi útra meghívtak *egy új kollégát*, ...
- ...de *az* / $^{?}$ \checkmark sajnos csak a karrierjét hajtja.
- ...de *azt* / $^{?}$ \checkmark *őt* sajnos csak a karrierje érdekli.
- ...de $^{(?)}$ *annál* / $^{?}$ \checkmark *nála* / $^{*?}$ *őnála* sajnos nincs sikere az ilyen ötleteknek.

Lássuk tehát, hogy ezen grammatikalitási ítéleteket a (111)-ban megfogalmazott szabályok alapján hogyan alakítjuk át olyan számértékekké, amelyek majd további, magasabb szintű összesítést szolgáló átlagolási eljárások bemenetülül szolgálnak (lásd a táblázatban az összegző Σ sort).

p \leftarrow T a.	<i>Pétert</i> \leftarrow	<i>az új kollégát</i> \leftarrow	<i>egy új kollégát</i> \leftarrow
b/c.	$\checkmark/\checkmark: \frac{1}{2} \cdot 100 + \frac{1}{2} \cdot 0 = 50$	$\checkmark/(?): \frac{2}{3} \cdot 100 + \frac{1}{3} \cdot 0 = 67$	$\checkmark/? : \frac{4}{5} \cdot 100 + \frac{1}{5} \cdot 0 = 80$
d.	$^{*?}/\checkmark/? : \frac{4}{5} \cdot 50 + \frac{1}{5} \cdot 0 = 40$	$^{??}/(?)\checkmark/? : \frac{1}{6} \cdot 100 + \frac{4}{6} \cdot 50 + \frac{1}{6} \cdot 0 = 50$	$^{(?)?}/^{*?}/? : \frac{8}{13} \cdot 100 + \frac{4}{13} \cdot 50 + \frac{1}{13} \cdot 0 = 77$
Σ	$\frac{1}{3} \cdot 50 + \frac{1}{3} \cdot 50 + \frac{1}{3} \cdot 40 = 47$	$\frac{1}{3} \cdot 67 + \frac{1}{3} \cdot 67 + \frac{1}{3} \cdot 50 = 61$	$\frac{1}{3} \cdot 80 + \frac{1}{3} \cdot 80 + \frac{1}{3} \cdot 77 = 79$

2. táblázat. A (112-114) példasorban szereplő grammatikalitási ítéletek számszerűsítése

Hogy jellemezni tudjuk a tizenhatféle, információszerkezeti funkciókon alapuló visszautalási relációt, mindenekelőtt érdemes ezeket a névmási kimenetüknél és az antecedensi bemenetüknél megragadni (115.0-0"), majd nyelvészetiileg releváns profilokat rendelni hozzájuk (115.i-iv'). A következő (115.0-iv') definíciósor e célrendszert szolgálja.

- (115) (0) Egy hármas $\leftarrow\partial$ -hármasknak nevezünk, ahol ∂ értéke T, Q, F vagy p, ha a visszautaló névmás az őt tartalmazó mellékmondat topikjául, kvantorául, fókuszául, illetve operátor szereppel nem rendelkező posztverbális összetevőjeként szolgál.
- (0') Egy hármas $\partial\leftarrow$ -hármasknak nevezünk, ahol ∂ értéke T, Q, F vagy p, ha az antecedens, amelyre visszautalás történik, az őt tartalmazó mellékmondat topikjául, kvantorául, fókuszául, illetve operátor szereppel nem rendelkező posztverbális összetevőjeként szolgál.
- (0'') Egy hármas ∂ -hármasknak nevezünk, ahol ∂ értéke T, Q, F vagy p, ha az adott hármas egy $\leftarrow\partial$ -hármask vagy egy $\partial\leftarrow$ -hármask.
- (i) Egy humán hármas $+H(\text{humán})$ profilú, ha mindhárom tagja 0 és 50 közé esik.
- (i') Egy nem-humán hármas $-H(\text{humán})$ profilú, ha mindhárom tagja 50 és 100 közé esik.
- (ii) Egy humán hármas $+O(\text{perátor})$ profilú, ha mindhárom tagja 0 és 33 közé esik.
- (ii') Egy nem-humán hármas $+O$ profilú, ha mindhárom tagja 67 és 100 közé esik.
- (iii) Egy humán hármas $-O$ profilú, ha mindhárom tagja 25 és 50 közé esik.
- (iii') Egy nem-humán hármas $-O$ profilú, ha mindhárom tagja 50 és 75 közé esik.
- (iv) Egy hármas S (specifikusságjelölő) profilú, ha $\gamma_{\text{PN}} \leq \gamma_{\text{DEF}} \leq \gamma_{\text{IND}}$ és $\gamma_{\text{PN}} + 10 < \gamma_{\text{IND}}$.
- (iv') Egy S profilú hármas erős S profilú (azaz S^+ profillal rendelkezik), ha $\gamma_{\text{PN}} + 25 < \gamma_{\text{IND}}$.

Az alábbi 3. táblázat mutatja, hogy melyik reláció milyen profilokkal rendelkezik, vagy nem rendelkezik a (115)-ben definiáltak szerint.

$\leftarrow\partial$ $\partial\leftarrow$	T		Q		F		p		+H	-H
T	+H	-H	+H	-H	+H	-H	+H	-H	2'.+H	2.-H
	+O	+O	+O	+O	-	+O	-O	-O		
	-	-	-	-	S^+	-	-	S	7. -	
Q	+H	-H	+H	-H	+H	-H	+H	-H	2'.+H	2.-H
	+O	+O	+O	+O	+O	+O	-O	-O		
	-	-	S	-	S	-	-	S	5. $\sim S^+$; 8. S	
F	-	-H	+H	-H	-	-H	+H	-H	3. -	2.-H
	-	+O	+O	+O	-	+O	-O	-	0. ($S^+ \Rightarrow$) -	
	S^+	-	S	-	S^+	-	-	S^+	6. S^+	
p	-	-H	+H	-H	-	-H	+H	-H	3. -	2.-H
	-	+O	+O	+O	-	+O	-O	-O	0. ($S^+ \Rightarrow$) -	
	S^+	-	S	-	S^+	-	-	S		
H	3. -	2. -H	2'.+H	2.-H	3. -	2.-H	2'.+H	2.-H	0'.	0'.
O	0. ($\sim\pm H \Rightarrow$) $\sim\pm O$ 9'. +O		9'. +O		0. ($\sim\pm H \Rightarrow$) $\sim\pm O$ 9'. +O		9. -O		0&0'.	0&0'.
S	7. -	1'. -	5. $\sim S^+$ 8. S	1'. -	6. S^+	1'. -	1. -	4.S	0.	0.

3. táblázat. Az 1. táblázatban bemutatott tizenhatféle visszautalási reláció profilja

A 3. táblázatban látható profilokból kiderül, hogy a különböző információszerkezeti funkción alapuló relációkhoz különböző mintázatú profilok tartoznak. Egyedül a Q-hármasokra igaz például, hogy ezek mindig kifejezik (i) a humán ($[+H]$ vagy $[-H]$) profilt, valamint (ii) az operátor ($[+O]$ vagy $[-O]$) profilt, de sosem erős specifikusságjelölők (S^+).

Ahelyett, hogy e helyütt belemennénk a részletek ismertetésébe, bemutatom azt a szabályrendszert, amely tökéletesen meghatározza a 3. táblázatban megadott profilok elrendeződését, és amely megadja mind a négy információszerkezeti funkció koherens kontrasztív jellemzését.

Miként mutatja meg a relációk profiljának rendszere a bemenet és/vagy a kimenet információszerkezeti funkcióját, továbbá az antecedens $[\pm\text{HUMÁN}]$ karakterét és specifikusságát?

Mindenekelőtt két olyan általános szabályt fogunk megadni (116.0-0'), amelyek a 3. táblázatban bemutatott operátor, $[\pm\text{HUMÁN}]$ és specifikussági profilok kapcsolatára vonatkoznak, és csoportokba rendezik a számszerűsített névmáseloszlási profilokat. Ezek a szabályok azt az általános megfigyelést ragadják meg, hogy az antecedens referencialitási fokára való erős érzékenységgel szétválasztó grammatikalitási ítéletek formájában jelenik meg, mely karakter pontosan az ellentéte a $[\pm\text{HUMÁN}]$ karakternek és/vagy az operátor karakternek, amelyekre az jellemző, hogy (a $[\pm\text{HUMÁN}]$ karakternek megfelelően) 0 vagy 100 körül csoportosulnak extrémén az értékek. Ezen két általános szabály után következnek az *egyébként*-szabályok (116.1-9'). Felhívnom a figyelmet arra, hogy a (116)-ben megadott szabályok a 3. táblázatba is bekerültek (egy plusz sor, illetve oszlop látható a táblázat alján, illetve jobb oldalán), hogy látható legyen, melyik szabály melyik reláció esetében releváns.

Az olvasó ellenőrizheti, hogy a (116)-beli szabályrendszer teljes mértékben meghatározza a tizenhatféle reláció 3. táblázatban megadott profilrendszerét szabályról szabályra haladva megfelelően kitöltve az egyes négyzeteket. Fontos leszögezni, hogy az *egyébként*-szabályok (116.1-9') egymáshoz képest (az optimalitáselméleti szabályokhoz hasonlóan) a számok szerint rendezve vannak, vagyis ha egy n . szabály előír valamit egy adott reláció esetében, akkor azt egy későbbi szabály nem írhatja felül, még ha ellentmondó információt közöl is.

- (116) (0) [A relációnak nincs sem +O, sem –O profilja] \Leftrightarrow [a relációnak nincs S^+ profilja],
 (0') [a relációnak nincs sem +H, sem –H profilja] \Rightarrow [a relációnak nincs sem +O, sem –O profilja].
- (1) A \leftarrow p-hármasnak csak akkor lehet S profilja, ha nem-humán profilú.
 (1') Egy $\leftarrow\partial$ -hármasnak, ahol ∂ operátor, csak akkor lehet S profilja, ha humán profilú.
 (2) Ha γ egy nem-humán hármas, akkor van –H profilja.
 (2') Ha γ egy humán hármas, akkor
 [amennyiben γ egy \leftarrow Q-, \leftarrow p-, Q \leftarrow - vagy T \leftarrow -hármas, akkor van +H profilja].
 (3) (Egyéb esetben...) a γ hármasnak nincs +H profilja (így (0')) alapján ezen hármasnak nincs sem +O, sem pedig –O profilja).
 (4) Ha γ egy \leftarrow p-hármas, akkor van S profilja.
 (5) Ha γ egy Q-hármas, akkor nincs S^+ profilja.
 (6) Ha γ egy F-hármas, akkor S^+ profilja van.
 (7) Ha γ egy T-hármas, akkor nincs S profilja.
 (8) Ha γ egy Q-hármas, akkor van S profilja.
 (9) Ha γ egy \leftarrow p-hármas, akkor –O profilja van.
 (9') Ha γ egy \leftarrow T-, \leftarrow Q- vagy \leftarrow F-hármas, akkor +O profilja van.

Azt a tanulságot lehet levonni a (116)-ben megadott szabályrendszerből – amely meghatározza a 3. táblázatban látható profilok eloszlását, és végső soron az 1. táblázatban megadott eloszlását a grammatikalitási ítéleteknek –, hogy bár mindegyik információszerkezeti funkció alapvetően szeretne egy meghatározott karaktert érvényesíteni a visszautalásban, legalább két olyan tényező van, amely megakadályozza ennek teljesülését. Az egyik tényező az antecedens referencialitásifok-kifejeződésének erőssége, ami valamennyire függ annak [\pm HUMÁN] karakterétől (lásd a (116.0-3) szabályokat). A másik szóban forgó tényező az, hogy a visszautalás minden esetben két információszerkezeti funkciót érint, az antecedensét és a névmását, és amennyiben ezek karaktere között ellentmondás van, az egyik jelleg szükségszerűen el fogja nyomni a másikat.

Mindazonáltal az adatok eloszlása, amelyek kifejezik a névmási formák „versengését” az egyes számban álló antecedensre egy összetett mondaton belül történő visszautalásoknál, értékes kétszeres jellemzést adja a magyarban az információszerkezeti funkcióknak a (116.4-8)-ban megfogalmazott szabályok tartalmán és ezek egymáshoz való rendezésén keresztül. A nem-operátor helyzet például egységesen specifikusságra való (nem erős) érzékenységgént nyilvánul meg dominánsan a \leftarrow p-hármasokban (116.4). Ami a specifikusságot illeti, az *is*-kvantor és a fókusz részlegesen eltérő viselkedést mutat ebben a tekintetben: míg a fókusz szeretné ezt a jegyet erősen kifejezni (vagyis S^+ profilra törekszik), addig az *is*-kvantor egyértelműen nem szeretne S^+ profillal rendelkezni, de gyengén azért jelöli a specifikusságot (116.5, 6, 8). A tény, hogy a topikot érintő (116.7) szabály alacsonyan van rangsorolva, és negatív állítást fogalmaz meg, azt sugallja (legalábbis első pillantásra), hogy ez egy meglehetősen érdektelen „technikai” szabály. Viszont pontosan a topikok semleges és recesszív karaktere az, amely a \leftarrow T-hármasokat olyan rendkívül fontos diskurzusfolyamatok jelölésére teszi alkalmassá, mint a topikörzés vagy a topikcsere: a topikban álló névmások meglehetősen transzparenssé lehetővé teszik antecedenseik számára, hogy megmutassák saját információszerkezeti funkciójukat.

Végezetül a (116.9-9') szabályok azt fejezik ki, hogy mind az operátorok, mind a nem-operátorok törekednek illetően karakterük lehető legnagyobb mértékű kifejezésére, miközben antecedensük referencialitási fokának megmutatása ezzel éppen ellentétes tendenciát képvisel.

Mindezen profilok és szabályok ismertetésével azt szerettem volna megmutatni, hogy az átfogó generatív forrásnyelvtanok rendkívül szisztematikusan felépített adatsorait miként lehet tudományos elméletek kiindulópontjaként felhasználni. Jelen példa, azaz a különféle személyes és mutató névmási alakok különböző visszautalási relációkban mutatott elfogadhatóságának feltérképezése arra mutatott rá, hogy az első pillantásra száraznak tűnő adatsorok által sajátos jellemzést kaphatnak az információszerkezeti funkciók, és ez a vizsgálat így messze túlmutat az élőségi jegy ügyén.

3. HASONLÓ FELÉPÍTÉS, ÚJ SZEMLÉLET: A FŐNÉVI KOMPLEMENTUMZÓNA

Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy milyen (tudományos) előnyei vannak annak, hogy az átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanok egy sorozatot alkotnak, ahol deklarált cél a hasonló felépítés. Ennek szemléltetésére a posztnominális főnévi komplementumzónával kapcsolatos kérdéseket fogom ismertetni.

Jelen fejezet átfogó generatív forrásnyelvtani alapját Farkas és Alberti (2018b) 2.1.1.1 alfejezete (664–688), valamint 2.1.1.3 alfejezete (699–712) képezi.

3.1 Főnévi komplementumzóna a magyarban?

Mint ahogyan azt a bevezetőben említettem, a magyar átfogó generatív forrásnyelvtan kötetei nem független könyvsorozatként jelennek meg, hanem egy nagyobb sorozat, a *Comprehensive Grammar Resources* részeként. Ennek azért van jelen témánk szempontjából kiemelt jelentősége, mert kifejezett célja a sorozatszerkesztőknek, hogy az egyes nyelveket leíró nyelvtanok hasonló felépítésűek legyenek, és hasonló kérdéseket tárgyaljanak (természetesen nem kizárva ezzel a konkrét nyelvek jellegzetes, esetleg csak az adott nyelvre jellemző szerkezeteinek ismertetését). Ilyen módon ugyanis könnyen összevethetővé válnak egymással a nyelvek. Így érkezett el egy ponton a feladat, hogy görcső alá vegyük a főnevek komplementumzónáját, amely a megfelelő holland kötetben a teljes 2. fejezet témáját képezte (Broekhuis *et al.* 2012: 117–356).

A főnévi komplementumzóna tárgyalása azért nem volt egyszerű feladat, mert komoly vita van a szakirodalomban már önmagában arról a tényről is, hogy a magyar főneveknek van-e egyáltalán komplementumzónájuk. Alapvetően a következő három álláspont valamelyikét képviselik az egyes szerzők:

- (1) a. nincs komplementum(zóna): $[_{DP} \dots D [_{NP} (DP) \dots N]]$;
- b. kötelezően kiüresedik a komplementumzóna: $[_{DP} NP_i D [_{predNP} N+I \emptyset_i]]$,
ahol NP_i egy kötelezően elmozdítandó *-nAk* ragos birtokos;
- c. lehetséges a komplementumzóna: $[_{DP} \dots D [_{NP} \dots [N' N XP^*]]]$

A radikális (1a) megközelítést képviseli például Szabolcsi Anna (lásd pl. Szabolcsi és Laczkó 1992). Véleménye szerint a főneveknek egyáltalán nincs semmilyen posztnominális komplementumzónájuk; a lehetséges főnévi bővítmények közül pedig csak a birtokosnak (lásd a bezárójelezett DP-t (1a)-ban) kínáltak (prenominális) pozíciót a szerkezetben.

Kevésbé radikális álláspontot képvisel É. Kiss (lásd pl. É. Kiss 1999: 85–89), aki már számításba veszi egy esetleges főnévi posztnominális komplementumzóna lehetőségét (1b). Álláspontja szerint nincs kizárva, hogy egy főnévnek legyenek lexikai-szemantikailag meghatározott bővítményei, amelyek – legalábbis egyfajta mélyszerkezetben – a főnév posztnominális komplementumzónájában jelennek meg. A felszíni szerkezetben azonban szerinte ennek a zónának üresnek kell lennie az *esetadás-megszorítás* miatt (É. Kiss 1999: 77/(25), É. Kiss 2002: 174).

(2) • Esetadás-megszorítás

- a. Az NP esetragja az NP jobb szélén jelenik meg.¹
- b. Az esetrag az NP alaptagjához, vagy üres alaptag esetén az alaptagot megelőző összetevőhöz simul.

A harmadik álláspontot, miszerint a főnév rendelkezhet hangtanilag nem üres posztnominális komplementumzónával (1c), elsősorban Alberti Gábor képviseli (lásd pl. Alberti és Medve 2002/2005, Farkas és Alberti 2018b, valamint Alberti *et al.* 2015). Az ezt a megközelítést alátámasztó érvek elsősorban azon a lexikai-szemantikai szükségszerűségeken alapulnak, miszerint egy lexikai elem minden lexikai-szemantikai bővítményének az adott lexikai elem komplementumzónájában kell megjelenniük, és itt is maradhatnak (hacsak bizonyos körülmények ezt lehetetlenné nem teszik: ilyen például a főnévi kifejezés fókuszba kerülése, mely operátor nem tolerálja a fejtől jobbra álló bővítményeket). Ha a főnévi fej deverbális például, akkor örökli a képzés alapjául szolgáló ige tematikus argumentumait, melyeknek (a megfelelő igei konstrukciókhoz hasonlóan) a főnévi fej komplementumzónájában kell megjelenniük. A nem deverbális főneveknek szintén lehetnek (más típusú) lexikai-szemantikai bővítményeik, melyek szintén megjelenhetnek a főnévi fej komplementumzónájában: konceptuális argumentumai (Laczkó 2000) vagy tematikus adjunktumai (Rákosi 2009). Ezen álláspont képviselői azt a tényt, hogy hangtanilag nem üres posztnominális komplementumzónával rendelkező főnévi konstrukciók meglehetősen ritkán fordulnak elő, különféle kedvezőségi feltételekkel (*felicity conditions*) magyarázzák, amelyeket a 3.2 alfejezetben fogok tárgyalni. Szerintük, ha ezek a bizonyos feltételek teljesülnek, a posztnominális komplementumzóna kitöltése elfogadható, sőt bizonyos esetekben egyenesen az adott helyzetben legoptimálisabb mondatvariánsok eléréséhez vezet.

Az elmondottak alapján azt tehát mindenképpen leszögezhetjük, hogy a magyar generatív szakirodalomban egyáltalán nincs konszenzus a posztnominális komplementumzónával kapcsolatban; tulajdonképpen az egyes nyelvészek még abban sem értenek egyet, hogy létezik-e ilyen. Nekünk viszont az átfogó generatív forrásnyelvtanok egységesen felépülő szerkezete miatt részletesen is meg kellett vizsgálnunk ezt a kérdést. A következőkben ismertetem, hogy milyen eredményekre jutottunk.

A főnévi posztnominális komplementumzóna esetén az összetevőség problémája okozza a fejtörést, vagyis az, hogy egy frázis, mely szemantikailag egy adott főnévhez tartozik, vajon szintaktikailag is egy összetevőt alkot-e vele. Tekintsünk egy konkrét esetet. A (3) példával kapcsolatban a kérdés úgy tehető fel, hogy amennyiben egy főnévi kifejezést (jelen esetben a dőlt betűvel szedett *a váratlan összeveszésed* szerkezetet) a potenciális posztnominális vonzatával (azaz a félkövéren szedett **Ilivel** elemmel) együtt posztverbális pozícióba (3a), vagy topikba (3b) helyezünk, akkor a szóban forgó eszközhatározói esetű összetevő az *összeveszésed* főnévvel egy összetevőt alkotva jelenik meg mindkét esetben annak posztnominális komplementumzónájában állva, vagy az *okozott* (finit) ige önálló összetevőjeként kell őt értelmeznünk. Ha az utóbbi elképzelés a helyes, akkor az **Ilivel** elem (3a)-ban az *okozott* ige komplementumzónájában jelenik meg egy olyan pozíciót elfoglalva, mint az ige datívuszi vonzata, az *az unokahúgodnak* kifejezés, (3b) esetén pedig az ige

¹ Elöljáróban megjegyezném, hogy az esetrag súlya véleményünk szerint graduálisan számít: minél súlyosabb hangtani szempontból a főnévi fejen megjelenő esetrag, annál kevésbé elfogadható a megfelelő főnévi szerkezet (hangtanilag nem üres) posztnominális komplementumzónával (lásd a 3.2 alfejezet (9) példáját és 1. táblázatát).

topikjaként bukkan fel a másik topik, az *a váratlan összeveszésed* mellett. A kérdés ezen esetben gyakorlatilag eldönthetetlen, miután nincs semmilyen explicit fogódzónk, amibe kapaszkodva dönteni lehetne.

- (3) a. Komoly csalódást okozott *a váratlan összeveszésed* **Ilivel** az unokahúgodnak.
 a'. Komoly csalódást okozott az unokahúgodnak *a váratlan összeveszésed* **Ilivel**.
 a''. Az unokahúgodnak komoly csalódást okozott *a váratlan összeveszésed* **Ilivel**.
 b. *A váratlan összeveszésed* **Ilivel** az unokahúgodnak komoly csalódást okozott.
 b'. Az unokahúgodnak *a váratlan összeveszésed* **Ilivel** komoly csalódást okozott.
 b''. *A váratlan összeveszésed* **Ilivel** komoly csalódást okozott az unokahúgodnak.

Kipróbáltuk a (3a,b) szósorok néhány szórendi variációját is, de ezek alapján sem lehet egyértelműen meghatározni az **Ilivel** kifejezés szintaktikai pozícióját: a szóban forgó elem bármelyik új példa esetében értelmezhető úgy, hogy az *összeveszésed* főnév posztnominális komplementumzónájában jelenik meg (3a'-a'', b'-b''); de (3a'-a'') esetén ugyanúgy állhat az *okozott* ige komplementumzónájában, mint (3a)-ban, (3b'-b'') esetében pedig ugyanúgy megjelenhet az *okozott* ige különálló topikjaként, mint (3b)-ben.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a posztverbális komplementumzóna és a topikmező nem alkalmas arra, hogy a segítségükkel megválaszoljuk az összetevőséggel kapcsolatos kérdéseket. A kvantormező azonban a (4) tanúsága szerint segíthet ezen kérdések eldöntésében.

Amint azt a vesszős szósorok mutatják a (4) példasorban, egy *mind*-kvantor után következhet egy másik kvantor (például, mint jelen esetben is, egy *is*-kvantor), de nem jöhet utána topik. A (4) adatsor vessző nélküli példái mutatnak rá arra, miként lehet kihasználni ezt a tényt annak igazolására, hogy a magyar főneveknek (is) lehet hangtanilag nem üres posztnominális komplementumzónájuk. A szóban forgó dőlten szedett (4a, b, c, d) szerkezeteket ugyanis csak úgy lehet elemezni, hogy a félkövéren írt főnévi kifejezések az adott kvantifikált főnevek posztnominális komplementumzónájában állnak; ugyanis ha a finit ígéhez tartoznának olyan önálló topikként, amelyek kvantorok után állnak, akkor ezen szósorok nem lehetnének grammatikusak (4a', b', c', d') alapján. A kvantormező tehát ezen példasor tanúsága szerint alkalmas lehet arra, hogy megbízható összetevőségi tesztet alapoljunk rá bármely főnévtípus esetében.²

² A magyar átfogó generatív forrásnyelvtanban a következő négyféle típusú főnevet különítettünk el a holland minta alapján: (i) képzett főnevek (4a) (pl. *elküldés, büszkeség, dékánság*); (ii) reprezentációs főnevek (4b), amelyek a hollandoknál mint *story/picture* főnevek szerepeltek (pl. *történet, regény, kép, film*; jelen terminust lásd Runner–Goldwater (2011: 220)); relációs főnevek (4c) (pl. *vki/vmi fia, keze, széle*) és (iv) közönséges főnevek (4d) (pl. *kutya, ház*).

- (4) • Teszt annak igazolására, hogy a főnévi kifejezések rendelkeznek posztinominális komplementumzónával: I. Kvantorok
- ⁽²⁾*Mindkét látogatásod **Julinál** feltűnt* Marinak.
 - a'. Mindkét látogatásod Marinak ^{*(?)}(✓is) feltűnt.
 - ⁽²⁾*Mindkét cikk **a főnevekről*** bekerült a kötetbe.
 - b'. Mindkét cikk a kötetbe ^{*(?)}(✓is) bekerült.
 - ⁽²⁾*Mindkét fia **Marinak*** bekerült az egyetemre.
 - c'. Mindkét fia az egyetemre ^{*(?)}(✓is) bekerült.
 - ⁽²⁾*Mindkét kutyája **Marinak*** berohant a házba.
 - d'. Mindkét kutyája a házba ^{*(?)}(✓is) berohant.

Az (5) példasorban bemutatott kontrasztív topik konstrukciók szintén igazolják, hogy valamennyi típusú magyar főnév rendelkezhet (fonetikailag nem üres) posztinominális komplementumzónával. Az ebben a példasorban szereplő *na például*-szerkezet úgy bizonyítja, hogy a dőlten szedett főnévi kifejezés valóban egy összetevőt alkot, hogy az ide kerülő összetevő mindkét széle egyértelműen megjelölődik: az összetevő bal oldalát a *na például* szó sor, a jobb oldalát pedig a rezumptív *az* névmás jelöli ki. A kontrasztív topik tehát tökéletesen alkalmas arra, hogy egy adekvát összetevőségi tesztet alapozzunk rá a magyarban.³

- (5) • Teszt annak igazolására, hogy a főnévi kifejezések rendelkeznek posztinominális komplementumzónával: II. Kontrasztív topik
- Na például *a látogatásod **Julinál***, az feltűnt Marinak.
 - Na például *a cikk **a főnevekről***, az bekerült a kötetbe.
 - Na például *a fia **Marinak***, az bekerült az egyetemre.
 - Na például *a kutyája **Marinak***, az berohant a házba.

A (6a-a') példákban szereplő címek szintén azt bizonyítják, hogy a magyar főneveknek lehet hangtanilag nem üres posztinominális komplementumzónájuk, hiszen ezen szó sorokban nincs (finit) ige, amelyhez a félkövérrel kiemelt összetevők komplementumként még potenciálisan tartozhatnak. A (6a-a') szerkezetekben tehát kétségtelenül a *találkozás*, illetve a *harc* főnevek komplementumzónájában állnak a szóban forgó főnévi kifejezések.

- (6) • Teszt annak igazolására, hogy a főnévi kifejezések rendelkeznek posztinominális komplementumzónával: III. Címek
- Találkozás **egy fiatalemberrel***
 - a'. *Harc **a Nagyúrral***
 - b. Elolvastam [a *Találkozás egy fiatalemberrel*-t] / [a *Harc a nagyúrral*-t].
 - b'. *Elolvastam [a *Találkozás-t egy fiatalemberrel*] / [a *Harc-ot a Nagyúrral*].
 - c. Nagyon várom *[a *találkozás egy rajongómmal*-t] /
✓[a *találkozás-t egy rajongómmal*].

Amint azt a (6b-b') mutatja, a címek rögzült formájú kifejezések, nem lehet őket semmilyen módon megváltoztatni: ha például a (6a, a')-ben szereplő teljes főnévi kifejezések tárgyesetet kapnak, akkor a tárgyrág ezen teljes főnévi kifejezések jobb szélén kell, hogy

³ A *na például*-konstrukciót mint összetevőségi tesztet részletesen Alberty *et al.* (2015) tárgyalja.

megjelenjen (6b), nem bukkanhat fel a főnévi fejen (6b'). Ezzel szemben az olyan hasonló szerkezetű főnévi frázisok esetében, amelyek nem címek, a rag kötelezően a főnévi fejen jelenik meg (6c).

A (4-6) példasor alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a magyar főneveknek is lehet hangtanilag nem üres posztnominális komplementumzónájuk.⁴ Mindazonáltal ilyen főnévi szerkezetek nem jelenhetnek meg minden szintaktikai pozícióban: bizonyos mondat szerkezeti helyekről jobbra ágazó voltak miatt ki vannak zárva, amint azt az alábbi (7) adatsor vessző nélküli példái mutatják.

A (7a) példa tanúsága szerint az *is*-kvantor konstrukciók nem tudnak befogadni olyan főneveket, amelyeknek ki van töltve a posztnominális komplementumzónájuk. Ez a tiltás vélhetően nem a „kvantorságból” fakad, hiszen a *mind*-kvantoros szerkezetekben állhatnak ilyen (jobbra ágazást tartalmazó) összetevők (lásd a (4) példasort feljebb), hanem az *is* klitikum voltából következik: mind az *is*, mind a posztnominális helyzetben álló vonzat ugyanarra a pozícióra „pályázik”, ugyanis mindketten szeretnének a főnévi fejjel jobb oldalról közvetlenül szomszédosak lenni. Ezt a két kívánalmat nyilván nem lehet egyidejűleg kielégíteni, és ezért nem jelenhetnek meg egy összetevőként ezek az elemek.⁵

- (7) a. *[Még [az a cikk a főnevekről] *is*]_{Kvantor} megjelent.
 a'. ⁽⁷⁾[Még [az a cikk] *is*]_{Kvantor} megjelent **a főnevekről**.
 b. *[Az a cikk a főnevekről]_{Fókusz} jelent meg tegnap.
 b'. ⁽⁷⁾[Az a cikk]_{Fókusz} jelent meg tegnap **a főnevekről**.
 c. *[Cikket a főnevekről]_{Igemódosító} keresek.
 c'. [Cikket]_{Igemódosító} keresek **a főnevekről**.

Nem az *is*-kvantor az egyetlen, amely nem tűr meg jobbra ágazó összetevőt: a fókusz (7b) és az igemódosító is (7c) ilyen pozíciók. A probléma oka ezekben az esetekben is hasonló: mind a posztnominális vonzat, mind a finit igei fő szeretne közvetlenül szomszédos lenni a főnévi fejjel, amely kívánalmakat ezúttal sem lehet egyszerre kielégíteni.

Egyetlen módon tudjuk csak ezekben az esetekben kifejezni a (7a, b, c)-beli szándékolt jelentést: ha a posztnominális vonzatot kiszakítjuk a főnévi szerkezetből ezáltal lehetővé téve a versenytársának, azaz az *is* klitikumnak (7a'), illetve a finit igei főnek (7b', c'), hogy elfoglalja a főnévi fejjel jobb oldalról közvetlenül szomszédos pozíciót.

Mindenképpen fontos ezen a ponton leszögezni, hogy az *is*-kvantorra, a fókuszra és az igemódosítói pozícióra általánosságban igaz az az állítás, hogy nem tűri a fejtől való jobbra ágazó bővítmények jelenlétét; vagyis ez a jelenség nemcsak a posztnominális

⁴ Ettől a ponttól számítva ha *posztnominális komplementumzónát* említék, akkor olyat értek alatta, amely hangtanilag nem üres; minden állítást is ennek megfelelően kell értelmezni. A magyar átfogó generatív forrásnyelvtanban az elméletsemlegességre való törekvés miatt használtuk végig a (*hangtanilag nem üres*) *posztnominális komplementumzóna* terminust, hiszen léteznek olyan (transzformációs) elméletek, amelyekben mozgatás történik ebből a zónából, és ily módon az adott főnévnek végül is van posztnominális komplementumzónája, csak üres (lásd pl. É. Kiss 1999), ez pedig az adatismertetés jelen módjának szempontjából nyilvánvalóan tökéletesen egybeesik azon elméletek megközelítésével, amelyekben ha nincs semmi egy adott fej mögött, akkor nem is volt. Számunkra azonban az ilyen (akármilyen okból) üres posztnominális komplementumzónával rendelkező főnévi kifejezések ebben a fejezetben érdektelenek, ezért ezen a ponton kizárnám őket a további tárgyalásból.

⁵ Érdemes megfigyelni, hogy amennyiben a klitikum jelenik meg közelebb a főnévi fejhez (i), a szerkezet elfogadhatósága egy kicsit javul. Mindazonáltal az (i) példa összetevős szerkezetét nem lenne könnyű meghatározni, és főleg nem elméletsemleges módon.

(i) ⁷⁷[Még az a cikk *is* a főnevekről]_{Kvantor} megjelent.

komplementumzónával rendelkező főnévi kifejezéseket érinti, hanem minden ilyen jellegű szerkezet esetében megmutatkozik. Azon főnevek, illetve névmások például, amelyekhez egy (fejtől jobbra ágazó) alárendelt tagmondat is tartozik, szintén nem jelenhetnek meg egy összetevőként a szóban forgó pozíciókban (8b, c, d); ezeket is ugyanúgy szét kell szakítani (8b', c', d'), mint a (7)-beli szerkezeteket (7a', b', c').

- (8) a. Ki hívott meg?
 b. ^{*9}[Még [az a lány, [_{CP} **akivel tegnap találkoztunk**]] is]_{Kvantor} meghívott.
 b'. [Még [az a lány] is]_{Kvantor} meghívott, [_{CP} **akivel tegnap találkoztunk**].
 c. ^{*9}[Az a lány, [_{CP} **akivel tegnap találkoztunk**]]_{Fókusz} hívott meg.
 c'. [Az a lány]_{Fókusz} hívott meg, [_{CP} **akivel tegnap találkoztunk**].
 d. *[Azt, [_{CP} **hogymész**]]_{Igemódosító} mondtad.
 d'. [Azt]_{Igemódosító} mondtad, [_{CP} **hogymész**].

Az teszi számunkra különösen fontossá ezt a jobbraágazás-tiltási kérdést, hogy az elmúlt két évtizedben pontosan a fókusz és *is*-kvantor konstrukciók voltak azok, amelyeket az összetevőségi tesztekben használtak (a fókusz-tesztről lásd Szabolcsi és Laczkó (1992: 291)-t, a *még...is*-tesztről pedig lásd É. Kiss (2000)-t), és az említett nyelvészek pontosan a (7a, b)-ben bemutatott adattípusokra alapították az elméletüket, miszerint a főneveknek nem lehet posztnominális komplementumzónájuk. Azt azonban nem vették figyelembe, hogy ezek az operátorok semmiféle fejtől jobbra álló bővítményt nem engedélyeznek,⁶ így egy rájuk alapított teszttel nem lehet eldönteni az alapkérdést, miszerint lehet-e a főneveknek posztnominális komplementumzónájuk. Az (5)-ben bemutatott *na például*-tesztnek pontosan az az előnye mind a fókusz-teszttel, mind a *még...is*-teszttel szemben, hogy a konstrukcióban szereplő topik pozíció esetében nincs olyan általános tiltás, amely kizárná innen azokat a szerkezeteket, amelyek tartalmazzak a fejtől jobbra ágazó bővítményt, továbbá ez a konstrukció (a *még...is*-teszthez hasonlóan) egyértelműen jelöli az összetevőséget azáltal, hogy az összetevő bal oldalán a *na például* szó sor, a jobb oldalán pedig egy felidéző, azaz rezumptív névmás jelenik meg. Ezért alkalmaztuk a teljes magyar átfogó generatív forrásnyelvtan főnévi köteteiben a *na például*-tesztet összetevőségi tesztként, és a továbbiakban ezért alkalmazom ezt a tesztkonstrukciót ebben a munkában is.

3.2 Kedvezőségi feltételek a főnévi posztnominális komplementumzónában

Ebben a részben azokat a kedvezőségi feltételeket ismertetem, amelyek jelentősen befolyásolják egy adott posztnominális komplementumzónával rendelkező főnévi kifejezés elfogadhatóságát.

Az első ilyen tényező a főnévi fejen megjelenő esetrag hangtani súlya. Amint azt a (9) példaszor mutatja, minél testesebb a főnévi fejen megjelenő esetrag, annál kevésbé

⁶ Alberti *et al.* (2015) rámutatott arra, hogy a szóban forgó, fejtől való jobbra ágazást tiltó példák besorolhatóak az univerzális fejvégűségi követelmények közé, amelyet például Williams (1982) tárgyalt, és amely miatt kizáródik az alábbi (ii) példában látható szerkezet is.

- (i) John [very **carefully**] read the book.
 'John nagyon figyelmesen olvasta el a könyvet.'
 (ii) *John [**with** care] read the book.
 szándékolt jelentés: 'John figyelmesen olvasta el a könyvet.'

elfogadható az adott kifejezés posztinominális komplementumzónával. Ennek megfelelően a leginkább akkor elfogadható egy ilyen főnévi kifejezés, ha a főnévi fej nominatívusban áll, ami a magyarban hangtanilag jelöletlen (9a), és akkor a legkevésbé elfogadható, ha a fejet közvetlenül egy kifejezetten testes, státuszában az esetragnál önállóbb névutó követi (9e). A többi eset, amelyben a főnévi fejen valamilyen hangtanilag explicit esetrag jelenik meg, e két szélsőség között helyezkedik el elfogadhatóság tekintetében (9b-d).

- (9) a. Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívása a fiadnak*, az nagyon bosszant.
 b. Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívását a fiadnak*, azt nagyon ellenzem.
 c. ^(?)Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívásán a fiadnak*, azon nagyon csodálkozom.
 d. [?]Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívásától a fiadnak*, attól nagyon kiborultam.
 e. ^{??}Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívása miatt a fiadnak*, amiatt nagyon dühös vagyok.

Amint arra Szabolcsi és Laczkó (1992: 258/(87)) rámutatott, a főnévi fejen megjelenő esetrag hangtani súlya nemcsak önmagában számít, hanem a főnévi komplementumzónában álló összetevők esetragjának hangtani súlyához képest is, más szóval ezek aránya is fontos. A (10) példaszor tanúsága szerint azon főnévi konstrukciók elfogadhatóbbak, ahol a főnévi fejen megjelenő esetrag nem annyira testes, azaz hangtanilag kevésbé súlyos, mint a posztinominális komplementumzónában álló összetevő esetragja. Ez az oka annak, hogy (10a)-hoz társul a legjobb grammatikalitási ítélet ('(?')': itt ugyanis a főnévi fejen egy esetrag jelenik meg, míg a posztinominális komplementumzónában álló összetevőt egy névutós szerkezet képviseli; míg (10c) a legkevésbé elfogadható ('??'), ahol pont fordítva vannak kiosztva a grammatikai jelölők, vagyis a főnévi fej névutóval áll, a komplementumzónában lévő összetevőn pedig egy esetrag jelenik meg. Azokhoz a szerkezetekhez, amelyekben a két hangtani súly egyforma, a két szélső érték között elhelyezkedő grammatikalitási ítélet társul ('?').⁷

- (10) a. ^(?)Sokat gondolkodtam a *biztonsági emberek összeesküvéséről a király ellen*.
 b. [?]Sokat gondolkodtam *Mária találkozásáról Péterrel*.
 c. ^{??}Sokan érdeklődnek *Mária találkozására felől Péterrel*.
 d. [?]Sokan érdeklődtek a *biztonsági emberek összeesküvése felől a király ellen*.

A harmadik kedvezőségi feltétel, amely befolyásolja egy adott posztinominális komplementumzónával rendelkező főnévi kifejezés elfogadhatóságát, úgy fogalmazható meg, mint egyfajta „hangtani egyensúly” a főnévi kifejezésen belül. A (11a-b) példákhoz társuló grammatikalitási ítéletek tanúsága szerint ha egy főnévnek súlyos a posztinominális komplementumzónája, akkor a preinominális zónája sem lehet hangtanilag könnyű. Más szavakkal kifejezve ez azt jelenti, hogy a súlyos komplementumzónát egy súlyos preinominális zóna engedélyezheti. Érdeemes megfigyelni, hogy ezen állítás fordítottja is

⁷ Ezen a ponton a szerző intuíciója eltér Szabolcsi és Laczkó (1992: 258/(87)) intuíciójától, akik szerint (10d) gyakorlatilag elfogadhatatlan ('*?'). Ez azt sugallja, hogy bizonyos anyanyelvi beszélők számára nemcsak a grammatikai jelölők egymáshoz viszonyított aránya számít, de az összegük is fontos: nem lehet túl nagy.

igaz: (11c) meglehetősen rossz grammatikalitási ítélete azt mutatja, hogy az sem szerencsés, ha aránytalanul súlyos egy főnévi konstrukcióban a prenominális zóna.

- (11) a. ^{*?}Na például *a versei iránt Adynak a halálról*, azok iránt egyre jobban érdeklődöm.
 b. [?]Na például *az utolsó évekből származó, mostanában népszerűvé váló versei iránt Adynak a halálról*, azok iránt egyre jobban érdeklődöm.
 c. ^{??}Na például *Adynak az utolsó évekből származó, mostanában népszerűvé váló, a halálról szóló versei iránt*, azok iránt egyre jobban érdeklődöm.

Negyedik tényezőként azt kell megemlítenünk, hogy egyfajta mondaton belüli hangtani egységsúlynak is szerepe van egy posztinominális komplementumzónával rendelkező főnévi kifejezés elfogadhatóságának megítélésében. Ha topiknak egy ilyen főnévi kifejezést választunk, akkor ennek megítélése jobb lesz, amennyiben a mondat komment része is megközelítőleg ugyanolyan hosszú (vö. a (12b-c) példákhoz tartozó grammatikalitási ítéleteket).

- (12) a. *Ábrahám megnősült.*
 b. [?]*Az új haverja az egyetemről annak a kelekótya fiadnak megnősült.*
 c. ^(?)*Az új haverja az egyetemről annak a kelekótya fiadnak tegnap mindenki számára teljesen váratlanul megnősült.*

Ha egy posztinominális komplementumzónával rendelkező főnévi kifejezésen belül több egyforma esetrag jelenik meg, az szintén hatással van az adott szerkezet elfogadhatóságára.

Az esetragok kétféle módon eshetnek egybe: (i) ha a főnévi fej esetragja esik egybe vonzatának esetragjával (13-15), illetve (ii) ha két, posztinominális komplementumzónában álló összetevő esetragja esik egybe (lásd a következő példákat: (16), (24d), (28c’)).

A (13-15) példasorok tanúsága szerint azok a szerkezetek csak nagyon kevésbé elfogadhatóak, amelyekben a főnévi fej esetragja egybeesik vonzatának esetragjával. Továbbá, amint azt a (9) példasor kapcsán már láthattuk, minél testesebb hangtanilag ez az egybeeső esetrag, annál kevésbé elfogadható az adott főnévi konstrukció. A (13-15) példasorokban szereplő (c-c’) példák összevetéséből adódik egy érdekes megfigyelés a magyarban igencsak sok funkciójú *-nAk* raggal kapcsolatban, miszerint ha ez a rag birtokost jelöl, akkor hangtanilag ugyanolyan súlyosnak számít, mint a névutók, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a birtokosjelölő *-nAk* egy kicsit testesebb, mint a más funkcióval rendelkező *-nAk* esetragok.

- (13) ● Egybeeső esetragok [_{DP} ... N_{+a} ... DP_{+a} ...] I.
 a. ^{??}Na például *a váratlan megjelenésén a koncerten*, azon nagyon csodálkozom.
 b. ^{*?}Na például *a teljesen indokolatlan félelmétől a nagyobb testű kutyáktól*, attól nagyon kiborultam.
 c. ^{*?}Na például *a házam sikeres eladásának egy gazdag külföldinek*, annak nagyon örülök.
 c’. ^{*}Na például *a sikeres eladásának annak a romos házamnak*, annak nagyon örülök.
 d. ^{*}Na például *az örökös veszekedései miatt az elveszett kulcsok miatt*, azok miatt nagyon dühös vagyok.

A (13) példasor arra világított rá, hogy ha a főnévi fejjel azonos esetragot viselő vonzat közvetlenül a főnévi fej után áll, akkor az adott konstrukció elfogadhatósága nagyon gyenge. Ha azonban a főnévi komplementumzóna egy másik eleme (például a birtokos) az azonos esetragot viselő fej és vonzata közé ékelődik, az legalább egy fokozattal javít az adott szerkezet elfogadhatóságán, amint azt az alábbi példasor mutatja (14).

(14) • Egybeeső esetragok [_{DP} ... N_{+α} ... DP_{+α} ...] II.

- a. ⁽²⁾Na például *a váratlan megjelenésén* [*a fiadnak*] [*azon az éjjelig tartó koncerten*], azon nagyon csodálkozom.
- b. ⁽²⁾Na például *a teljesen indokolatlan félelmetől* [*a fiadnak*] [*a nagyobb testű kutyáktól*], attól nagyon kiborultam.
- c. ⁽²⁾Na például *a házam sikeres eladatásának* [*azzal a megbízható céggel*] [*egy gazdag külföldinek*], annak nagyon örülök.
- c'. ⁽²⁾Na például *a sikeres eladatásának* [*azzal a megbízható céggel*] [*annak a romos házamnak*], annak nagyon örülök.
- d. ⁽²⁾Na például *az örökös veszekedései miatt* [*a fiadnak*] [*az elveszett kulcsok miatt*], azok miatt nagyon dühös vagyok.

Amint az a (15) példasorból kiderül, az egybeeső esetragok grammatikalitásrontó hatása nem jelentkezik, ha a főnévi fejjel azonos esetragot viselő vonzat a prenominális zónában jelenik meg egy *való*-konstrukció részeként. Birtokos azonban nem jelenhet meg *való*-konstrukcióban (15c'), így ebben az esetben ez a szerkezet nem jelent alternatívát. Ha pedig a *-nAk* ragos birtokos a főnévi szerkezet bal periferiáján jelenik meg egy olyan főnévhez tartozóan, amely szintén *-nAk* ragot visel, a szerkezet lényegében annyira elfogadhatatlan lesz, mintha a birtokos a posztinominális komplementumzónában állna (vö. (15c')-t (13c')-vel).

(15) • Egybeeső esetragok [_{DP} ... N_{+α} ... DP_{+α} ...] III.

- a. Na például *a kelekótya fiadnak* [*a koncerten való*] *váratlan megjelenésén*, azon nagyon csodálkozom.
- b. Na például *a kelekótya fiadnak* [*a nagyobb testű kutyáktól való*] *indokolatlan félelmetől*, attól nagyon kiborultam.
- c. ⁽²⁾Na például [*a fiamnak való*] *tegnapi bemutatásodnak*, annak nagyon örülök.
- c'. Na például [*annak a romos házamnak* ⁽²⁾(**való*)] *a sikeres eladásának*, annak nagyon örülök.
- d. ⁽²⁾Na például *a hisztis fiadnak* [*az elveszett kulcsok miatt való*] *tegnapi veszekedése miatt*, amiatt nagyon dühös vagyok.

A (13-15) példasorokban megadott grammatikalitási ítéleteket az alábbi 1. táblázat foglalja össze, amelyben az adott példák kapcsán említett összes tendencia jól látható. A két legfőbb tendenciát a következőképpen lehet megragadni: a „függőleges” tendenciának megfelelően minél testesebb az egybeeső esetrag, annál kevésbé elfogadható az adott főnévi konstrukció; a „vízszintes” tendencia szerint pedig az javítja az elfogadhatóságot, ha valami (például a *való*-konstrukció) elválasztja az ugyanolyan esetragot viselő elemeket.

	(15)	(14)	(13)
(a) <i>-n</i>	✓	(?)	??
(b) oblikvuszi esetrag	✓	??	*?
(c) <i>-nAk</i> (nem birtokos)	(?)	??	*?
(c') <i>-nAk</i> (birtokos)	—	*?	*
(d) névutó	(?)	*?	*

1. táblázat. Az esetragok egyezőségének hatása a főnévi szerkezetekben

Térjünk át az esetbeli egyezések másik lehetséges típusának tárgyalására. Ebben az esetben a szerkezetben egyszerre van jelen ugyanazon főnévi fejhez tartozóan egy *-nAk* ragos birtokos és egy másik (nem birtokosi) *-nAk* ragos vonzat. Ezen bővítmények között a leglényegesebb különbség abban ragadható meg, hogy ha a konstrukcióban feltűnik egy birtokos, akkor a főnévi fejen egy birtokoltságra utaló morféma jelenik meg (illetve bizonyos esetekben szám- és személybeli egyeztetés (is) történik),⁸ míg a nem birtokosi vonzatok szerkezetben való megjelenése nem jár együtt ilyen toldalék felbukkanásával. A (16) példasorban azoknak a szerkezeti lehetőségeknek az elfogadhatóságát tekintem át, amelyekben ez a kétféle típusú *-nAk* ragos bővítmény poszt nominálisan, illetve pre nominálisan megjelenhet.⁹

Amint azt a (16a-a') példák mutatják, nem (igazán) grammatikusak azok a főnévi konstrukciók, amelyeknek a poszt nominális komplementumzónája két *-nAk* ragos összetevőt tartalmaz. Ez a kijelentés fokozottan érvényes azokra a szerkezetekre, amelyekben a nem birtokosi *-nAk* ragos vonzat megelőzi a *-nAk* ragos birtokost (16a), ezek a kifejezések ugyanis teljesen elfogadhatatlanok. A „meggyőzően grammatikus” (‘?’) szintet azonban azok a szerkezetek sem érik el, ahol a birtokos jelenik meg közvetlenül a főnévi fej után (16a'). Ez a nagyfokú elfogadhatatlanság azzal magyarázható, hogy amennyiben mindkét *-nAk* ragos elem a poszt nominális komplementumzónában áll, akkor nincs semmilyen szintaktikai vagy morfológiai fogódzónk, amelynek segítségével megkülönböztethetnénk ezt a kétféle *-nAk* ragos elemet.¹⁰ Prenominálisan a kétféle *-nAk* ragos összetevő más-más pozícióban jelenik meg: a nem birtokosi vonzat számára a *való*-konstrukció merül fel lehetőségként, a birtokos pedig a határozott névelő előtti birtokosi pozícióban található meg a helyét. Ha tehát legalább az egyik *-nAk* ragos elem pre nominális

⁸ Ami a birtokossal való egyeztetést illeti, ennek megléte csak névmási birtokosok kapcsán jelenthető ki egyértelműen (pl. *az én kalapom*, *a te kalapod*), azonban *-nAk* ragos birtokos esetében névmási birtokos csak szétszakított konstrukciókban jelenhet meg, a főnévi fejjel egy összetevőt alkotva nem (pl. *Nekem elveszett a kalapom* vs. *[*Nekem a kalapom*] *elveszett*). Ami a nem névmási birtokosokat illeti, Bartos (2000: 678–680) meggyőzően érvel amellett, hogy ez esetben nem egyeztetés, hanem csak a birtokoltság tényének jelölése történik a *-(j)* morféma segítségével.

⁹ Felhívnam a figyelmet arra, hogy ezen kedvezőségi feltétel tárgyalásával áttérünk azon főnévi konstrukciók ismertetésére, amelyeknek a poszt nominális komplementumzónája több összetevőből áll. Az ezután következő kedvezőségi feltételek tehát hatással vannak a poszt nominális komplementumzónában álló összetevők egymáshoz viszonyított sorrendjére (is) (erről a témáról lásd a (16–28) példákat).

¹⁰ Ha valamelyik *-nAk* ragos elem névmásként jelenik meg, mely nem egyes szám harmadik személyű, akkor a kérdés egyértelműen eldőlt, azonban ilyen esetekben az ítéletek csak akkor javulnak, ha a névmás nem jelenik meg expliciten, ugyanis a magyar *pro-drop* karakterével ellentétben áll, hogy hangalakot öltőn olyan névmás, amellyel egy adott fej egyeztetésben áll, és nem hangsúlyos szerepben (pl. fókuszként, *is*-kvantorként) bukkan fel (vö. (i)-t (16a')-vel):

(i) Kedves királylány! Na például a *tétovázás nélküli felajánlásod* (^{??}*neked*) [*a portyázó sárkánynak*], az ocsmány dolog volt.

pozícióban jelenik meg, a kétértelműség lehetősége nem merül fel, és a szerkezetek szignifikánsan elfogadhatóbbak lesznek (16b-c).

- (16) ● Főnévi bővítmények azonos esetraggal [DP ... N ... DP_{-nAk} ... DP_{-nAk} ...]
- a. *Na például a *tétovázás nélküli felajánlása [a környékbeli sárkányoknak] [a legszebb szűzlányoknak]*, az nagyon barbár szokás.
 - a'. ²⁹Na például a *tétovázás nélküli felajánlása [a legszebb szűzlányoknak] [az országra támadó környékbeli sárkányoknak]*, az nagyon barbár szokás.
 - b. ³Na például *[a kiéhezett környékbeli sárkányoknak való] tetovázás nélküli felajánlása [a legszebb szűzlányoknak]*, az nagyon barbár szokás.
 - b'. Na például *[a legszebb szűzlányoknak] a tetovázás nélküli felajánlása [a kiéhezett környékbeli sárkányoknak]*, az nagyon barbár szokás.
 - c. ⁽³⁾Na például *[a legszebb szűzlányoknak] [a kiéhezett környékbeli sárkányoknak való] tetovázás nélküli felajánlása*, az nagyon barbár szokás.

Ami a három nem kétértelmű szerkezetet illeti (16b-c), ezek közül a (16b')-ben látható variánshoz társul a legjobb grammatikalitási ítélet: ez a főnévi konstrukció teljesen elfogadható. Ennek a szerkezetnek az előnyei a következő tényezőkben ragadhatók meg. Egyrészt a két *-nAk* ragos összetevő (16b') esetében a lehető legtávolabb kerül egymástól, amennyire ez egy összetevő esetében csak lehetséges: a *-nAk* ragos birtokos a prenominális zónában jelenik meg a határozott névelő előtt, míg a nem birtokosi *-nAk* ragos elem a poszt-nominális komplementumzónában bukkan fel. Összevetésként az a szerkezet, amelyben mindkét szóban forgó összetevő a prenominális zónában áll (16c), már kissé jelölt státusszal rendelkezik összefüggésben azzal, amit a főnévi szerkezeten belüli egyensúlyról (11c) kapcsán már megfigyeltünk. Másrészt (16b')-höz azért társul jobb grammatikalitási ítélet, mint (16b)-hez, amelyben szintén a főnévi fej két oldalán jelenik meg a két *-nAk* ragos összetevő, mert a *-nAk* ragos birtokosnak kitüntetett főnévi vonzatként a határozott névelő előtti pozíció a legtermészetesebb a magyarban (hasonlóan ahhoz, hogy a finit igével számban és személyben egyeztetett alany számára a mondat éli topik pozíció a leginkább preferált, legalábbis kategorikus mondatokban (Maleczki 2000)).

Amit megfigyeltünk a (16a-a') kapcsán, úgy fogalmazható meg általánosságban, hogy ha egy főnév poszt-nominális komplementumzónájában (legalább) két *-nAk* ragos vonzat áll, melyek közül az egyik birtokos, akkor azok a szórendi variánsok az elfogadhatóbbak, ahol a *-nAk* ragos birtokos követi közvetlenül a főnévi fejet. Ez a kijelentés az alábbi (17) példasorbeli minimálpár alapján még tovább általánosítható: ha a főnévi fej poszt-nominális komplementumzónájában több összetevő áll, amelyek közül az egyik birtokos, akkor azokhoz a szórendi variánsokhoz társul jobb grammatikalitási ítélet, amelyeknél a *-nAk* ragos birtokos jelenik meg közvetlenül a főnévi fej után.

- (17) a. Na például az a *váratlan elküldése [a futárnak] [Budapestre]*, az hiba volt.
 b. ³Na például az a *váratlan elküldése [Budapestre] [a futárnak]*, az hiba volt.

A következő kedvezőségi feltétel, amely befolyásolja egy adott poszt-nominális komplementumzónával rendelkező főnévi kifejezés elfogadhatóságát, úgy fogalmazható meg, hogy ha a főnévi fej poszt-nominális komplementumzónájában több összetevő áll, amelyek egyike sem *-nAk* ragos birtokos, akkor a rövidebb, hangtanilag kevésbé súlyos összetevőnek meg kell előznie a hangtanilag súlyosabb(ak)at. Ez a Behaghel-szabály (lásd pl. É. Kiss 2009), melyet a (18) példasorban lévő minimálpár szemléltet: szignifikánsan

jobb grammatikalitási ítélet társul a Behaghel-szabályt betartó (18a) variánshoz, mint az ennek ellentmondó (18b) szósorhoz.

- (18) a. Na például azt a tréfás kis gyerekverset [Móricztól] [a különböző színű tehenekről], azt elmondhatom.
 b. [?]Na például azt a tréfás kis gyerekverset [a különböző színű tehenekről] [Móricztól], azt elmondhatom.

Lássuk, milyen képet kapunk a főnévi komplementumzónáról, ha megvizsgáljuk az eddig tekintett tényezők kölcsönhatását (19-22). A szisztematikus vizsgálat során, mely az átfogó generatív forrásnyelvtanok sajátja (lásd a 2. fejezetet), egyrészt megváltoztatom a birtokosi és a nem birtokosi bővítmények egymáshoz viszonyított sorrendjét és egymáshoz viszonyított hangtani súlyosságát, másrészt az egyes példasorokon belül előre haladva egyre növelem a főnévi fejen megjelenő esetrag súlyát. Az eredményeket a példasorok után következő 2. táblázatban összegzem.

- (19) • Birtokos + hangtanilag súlyos oblikvuszi esetű bővítmény a poszt nominális komplementumzónában
- Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívása [a főnöknek] [arra az éjjelig tartó koncertre], az nagyon bosszant.
 - Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívását [a főnöknek] [arra az éjjelig tartó koncertre], azt nagyon ellenzem.
 - ^(?)Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívásán [a főnöknek] [arra az éjjelig tartó koncertre], azon nagyon csodálkozom.
 - [?]Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívásától [a főnöknek] [arra az éjjelig tartó koncertre], attól nagyon kiborultam.
 - ^{??}Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívása **miatt** [a főnöknek] [arra az éjjelig tartó koncertre], amiatt nagyon dühös vagyok.
- (20) • Birtokos + hangtanilag nem súlyos oblikvuszi esetű bővítmény a poszt nominális komplementumzónában
- Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívása [a főnöknek] [a koncertre], az nagyon bosszant.
 - Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívását [a főnöknek] [a koncertre], azt nagyon ellenzem.
 - ^(?)Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívásán [a főnöknek] [a koncertre], azon nagyon csodálkozom.
 - ^{??}Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívásától [a főnöknek] [a koncertre], attól nagyon kiborultam.
 - ^{??}Na például az előzetes egyeztetés nélküli meghívása **miatt** [a főnöknek] [a koncertre], amiatt nagyon dühös vagyok.

- (21) • *Oblikvuszi esetű bővítmény + hangtanilag súlyos birtokos a poszt nominális komplementumzónában*
- Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívása [a koncertre] [annak a botfülű főnöknek]*, az nagyon bosszant.
 - ^(?)Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívását [a koncertre] [annak a botfülű főnöknek]*, azt nagyon ellenzem.
 - [?]Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívásán [a koncertre] [annak a botfülű főnöknek]*, azon nagyon csodálkozom.
 - ^{??}Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívásától [a koncertre] [annak a botfülű főnöknek]*, attól nagyon kiborultam.
 - ^{*}Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívása miatt [a koncertre] [annak a botfülű főnöknek]*, amiatt nagyon dühös vagyok.
- (22) • *Oblikvuszi esetű bővítmény + hangtanilag nem súlyos birtokos a poszt nominális komplementumzónában*
- ^(?)Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívása [a koncertre] [a főnöknek]*, az nagyon bosszant.
 - [?]Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívását [a koncertre] [a főnöknek]*, azt nagyon ellenzem.
 - ^{??}Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívásán [a koncertre] [a főnöknek]*, azon nagyon csodálkozom.
 - ^{*}Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívásától [a koncertre] [a főnöknek]*, attól nagyon kiborultam.
 - ^{*}Na például az *előzetes egyeztetés nélküli meghívása miatt [a koncertre] [a főnöknek]*, amiatt nagyon dühös vagyok.

A (19-22) példasorokhoz tartozó, 2. táblázatban összegzett grammatikalitásiítélet-mintázatok egyértelműen mutatják az összes eddig megfigyelt tendenciát. (i) Hangtanilag minél testesebb a főnévi fejen megjelenő esetrag, illetve névutó, annál kevésbé elfogadható az adott szerkezet; ennek megfelelően a táblázat soraiban lefelé haladva egyre rosszabbak az ítéletek. (ii) Jobb grammatikalitási ítélet társul azokhoz a konstrukciókhoz, ahol a birtokos megelőzi a nem birtokosi vonzatot: a táblázat 1. és 2. oszlopában jobb ítéleteket találunk, mint a fordított sorrendet mutató 3. és 4. oszlopban. (iii) Elfogadhatóbbak azok a főnévi kifejezések, amelyekben a később következő bővítmény egyértelműen súlyosabb hangtanilag, mint az őt megelőző: a táblázat 1. és a 3. oszlopban szereplő ítéletek jobbak, mint a 2. és 4. oszlopbeliek, ahol azon szósorok megítélése látszik, ahol a poszt nominális komplementumzónában álló két vonzat hangtanilag megközelítőleg egyforma súlyos.

	I: [N POSS OBL]	II: [N POSS OBL]	III: [N OBL POSS]	IV: [N OBL POSS]
-Ø NOM	✓	✓	✓	(?)
-t ACC	✓	✓	(?)	?
-n SUP	(?)	(?)	?	??
OBL	?	??	??	*?
PP	??	*?	*	*

2. táblázat. A főnévi fejen megjelenő esetrag hangtani súlyának, a [birtokos > nem-birtokosi bővítmények] sorrendjének, valamint a Behaghel-szabálynak a hatása a főnévi szerkezetek elfogadhatóságára

Mi az, amiben a 2. táblázat „háromdimenziós” adatai többet mondanak, mint amit a (9) példasorban megfigyeltünk? Ezen adatok alapján árnyaltabb képet kaphatunk a főnévi fejen lévő esetrag testességének szerepéről: a táblázat alapján az esetjelölőket hangtani súlyuk szerint egyértelműen a következő öt fokozatba rendezhetjük: nominatívusz < akkuzatívusz < szuperesszívusz < (egy szótagos) oblikvusz esetrag < névutó. A skála két végpontján álló grammatikai jelölőkről korábban ((9) kapcsán) már volt szó, de a közbülső három fokozat csak a szóban forgó táblázat alapján különült el egyértelműen egymástól. Az oblikvusz esetragok valószínűleg azért minősülnek hangtanilag súlyosabbnak az akkuzatívusznál és a szuperesszívusznál, mert ezek mindig önálló szótagot alkotnak, míg az utóbbi kettő nem feltétlenül viselkedik így (vö. pl. a *ha-jó-tól*, *ha-jó-nál* alakokat a *ha-jót* és *ha-jón* formákkal). Sőt, ebből a szempontból nézve a szuperesszívusz súlyosabb, mint az akkuzatívusz ragja, ugyanis gyakrabban alkot önálló szótagot nála (vö. pl. az *úrt* alakot a *úr-rön* formával). Véltetően ez a magyarázat a 2. táblázatban látható grammatikalitási ítéletekre.

Mindezek után térjünk rá az utolsó tényezőre, amely hatással van egy posztnominális komplementumzónával rendelkező főnévi kifejezés elfogadhatóságára. Ez a tényező az összetevők tematikus szerepe. Amint az a (23)-beli minimálpárból is kitűnik, ha a főnévi komplementumzónában álló kifejezések csak tematikus szerepükben különböznek egymástól, az adódó szórendi variánsok grammatikalitás tekintetében korántsem egyformák. Ha például egy Társ-Ágens és egy Téma szerepű vonzat egymáshoz viszonyított helyzetét tekintjük, akkor számottevően jobbak azok a szórendi variációk, ahol az előbbi megelőzi az utóbbit (23a), mint azok, ahol a szóban forgó összetevők ellentétes sorrendben jelennek meg (23b).

- (23) a. ⁽²⁾Na például az örökös vita [Péterrel]_{Társ-Ágens} [Mariról]_{Téma}, az nagyon bosszant.
 b. ^{??}Na például az örökös vita [Mariról]_{Téma} [Péterrel]_{Társ-Ágens}, az nagyon bosszant.

Amennyiben a főnévi komplementumzónában egy (behatás alatt álló) Ágens, egy Kezdőpont, egy Végpont és egy Eszköz tematikus szerepű összetevő áll, ezek legtermészetesebben pontosan ebben a sorrendben jelennek meg (24b). Ha felcseréljük a Kezdőpont és a Végpont szerepű elemek egymáshoz viszonyított sorrendjét, akkor egy erősen jelölt, az elfogadhatóság határán álló szerkezetet kapunk (24c). Ha a -vA/ ragot viselő Ágens és a szintén ilyen esetjelölésű Eszköz szerepű összetevő egymás mellé kerül (24d), a konstrukció az egyező esetragok miatt elfogadhatatlan lesz, bármilyen sorrendben jelenjenek is meg a szereplők (vö. (16a-a')). Ami a további lehetőségeket illeti (24e), jelölt

szerkezetet kapunk, ha a (behatás alatt álló) Ágens a posztinominális komplementumzóna utolsó összetevőjeként jelenik meg, míg ugyanennek az elemnek a felbukkanása a Kezdőpont és a Végpont szerepű kifejezések között gyakorlatilag elfogadhatatlan konstrukciót eredményez. Szintén megfigyelhetjük (24e) kapcsán, hogy az Eszköz szerepű elem csak a posztinominális komplementumzóna végén állhat, sem annak élén, sem pedig a Kezdőpont és a Végpont szerepű összetevők között nem bukkanhat fel.

- (24) a. Na például [...], az nagyon bosszant.¹¹
 b. ^(?)*a bőrönd átcipeltetése Péterrel*_{Ágens} [*a lakásból*]_{Kezdőpont} [*a sufniba*]_{Végpont} [*a talicskával*]_{Eszköz}
 c. ^{??}*a bőrönd átcipeltetése [a sufniba]*_{Végpont} [*a lakásból*]_{Kezdőpont}
 d. *a bőrönd átcipeltetése* ^{??}*[Péterrel]*_{Ágens} *talicskával*_{Eszköz} / ^{*}*[talicskával]*_{Eszköz} *Péterrel*_{Ágens}
 e. *a bőrönd átcipeltetése* $\langle P\text{-rel}_{\text{Ágens}} / \text{??}t\text{-val}_{\text{Eszköz}} \rangle$ *a lakásból*_{Kezdőpont} $\langle \text{??}P\text{-rel}_{\text{Ágens}} / \text{??}t\text{-val}_{\text{Eszköz}} \rangle$ *a sufniba*_{Végpont} $\langle \text{??}P\text{-rel}_{\text{Ágens}} / \text{??}t\text{-val}_{\text{Eszköz}} \rangle$

Ami a Végpont és a Kedvezményezett tematikus szereppel rendelkező összetevők egymáshoz viszonyított sorrendjét illeti, ezek (25) tanúsága szerint csak gyengén vannak rendezve, azaz mindkétféle rendezésük elfogadható, és csak egy kis preferencia látszik a [Kedvezményezett > Végpont] sorrend javára (25a).

- (25) a. Na például *a lakás eladása [két németnek]*_{Kedvezményezett} [*100.000 euróért*]_{Végpont}, az nagyon bosszant.
 b. ^(?)Na például *a lakás eladása [100.000 euróért]*_{Végpont} [*két németnek]*_{Kedvezményezett}, az nagyon bosszant.

A (23-25) példasorokban bemutatott szerkezetekben az a közös vonás figyelhető meg, hogy ha a főnévi komplementumzónában megjelenő összetevők között különbség van aktivitás tekintetében, akkor mindig jobbak azok a szerkezetek, ahol az aktívabb szereplő megelőzi a kevésbé aktívát.

Az alfejezet lezárásaként nézzük meg, hogy mindaz, amit a deverbális főnevek komplementumzónájában álló összetevők egymáshoz viszonyított sorrendjével kapcsolatban kimutattunk, mennyiben érvényes a másik két olyan főnévtípusra (lásd jelen fejezet 2. lábjegyzetét), amely potenciálisan rendelkezik komplementumzónával, vagyis mennyiben teljesül a reprezentációs (más terminussal élve a *story/picture*) főnevekre, illetve a relációs főnevekre. A közönséges főnevekről azt gondoljuk, hogy nekik a mindig lehetséges birtokoson kívül nincsenek vonzataik, így ezen esetekben nem is vizsgálható a különböző vonzatok egymáshoz viszonyított sorrendje.

Az alábbi (26-27) példasorokban szereplő minimálpárok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a három fő tendencia, amit a deverbális főnevek komplementumzónájában megjelenő összetevők egymáshoz viszonyított sorrendje kapcsán megfigyeltünk, teljes mértékben teljesül a reprezentációs, valamint a relációs főnevek esetében is. Azaz ezeknél a főnévtípusoknál is érvényes, hogy a főnévi konstrukció elfogadhatósága romlik, (i) ha

¹¹ Ha azonos egy példasorban a főnévi kifejezést befogadó mondatkörnyezet, akkor a lényeg kiemelése céljából az ittenihez hasonló felépítésű példasorokat használok, vagyis az (a) példában bemutatom a mondatot, amelybe a különböző konstrukciókat be kell helyettesíteni, és ezután közlöm a vizsgált főnévi kifejezéseket. A beágyazó kontextusra az egy összetevőbe való tartozás biztosítása miatt van szükség; a *na például*-szerkezet ilyenén szerepéről lásd a 3.1 alfejezet (5) példája kapcsán mondottakat.

növeljük a főnévi fejen megjelenő esetjelölő hangtani súlyosságát, (ii) ha [nem-birtokos > birtokos] sorrendben jelenítjük meg az összetevőket kizárva így a kitüntetett szerepű birtokosi vonzatot a főnévvel közvetlenül jobbról szomszédos pozícióból, illetve (iii) ha a később következő összetevő hangtani súlyossága nem múlja egyértelműen felül az öt megelőző összetevő(k) hangtani súlyosságát ezáltal nem teljesítve (maradéktalanul) a Behaghel-szabály követelményeit. Ezen példapárok alapján kijelenthető tehát (anélkül, hogy minden egyes pontot egy-egy hosszú példasorral illusztrálnánk), hogy a reprezentációs és a relációs főnevek komplementumzónájára is érvényes mindaz, amit a 2. táblázatban a deverbális főnevek kapcsán kimondtunk.

- (26) • Általános tendenciák megjelenése a reprezentációs főnevek komplementumzónájában
- Na például *az a tréfás kis gyerekverse [Móricznak] [a különböző színű tehenekről]*, az nagyon jó.
 - *Na például *az iránt a tréfás kis gyerekverse iránt [a különböző színű tehenekről] [Móricz (Zsigmond)-nak]*, az iránt sokan érdeklődtek.
- (27) • Általános tendenciák megjelenése a relációs főnevek komplementumzónájában
- Na például *az a jóképű unokaöccse [Ilinek] [anyai ágon]*, ő mindig nagyon udvarias.
 - *Na például *az iránt a jóképű unokaöccse iránt [anyai ágon] [Szabadi Ilinek]*, az iránt sokan érdeklődtek.

A különböző tematikus szerepű összetevők egymáshoz viszonyított sorrendjét illetően érdemes górcső alá venni a reprezentációs főneveket (28). Ennél a főnévtípusnál háromféle tematikus szerepű vonzat bukkanhat fel: Ágens, Téma és Kedvezményezett. Egyértelmű kép bontakozik ki előttünk a különböző tematikus szereppel rendelkező összetevők egymáshoz viszonyított sorrendjéről, ha páronként vizsgáljuk őket (28b-d'): az Ágens esetében preferált, ha megelőzi a Témát (28b-b'), viszont követi a Kedvezményezettet (28c-c'); a Téma és a Kedvezményezett sorrendjének esetében pedig kicsit előnyösebb a [Kedvezményezett > Téma] szórend (28d'), mint a fordítottja (28d). Ha mindhárom összetevő egyszerre jelen van a főnév komplementumzónájában, akkor a pároknál megfigyelt sorrendekkel összhangban az a legkedvezőbb, ha a szóban forgó kifejezések [Kedvezményezett > Ágens > Téma] sorrendben követik egymást (28e). A többi lehetséges szórendi variáns bemutatásától ezúttal eltekintek.

- (28) a. Na például [...], az nagyon jó.
- az a tréfás vers [Móricz Zsigmondtól]_{Ágens} [a három tehénről]_{Téma}*
 - az a tréfás vers [a három tehénről]_{Téma} [Móricz Zsigmondtól]_{Ágens}*
 - az a tréfás vers [Móricz Zsigmondtól]_{Ágens} [a kisgyerekeknek]_{Kedvezményezett}*
 - az a tréfás vers [a kisgyerekeknek]_{Kedvezményezett} [Móricz Zsigmondtól]_{Ágens}*
 - az a tréfás verse <[Móricz_{Ágens}nak] a kisgyerekeknek_{Kedvezményezett} <[*Móricz Zsigmond_{Ágens}nak]*
 - az a tréfás vers [a három tehénről]_{Téma} [a kisgyerekeknek]_{Kedvezményezett}*
 - az a tréfás vers [a kisgyerekeknek]_{Kedvezményezett} [a három tehénről]_{Téma}*
 - az a tréfás vers [a kisgyerekeknek]_{Kedvezményezett} [Móricz Zsigmondtól]_{Ágens} [a három tehénről]_{Téma}*

Ha az Ágens ablatívuszi esete helyett *-nAk* ragos birtokos formájában bukkan fel a szerkezetben, és ezzel egyidejűleg a (*-nAk* ragos nem birtokosi szerepű) Kedvezményezett is jelen van, akkor esetegyezés állhat elő (28c’).¹² Amint azt a grammatikalitási ítéletek is mutatják, teljesen elfogadhatatlan szerkezetet kapunk, ha a nem birtokosi szerepű összetevő megelőzi a birtokost, és bár kissé elfogadhatóbb a konstrukció, ha a szóban forgó kifejezések [birtokos > nem-birtokos] sorrendben jelennek meg, ezek a szerkezetek sem érik el a ’meggyőzően grammatikus’ szintet.

Mindabból, amit a jelen (3.) fejezetben ismertettem, egyértelműen kiderül, hogy a fejezet témájának, a magyar főnévi komplementumzónának a tekintetében nagyon nagy jelentőséggel bírt az, hogy a magyar átfogó generatív forrásnyelvtan egy nagyobb sorozat, a *Comprehensive Grammar Resources* részeként készült el. Így ugyanis a szerzők végig kellett, hogy gondolják az ezzel kapcsolatos kérdéseket, és a magyar szakirodalmat tekintve jelentős előrelépés történt azáltal, hogy egyértelműen bebizonyosodott a főnévi komplementumzóna léte ebben a nyelvben is, továbbá ennek jellemzőiről, a különböző felépítésű szerkezetek grammatikalitásában szerepet játszó tényezőkről is sok minden kiderült már pusztán abból adódóan, hogy követtük a holland mintát.

¹² A magyar átfogó generatív forrásnyelvtanban részletesen tárgyaltuk azt a kérdést (Farkas és Alberti 2018b: 2.2.1.1.2.2/(667), 2.1.1.4.1/(693)), hogy a három különböző tematikus szerepű oblikvuszi esetű vonzat mennyire mutat hajlandóságot arra, hogy birtokosként jelenjen meg a szerkezetben. Megfigyeléseink szerint az Ágens és a Kedvezményezett könnyen megjeleníthető egy reprezentációs főnév mellett birtokosként, míg a Téma csak ezt az olvasatot támogató speciális kontextusokban bukkanhat fel ilyen szerepben, ezért nem vizsgáltam a (28) példában a [birtokos_{Téma} + nem-birtokos_{Kedvezményezett}] potenciális esetegyezési lehetőséget.

4. HOVA VEZETNEK AZ ADATOK: A -NAK RAGOS BIRTOKOS ELŐTTI NEM BIRTOKOSI POZÍCIÓ

Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy hova vezethetnek minket az adatok. Ez a kicsit talányos megfogalmazás azt takarja, hogy a különböző lehetőségek szisztematikus kipróbálása adott esetben azt is eredményezheti, hogy felfedezünk egy új szintaktikai pozíciót.

Ennek a fejezetnek az átfogó generatív forrásnyelvtani alapját elsősorban Alberti és Farkas (2018b: 2.2.1.3) írása jelenti.

4.1 Megjelenhet valami a *-nAk* ragos birtokos előtt?

A magyar szakirodalomban (lásd pl. Szabolcsi és Laczkó 1992, Bartos 2000) erős konszenzus van abban a tekintetben, hogy a *-nAk* ragos birtokos áll a főnévi kifejezések bal perifériáján, ez előtt már semmilyen összetevő nem jelenhet meg a főnévi fejjel egy összetevőt alkotva. Hogy ez azonban nem feltétlenül van így, akkor derült ki számunkra, amikor a magyarban rendkívül széles körben teljesülő hatókör-értelmezési elvet (É. Kiss 1992: 139–142) vettük górcső alá. A szóban forgó elv a következőket mondja ki:

- (1) • A hatókör-értelmezés elve (É. Kiss 1992: 139/(156), 142/(161))
- a. A hatókör-értelmezés univerzális feltétele: Az operátorok vezérlik hatókörüket.
 - b. A hatókör-értelmezés sorrendi feltétele: Az operátorok megelőzik hatókörüket.

É. Kiss (1992) ezt az elvet a finit ige kapcsán vizsgálja. Bebizonyítja, hogy a különböző preverbális szórendi variációkhoz különböző jelentések társíthatók (É. Kiss 1992: 85/(9), 140/(158)) aszerint, hogy melyik operátornak nagyobb a hatóköre, és ez korrelál azzal, hogy szórendileg melyik kifejezés jön előbb.

- (2) a. Minden kollégámat többször is meghívtam.
a'. 'Minden kollégám esetén külön-külön volt több olyan alkalom, amikor az illetőt meghívtam. (Nem szükséges, hogy egyszerre legyenek jelen a meghívottak.)'
b. Többször is minden kollégámat meghívtam.
b'. 'Több olyan alkalom is volt, amikor az összes kollégámat egyszerre meghívtam.'

Karácsonyi (2017: 10–11/(12-14)) kimutatja, hogy a hatókör-értelmezés elve nemcsak a finit igei konstrukciókra érvényes, hanem a különböző igenévi szerkezetek esetén is teljesül; vagyis itt egy általánosan érvényes *pre-head* elvről van szó. Ha megnézzük az alábbi (3-5) példasorokat, láthatjuk, hogy egyik esetben sem rendelhető az egyes szerkezetekhez a szórenddel ellenétes hatókørsorrendet kifejező jelentéstartalom. A (3) példasor a főnévi igenevek, a (4) a (folyamatos) melléknévi igenevek, az (5) pedig a határozói igenevek esetében igazolja ezt az állítást.

- (3) a. Na például *minden kollégát többször is meghívni*, az túlzás volt.
 a'. 'Túlzás volt, hogy minden kolléga esetén külön-külön volt több olyan alkalom, amikor az illetőt meghívtam.'
 a''. [nem elérhető jelentés:] 'Túlzás volt, hogy volt több olyan alkalom is, amikor minden kollégát egyszerre meghívtam.'
 b. Na például *többször is minden kollégát meghívni*, az túlzás volt.
 b'. 'Túlzás volt, hogy volt több olyan alkalom is, amikor minden kollégát egyszerre meghívtam.'
 b''. [nem elérhető jelentés:] 'Túlzás volt, hogy minden kolléga esetén külön-külön volt több olyan alkalom, amikor az illetőt meghívtam.'
- (4) a. Na például *a minden kollégát többször is meghívó Péter*, ő fura alak.
 a'. 'Fura alak Péter, aki minden kollégát külön-külön több alkalommal is meghívott.'
 a''. [nem elérhető jelentés:] 'Fura alak Péter, aki több alkalommal is meghívta egyszerre az összes kollégáját.'
 b. Na például *a többször is minden kollégát meghívó Péter*, ő fura alak.
 b'. 'Fura alak Péter, aki több alkalommal is meghívta egyszerre az összes kollégáját.'
 b''. [nem elérhető jelentés:] 'Fura alak Péter, aki minden kollégát külön-külön több alkalommal is meghívott.'
- (5) a. *Minden kollégát többször is meghívva* nem lehet spórolni a költségeken.
 a'. 'Nem lehet úgy spórolni a költségeken, hogy minden kollégát külön-külön több alkalommal is meghívunk.'
 a''. [nem elérhető jelentés:] 'Nem lehet úgy spórolni a költségeken, hogy több olyan alkalom is volt, amikor minden kollégát egyszerre meghívtunk.'
 b. *Többször is minden kollégát meghívva* nem lehet spórolni a költségeken.
 b'. 'Nem lehet úgy spórolni a költségeken, hogy több olyan alkalom is volt, amikor minden kollégát egyszerre meghívtunk.'
 b''. [nem elérhető jelentés:] 'Nem lehet úgy spórolni a költségeken, hogy minden kollégát külön-külön több alkalommal is meghívunk.'

Mi az átfogó generatív forrásnyelvtanban kipróbáltuk, hogy vajon a főnévi szerkezetben is érvényesül-e a hatókör-értelmezés elve, vagyis a főnevek esetében is igaz-e az, hogy a különböző fej előtti operátorsorrendek különböző jelentésekkel társíthatók. Mivel a vizsgálatnál biztosak szeretnénk volna lenni abban, hogy egy-egy konstrukció valóban egy összetevőt alkot, így minden ilyen főnévi kifejezést a *na például*-szerkezetben helyeztünk el.¹ Ennek viszont az volt a következménye, hogy kizárólag olyan főnévi szerkezeteket vizsgálhattunk a szóban forgó szempontból, amelyeknél az operátoroknak főnévi csoporton belüli hatóköre volt. Ez jelentősen leszűkítette a tesztelhető főnévtípusok körét: gyakorlatilag a komplex esemény jelentésű, vagy ezen alapuló deverbális (-*Ás*, -*Ó*, -(*Vt*)*t* és -*hAmék* képzős) főnevek csoportja volt egyedül alkalmas erre a szerepre. Ennek oka abban jelölhető meg, hogy belső hatóköre csak tematikus argumentumnak lehet, vagyis olyan szereplőnek, amelynek szemantikai kontribúciója (vagyis az, amivel az adott kifejezés az öt tartalmazó mondat jelentéséhez hozzájárul) kielégíti valamelyik tematikus szerep leírását. Tematikus szereppel rendelkező bővítménye alapvetően a finit igének lehet, illetve az ebből

¹ A *na például*-szerkezetéről mint összetevőségi tesztről lásd a 3.1 alfejezet (5) példája kapcsán mondottakat.

produktívan képzett igeneveknek és főneveknek.² Mivel annak vizsgálatához, hogy teljesül-e a hatókör-értelmezés elve, két bővítmény egymáshoz viszonyított sorrendjét, illetve az így adódó szerkezetek jelentését kell megvizsgálnunk, elengedhetetlen, hogy a birtokos is tematikus argumentum legyen a nem birtokosi bővítmény mellett. Ez pedig csak a komplex esemény alapú főnevek esetében teljesül,³ ezért korlátozódtak a példáink az ilyen típusú főnevek tesztelésére.

Mindezek tisztázása után lássuk a konkrét példákat.

A (6) példasorból kiderül, hogy a főnévi kifejezéseken belül is érvényesül a hatókör-értelmezés elve, vagyis az ilyen szerkezeteknél is igaz, hogy csak az adott szórendnek megfelelő hatóköri sorrenddel lehet értelmezni a kifejezéseket.

- (6) a. Na például Péternek is a mindhárom konferenciára való elküldése, az túlzás volt.
 a'. Na például Péter mindhárom konferenciára való elküldése, az túlzás volt.
 b. 'Túlzás volt, hogy Pétert is elküldték mindhárom konferenciára(, nemcsak Mari ment mindenhova).'
- b'. [nem elérhető jelentés:] 'Túlzás volt, hogy mindhárom konferenciára (még) Pétert is elküldték. (A leidenire Mari és Csaba mellett utazott, a piliscsabaira Juli és Dezső mellett volt ott, a debrecenire pedig Ili és Jóska mellett jelent meg Péter is az utazók csapatában.)'

De hogyan lehetne az inverz hatókör-sorrendet létrehozni a főnévi csoportban? A birtokos, akár -nAk ragos (6a), akár jelöletlen (6b), mindenképpen megelőzi a *való*-konstrukcióban megjelenő nem birtokosi bővítményt. Lehetőségként felmerül, hogy mi lenne, ha a birtokos a főnév komplementumzónájában jelenne meg, így lehetővé téve a nem birtokosi vonzat számára, hogy megelőzze őt.

- (7) a. Na például a mindhárom konferenciára való elküldése Péternek is, az túlzás volt.
 b. 'Túlzás volt, hogy Pétert is elküldték mindhárom konferenciára. (Azaz nemcsak Mari ment el az összes konferenciára.)'
- b'. 'Túlzás volt, hogy mindhárom konferenciára (még) Pétert is elküldték. (A leidenire Mari és Csaba mellett utazott, a piliscsabain Juli és Dezső mellett volt ott, a debreceni esetében pedig Ili és Jóska mellett jelent meg Péter is az utazók csapatában.)'

² Az egyszerű esemény jelentésű deverbális főneveket nem mindig produktívan képezzük (pl. *vadászat* (vs. *vadászás*), *operáció* (vs. *megoperálás*), *ostrom* (vs. *ostromlás*), *masszór* (vs. *megmasszírozó*)). Ezen kifejezések esetében kimutatható, hogy csak a nem birtokosi vonzatainak lehet belső hatóköre, de ezek a szerkezetek is csak nagyon kevésbé elfogadhatóak (különösen ha összevetjük az ezekhez társuló grammatikalitási ítéleteket a nekik megfelelő komplex esemény alapú konstrukciók megítélésével).

³ A birtokos az egyszerű esemény alapú főnevek esetében nem tekinthető tematikus argumentumnak (és így operátorként nem lehet belső hatóköre), mert a tematikus szerepe nincs egyértelműen kijelölve a képzési folyamatban: pl. a *Péter operációja* kifejezés esetében *Péter* lehet az operáló orvos (azaz Ágens), de az operált páciens is (azaz Téma). Ezzel szemben a komplex esemény alapú deverbális főneveknél a birtokos tematikus argumentum, az ő tematikus szerepe a képzés szabályaiban rögzítve van (lásd Laczkó 2000). Így például az -*As* képzős főnevek esetében a birtokos a képzés alapjául szolgáló ige tárgyának felel meg, ha az adott ige tranzitív (pl. a *Péter megoperálása* szerkezetben *Péter* csak az lehet, akit operálnak), más bemeneti igitípus esetében pedig kötelezően az alanynak megfelelője (lásd pl. a *Péter elköltözése Budapestre* kifejezést); a -*hAtmék* képzős főnevek esetében pedig a képzés alapjául szolgáló ige Ágense van kijelölve a birtokosi szerepre (pl. *Péter (tegnapi) operálhatnékja [megrémitette az orvosokat]*).

Ezzel a fajta megoldással az a probléma, hogy a (7a)-ban látható szósor kétértelmű: nemcsak a kívánt (7b') jelentéssel társítható, hanem a (7b)-belivel is. Ezt a jelenséget, miszerint a fej mögött megjelenő operátorok fel tudnak venni szűk és tág hatókört is, a finit igei konstrukciók kapcsán korábban már megfigyelték (lásd pl. É. Kiss 1992: 163/(239, 242)): a (8a-a') mondatpár mindkét tagja kétértelmű, mindkettő társítható mind a (8b), mind a (8b') jelentéssel.

- (8) a. Imre hívta meg minden kollégáját háromszor is.
 a'. Imre hívta meg háromszor is minden kollégáját.
 b. 'Imre az, aki minden kollégáját (külön-külön) háromszor is meghívta.'
 b'. 'Imre az, aki három alkalommal is minden kollégáját (egyszerre) meghívta.'

Ebből az következik, hogy a főnévi szerkezetek esetében is a fej előtti zónába kell helyeznünk mindkét összetevőt, ha azt szeretnénk, hogy a konstrukció egyértelmű legyen. A magyar főnévi csoportban azonban a birtokos előtt már nincs olyan pozíció a szakirodalom szerint (lásd pl. Szabolcsi és Laczkó 1992, Bartos 2000), amely be tudna fogadni nem birtokosi összetevőt. Lehetséges lenne, hogy a magyarban ezúttal nem lehet egyértelműen kifejezni egy hatóköri sorrendet? Mi ezt nem tartottuk valószínűnek, és ezért megnéztük, hogy mi történik, ha a birtokos elé teszünk egy nem birtokosi bővítményt. Amint az alábbi (9) példából látszik, ezek a szerkezetek valóban egyértelműek, és emellett egyáltalán nem agrammatikusak, sőt meglehetősen jó grammatikalitási ítélet társul hozzájuk.

- (9) a. Na például *mindhárom konferenciára Péternek is az elküldése*, az túlzás volt.
 a'. 'Túlzás volt, hogy mindhárom konferenciára (még) Pétert is elküldték. (A leidenire Mari és Csaba mellett utazott, a piliscsabaira Juli és Dezső mellett volt ott, a debrecenire pedig Ili és Jóska mellett jelent meg Péter is az utazók csapatában.)'
 a''. [nem elérhető jelentés:] 'Túlzás volt, hogy Pétert is elküldték mindhárom konferenciára(, nemcsak Mari ment el az összes konferenciára).'
 b. Na például *többször is minden kollégának a meghívása*, az túlzás volt.
 b'. 'Túlzás volt, hogy többször is meghívtak minden kollégát (egyszerre).'
 b''. [nem elérhető jelentés:] 'Túlzás volt, hogy minden kolléga esetén (külön-külön) volt több olyan alkalom is, amikor meghívták az illetőt.'

Ráadásul ebben a birtokos előtti pozícióban több nem birtokosi bővítmény is megjelenhet (vö. Karácsonyi 2017: 9/(10)).

- (10) a. Na például *mindkét évben mindhárom konferenciára ugyanannak a kollégának az elküldése*, az vérlázító volt.
 b. Na például *mindkét évben mindkét témában mindhárom konferenciára ugyanannak a kollégának az elküldése*, az vérlázító volt.

Miért nem tűnt fel korábban senkinek, hogy vannak ilyen szerkezetek? Vélhetően azért, mert sok tényező együttállása szükséges ahhoz, hogy ki lehessen tölteni ezt a pozíciót. Mint ahogy fentebb már kifejtettem, csak komplex esemény alapú deverbális főnévi kifejezésekben bukkanhat fel (mert csak ezekben a konstrukciókban van tematikus birtokos, aminek lehet belső hatóköre, ami szükséges ahhoz, hogy vizsgálni lehessen a szintén belső hatókörrel rendelkezni képes nem birtokosi elemekhez viszonyított szórendi lehetőségeket). Amint arra vizsgálódásaink során szintén rájöttünk, az is szükséges feltétele a -nAk ragos

birtokos előtti pozíció kitöltésének, hogy kizárólag modellelméleti szempontból markáns operátor jellegű kifejezés, azaz kvantor vagy fókusz jeggyel rendelkező összetevő jelenhet itt meg, és csak akkor állhat itt valami, ha megjelenik mögötte egy szintén markáns operátorfunkcióval rendelkező -nAk ragos birtokos is. Ha ezek közül valamelyik nem teljesül, a kifejezés rosszul formált lesz, mint azt az alábbi (11) példaszor mutatja.

- (11) a. ^{*9}Na például *Pécsre Péternek az elküldése*, az hiba volt.
 b. ^{*9}Na például *mindkét konferenciára Péternek az elküldése*, az hiba volt.
 c. ^{*9}Na például *Pécsre Péternek is az elküldése*, az hiba volt.

Ebből a szempontból a magyar nyelv másként viselkedik, mint például a német, ahol egy (pusztán) topikalizált összetevő megjelenhet a határozott névelő előtti zónában (Roehrs 2014: 4/(8)).

- (12) a. *aus Italien* der Wein
 BÓL Olaszország a.MSC bor
 'Olaszországból a bor'
 a'. *aus Spanien* das Obst
 BÓL Spanyolország a.NEU gyümölcs
 'Spanyolországból a gyümölcs'
 b. *nach Hamburg* der Zug
 UTÁN Hamburg a.MSC vonat
 'Hamburgba a vonat'
 b'. *nach Ostern* die Woche
 UTÁN húsvét a.FEM hét
 'húsvét után a hét'

Érdekes, hogy a (12)-beli konstrukciók a magyarban is elfogadhatóak, ha beteszünk a szerkezetbe egy mutató névmást, és jelzőt is kap a főnév (vö. a (13a, b) példákat a nekik megfelelő (13a', b') példákkal).⁴ Sőt a konstrukciók még tovább javulnak, minél „cizelláltabban” fejtük ki a nem birtokosi bővítményt (13a'', b'').

- (13) a. ^{*9}Na például *Olaszországból a bor*, az nagyon drága volt.
 a'. ^(?)Na például *Olaszországból az a finom bor*, az nagyon drága volt.
 a''. Na például *abból a bájos olasz kisvárosból az a finom bor*, az nagyon drága volt.
 b. ^{*9}Na például *Hamburgba a vonat*, az nagyon drága volt.
 b'. [?]Na például *Hamburgba az az új expresszvonat*, az nagyon drága volt.
 b''. Na például *abba a messzi német kisvárosba az az új expresszvonat*, az nagyon drága volt.

Ez azt mutatja, hogy a határozott névelő előtti nem birtokosi bővítmények számára elérhető pozíció nemcsak komplex esemény alapú deverbális főnevek esetén jelenhet meg, hanem közönséges főnévi konstrukciókban is felbukkanhat, némileg más feltételekkel. Birtokosnak például ilyen esetekben (szemben a deverbális főnévi konstrukciókkal) nem szükséges megjelennie a szerkezetben ahhoz, hogy az elfogadható legyen. De mi történik, ha egy ilyen összetevő mégis felbukkan?

⁴ A témáról lásd Alberti és Farkas (2018b: 876–877/(829)).

- (14) a. ⁽²⁾Na például *Olaszországból Luiginak az a finom bora*, az nagyon drága volt.
 b. ²Na például *Hamburgba a MÁV-nak az az új expresszvonata*, az nagyon drága volt.

A (14a, b) példák azt mutatják, hogy a szóban forgó főnévi kifejezések esetében a birtokos megjelenése nem változtatja meg a szerkezet elfogadhatóságát (vö. (13a', b')).

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a kérdés még alapos kutatást igényel; tisztázni kell, hogy pontosan milyen tényezők játszanak szerepet a szóban forgó pozíció betöltését illetően. A komplex esemény alapú deverbális főnevek esetén a birtokos előtti pozíciót a hatókör-értelmezés elvének teljesítése legitimálja, míg a közönséges főnévi szerkezetek esetében láthatóan más tényezők játszanak ebben szerepet. Az összes kérdésre tehát még nincs meg a válasz, de az talán fontosabb, hogy ezek a kérdések egyáltalán felvetődtek, és ez a magyar átfogó generatív forrásnyelvtannak, illetve e mű módszerességének köszönhető.

4.2 A komplex esemény alapú magyar deverbális főnévi kifejezések szerkezete

Ebben az alfejezetben (az elméletsemlegesség alapállásából egy rövid időre kilépve) egy lehetséges reprezentációját adom meg azoknak a komplex esemény alapú magyar deverbális főnévi kifejezéseknek, amelyeknél ki van töltve a -nAk ragos birtokos előtti nem birtokosi pozíció. A szerkezetet úgy alakítottam ki, hogy megfeleljen Grohmann (2003) antilokalitási elméletének⁵ (vö. Farkas és Alberti 2017, Alberti *et al.* 2017a, Farkas *et al.* 2017, Karácsonyi 2017). Példaként a (9a)-ban szereplő konstrukciót használom, amelyet itt (15)-ben megismétlek.

- (15) Na például *minden konferenciára Péternek is az elküldése*, az túlzás volt.

Kezdjük a konstrukció ismertetését a beágyazott igei rész szerkezetének vizsgálatával (1. ábra). Fu *et al.* (2001) alapján ugyanis feltételezhető, hogy a különböző igei alapú szerkezeteknek – így az igeneveken kívül a jelen vizsgálat tárgyát képező deverbális főnévi kifejezésnek is – a mélyén egy igei konstrukció áll. A *küld* ige ily módon a V-fejben bázisgenerálódik, majd a Φ zóna részét képező Asp-fejbe mozog,⁶ ugyanis a komplex esemény alapú deverbális főnevek képesek kifejezni az aspektust (16).

- (16) a. Na például *az aprómajmok (folyamatos) csempészése Kibuba*, az mélyen felháborított. [folyamatos aspektus]
 b. Na például *az aprómajmok becsempészése Kibuba*, az mélyen felháborított. [befejezett aspektus]

⁵ Grohmann (2003) elméletének lényege, hogy világosan szabályozza a mozgásokat. Három tartományt különböztet meg: (i) a tematikus kapcsolatokért felelős theta zónát ($\Theta\Delta$), (ii) az egyeztetésért felelős phi zónát ($\Phi\Delta$), valamint (iii) a diskurzusjegyekkel kapcsolatos omega zónát ($\Omega\Delta$). Az *antilokalitás* azt jelenti, hogy a mozgítás nem lehet „túl lokális” (Grohmann 2003: 26), azaz a zónán belüli mozgítás nem engedélyezett. Mozogni a közvetlenül feljebb lévő tartományba lehet, amely azt jelenti, hogy egy fázison belül a következő mozgítások vannak engedélyezve: $\Theta\Delta \rightarrow \Phi\Delta \rightarrow \Omega\Delta$; illetve ha egy elem egy másik fázisba kerül át, akkor ott ugyanabba a tartományba kell érkeznie, ahonnan a mozgítás kiindult: $\Theta\Delta_1 \rightarrow \Theta\Delta_2$, $\Phi\Delta_1 \rightarrow \Phi\Delta_2$, $\Omega\Delta_1 \rightarrow \Omega\Delta_2$.

⁶ A fejmogztatásokat Grohmann (2003: 188) szerint nem korlátozza az antilokalitás, mivel a felfelé mozgó fejek inkorporálódnak a mozgítás célpontjaként szolgáló fejbe, majd ez az egész komplexum mozoghat később tovább, ami ily módon már egy másik fej (amelynek az eredeti fej csak egy részét képezi). Így az is lehetséges, hogy az ige az Asp-fejbe történő mozgás során minden közbeeső fejbe inkorporálódik. Én nem foglalnék állást ebben a kérdésben, mivel az én jelenlegi nézőpontomból nézve irreleváns, melyik megoldás mellett döntünk.

A V-fej komplementumában bázisgenerálódik az a frázis, amelynek a fejében az igekötő áll (vö. É. Kiss 2010). Ez az elem aspektusért felelős bővítményként a (Spec, Asp)-ba mozog, ám előtte a komplementumában álló *minden konferenciára* főnévi kifejezést (KP_k) extraponálni kell belőle. Az extraponálásra azért van szükség, mert a (Spec, Asp)-ba nem kerülhet olyan elem, amely a fejtől jobbra ágazó bővítményt tartalmaz,⁷ ugyanis az igekötő egy fonológiai szót kell, hogy alkosson az igei tövel, és ezt a hangtani műveletet egy jobbra ágazó bővítmény meghiúsítaná. Felmerülhet a kérdés, hogy egyáltalán miért bázisgenerálódik a *minden konferenciára* főnévi kifejezés az igekötő komplementumában. Az ok a következő: ha változik az igekötő, gyakran változik a szóban forgó főnévi kifejezés esetragja is (Alberti és Medve 2002/2005: 54–56), és erre a jelenségre úgy tudunk a legkönnyebben magyarázatot adni, ha (kezdetben) egy összetevőnek feltételezzük őket.

- (17) a. *oda*-úszik a bójá-*hoz*
 b. *el*-úszik a bójá-*tól*
 c. *neki*-úszik a bójá-*nak*
 d. *át*-úszik Budá-*ról* Pest-*re*

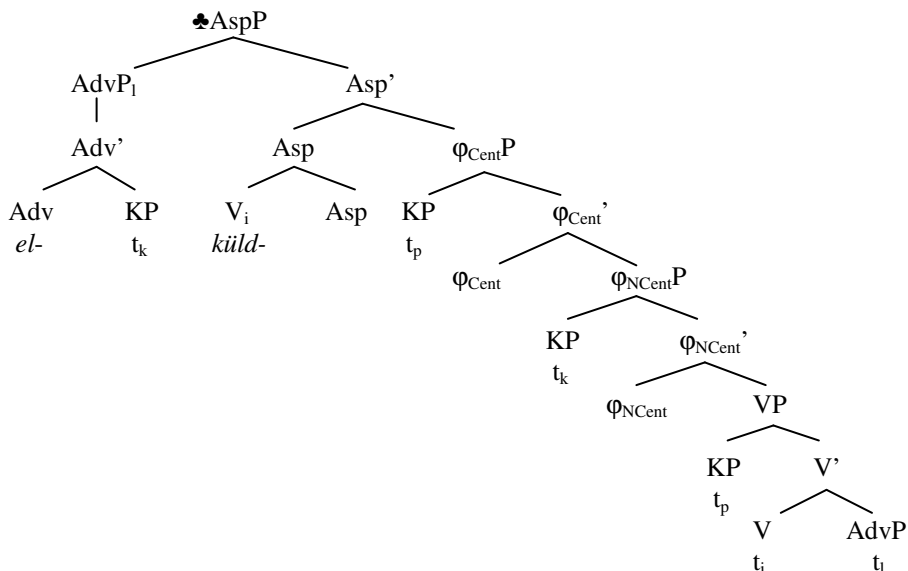
A (Spec, VP) pozícióban a beágyazott ige Téma szerepű vonzata (KP_p) bázisgenerálódik (vö. É. Kiss 2010). Mivel ez az összetevő végső soron egy főnévi kifejezésben jelenik meg, tárgyesetet semmiképpen sem viselhet, helyette birtokosként bukkan fel, a szóban forgó szerkezetben ezúttal *-nAk* esetraggal ellátva. A *-nAk* rag a főneveknél default esetnek tekinthető; ezt kaphatja például a (szintén az ige és a főnevek közötti zónában elhelyezkedő) főnévi igenevek kitüntetett vonzata is.⁸

- (18) Nem helyes [*Péternek* távol lennie az otthonától].

A birtokosi vonzat első lépésben a (Spec, VP)-ből, ahol tehát a tematikus szerepét kapta, centrális vonzatként (Alberti 2006, 2009, 2013) (Spec, $\varphi_{\text{Cent}}P$)-be mozog; Grohmann (2003) alapján megfogalmazva ezúttal is egy $\Theta\Delta \rightarrow \Phi\Delta$ mozgás történik. A $\varphi_{\text{Cent}}P$ -ben az ellenőrződik, hogy valóban az adott összetevő-e az ige (és így a későbbiekben majd a főnév) centrális vonzata.

⁷ A magyarban megfigyelhető jobbra ágazási tiltásokról lásd a 3.1 fejezet (7-8) példáit, azok magyarázatát, valamint Alberti, Farkas és Szabó (2015: 9–14) írását.

⁸ Itt tehát arról a *-nAk* ragos összetevőről van szó, amelyikkel a fej számban és személyben egyeztetni tud, nem pedig a nem birtokosi *-nAk* ragos elemről (pl. *Nem helyes Péternek levelet küldenie neked*).

1. ábra. A (15)-ben látható főnévi konstrukció igei részének szerkezete

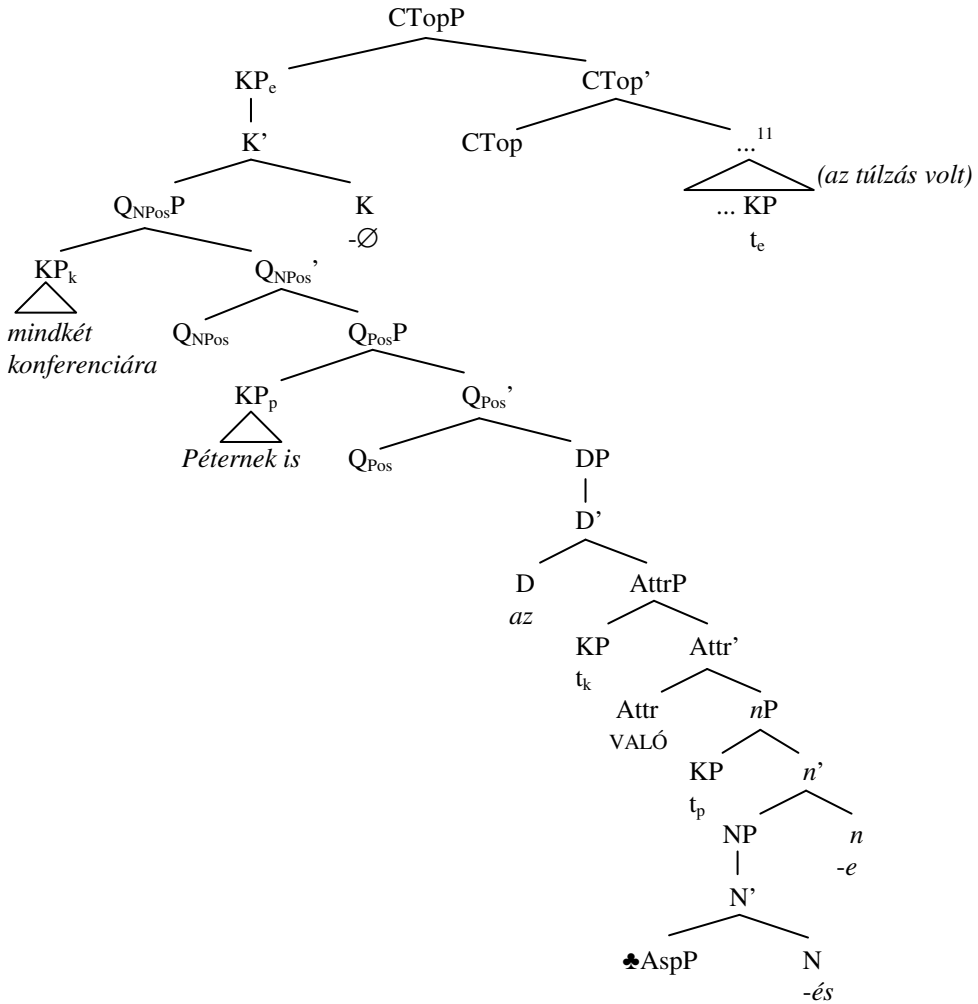
A $\phi_{\text{Cent}}\text{P}$ nem centrális bővítőmennyeket befogadó „párja” a ϕ_{NCP} , ennek specifikálójába mozgott az eredetileg az igekötő komplementumában bázisgenerálódott *minden konferenciára* főnévi kifejezés. Mivel potenciálisan több nem centrális vonzat is felbukkanhat egy főnévi szerkezetben, ebből a projekcióból több is lehet.

Mindezek után térjünk rá a (15)-ben megadott deverbális főnévi kifejezés nominális féltekéjének tárgyalására (2. ábra).

Amint a 2. ábrán látszik, a komplex esemény alapú deverbális főnevek esetében a főnévi fejben maga a főnévképző (-és) jelenik meg, melynek komplementumában az 1. ábrán kifejtett, igei zónát képviselő AspP áll. Azon frázisoknál, amelyeknek a fejében szuffixum van, a fej a legjobboldalibb összetevőként van reprezentálva a könnyebb átláthatóság kedvéért (jelen ábrán ilyen a felépítése még a *nP*-nek, illetve az (ezúttal hangalak nélküli) esetragot befogadó *KP*-nek). Az *NP*-re épül a *nP*, amely a főnévi szerkezet „alanyának” megfelelő birtokos számára biztosít helyet a *vP* mintájára (amely az igei kifejezések alanyi argumentumát fogadja be). Ennek az *nP* frázisnak a fejében a birtokolságot kifejező morféma (-e) jelenik meg (és így megfeleltethető Bartos (2000) PossP frázisának), specifikálójába pedig a *KP_p*-vel jelölt összetevő mozog be birtokosként a (Spec, $\phi_{\text{Cent}}\text{P}$)-ből. Az *nP* ugyanúgy egy Φ -zónába tartozó projekció,⁹ akárcsak a mozgatás kezdőpontja, a $\phi_{\text{Cent}}\text{P}$. Ez azért nem sérti meg a Grohmann-féle (2003) antilokalitási elvet, mert a szóban forgó összetevő ezúttal egy másik fázisba mozgott: az igei félteke és a főnévi félteke ugyanis külön fázist alkotnak;¹⁰ így pedig a mozgatás tökéletesen megfelel a Grohmann (2003) által lefektetett elveknek (lásd a fejezet 5. lábjegyzetét).

⁹ A főnévi félteke Θ -zónáját az NP alkotja: ennek specifikálójában bázisgenerálódnak azok a birtokosok, amelyek nélkül az adott főnévi kifejezés rosszul formált: azaz a relációs főnevek birtokosai (pl. *vminek a széle*, *vminek a teteje*).

¹⁰ Azt, hogy az igei rész és a főnévi rész valóban önálló fázist alkot, egy különleges HATNÉK-főnévi konstrukcióval lehet igazolni, amelyben az igei fázis önálló Ω -zónával is rendelkezik.

2. ábra. A (15)-ben látható főnévi konstrukció nominális részének szerkezete

A (Spec, ϕ_{Cent} P)-ből a birtokos *-nAk* ragos voltának köszönhetően a határozott névelő előtti zónába mozog. Bár a magyar szakirodalomban általában a (Spec, DP) pozíciót javasolják ennek a fajta birtokosnak a számára (lásd pl. Szabolcsi és Laczkó 1992, Bartos 2000), én elfogadom É. Kiss (2000: 135–141) meggyőző érvelését amellyel, hogy ez nem megfelelő célpont a szóban forgó bővítménynek. É. Kiss (2000) azt állítja, hogy nem lehet egyszerre kitöltve a DP specifikálójá, illetve a feje (vö. Alexiadou 2004); utóbbi pozícióban pedig *-nAk* ragos birtokos jelenléte esetén kötelezően megjelenik a határozott névelő (amennyiben egy összetevőt alkot a birtokos és a birtok). Mivel a (15) példában szereplő

- (i) Ilire már megint rájött *a minden-ügyben-csak-a-férje-véleményét-kikérhetnék*.
(ii) Ilire már megint rájött *a mindenkit-mindenkivel-ok-nélkül-összeszevethetnék*.

¹¹ A mondat szerkezetből jelen esetben mindössze annyi releváns, hogy a szóban forgó főnévi kifejezést a mondat szintjén kontrasztív topikban találjuk, ez az oka a nagyfokú egyszerűsítésnek az ábrában ezen a ponton.

főnévi kifejezés -nAk ragos birtokosa belső hatókörű kvantor a benne szereplő is partikulának köszönhetően, így számára egy $Q_{Pos}P$ specifikálójá látszik megfelelő mozgatási célpontnak Alberti *et al.* (2017a) és Karácsonyi (2017) alapján, amely (a grohmanni (2003) elveknek megfelelően) egyértelműen egy Ω -zónabeli pozíció.

Végezetül tekintsük át, hogyan mozog a *mindkét konferenciára* kifejezés. Ez az összetevő az igei féltekében lévő $\Phi_{NCent}P$ specifikálójából (1. ábra) először a főnévi féltekén belül is egy Φ -zónabeli pozícióba kell, hogy mozogjon Grohmann (2003) mozgatási elvei alapján. Erre a célra Farkas és Alberti (2017) az Attr frázis¹² specifikálóját javasolta (lásd még Karácsonyi 2017: 31–32), itt ugyanis akár meg is jelenhet oblikvuszi esetű bővítmény. Ha azonban egy ilyen elem a határozott névelő és a főnévi fej közötti zónában mondódik ki (a generatív szakirodalomban használt *Spell-Out* értelemben), akkor csak jelzősített formában jelenhet meg, mely célra a *való*-konstrukció alkalmazható (19). A *való* tehát ebben a felfogásban egy jelzősítő partikula, mely az Attr-fejben áll.

(19) Na például Péternek a leideni konferenciára való elküldése, az hiba volt.

Mivel azonban a példaként szolgáló (15)-beli szerkezetben az oblikvuszi elem a -nAk ragos birtokos előtt jelenik meg, így (Spec, AttrP)-ből tovább mozog (ezáltal a *való* sem mondódik ki), és mivel esetében is egy belső hatókörű kvantorról van szó, számára egy (Ω -zónához tartozó) $Q_{NPos}P$ specifikálójá lehet a potenciális célpont (lásd Alberti *et al.* 2017a, Karácsonyi 2017).

¹² Farkas és Alberti (2017) az AttrP esetében Ihsane és Puskás (2001: 45) ötletét vették alapul, akik szerint a DP és az NP héjak közé beépíthetők (potenciálisan iterálható) funkcionális frázisok.

5. AZ EDDIGIEK ÖSSZEGZÉSE: A *-HATNÉK* KÉPZŐS FŐNEVEK

Ebben a fejezetben a *-hAtnék* képzős főnevekről lesz szó. Ennek a deverbális főnévtípusnak a kapcsán egyszerre vehetjük szemügyre mindazon elveknek az alkalmazását, amelyekről az eddigi fejezetekben szó volt, ráadásul a tudományterületen (szinte) teljesen új adatok tanulmányozásán keresztül adódik erre lehetőség. Erről a főnévtípusról ugyanis korábban nagyon kevés és meglehetősen rövid írás született (lásd Klemm 1928: 62–67, illetve Tompa 1959, 1961, akik például a következő korábbi munkákra hivatkoznak: Simonyi 1878, Petrován 1916, Zolnai 1918); az egyetlen nagyobb lélegzetű munka magán az átfogó generatív forrásnyelvtanon kívül szintén ehhez a kutatáshoz kapcsolódik egy olyan szakdolgozat formájában (Oszoli 2014), amelynek én voltam a témavezetője.

Az átfogó generatív forrásnyelvtanban a holland minta alapján (Broekhuis *et al.* 2012: 1.3) kidolgoztunk egy protokollt, amelyet valamennyi főnévképző kapcsán következetesen végigvittünk. Amikor rájöttünk, hogy van egy olyan főnévképző, amelyről eddig szinte semmit sem írtak, nem azt a megoldást választottuk, hogy a szakirodalom hiányára hivatkozva bemutattunk egy példát a jelenségre, majd továbbléptünk,¹ hanem megnéztük, hogy miként alkalmazható erre a(z) eddig szinte teljesen feltáratlan) képzőre a többi főnévképzők kapcsán végigvitt protokollunk. A szisztematikus munka eredménye nagyon sok érdekes új adat lett, amely további kutatások bementéül is szolgálhat (lásd pl. Farkas és Alberti 2016, Alberti *et al.* 2017b).

Jelen fejezet átfogó generatív forrásnyelvtani alapjául Alberti és Farkas (2018a) 1.3.1.5 alfejezete (501–543) szolgál.

5.1 A *-hAtnék* képzőről általában

A *-hAtnék* képzős főneveket a továbbiakban az átfogó generatív forrásnyelvtan gyakorlata alapján *HATNÉK*-főneveknek fogom nevezni.

A *-hAtnék* egy (szinkrón szempontból már) szételemezhetetlen főnévképző (1a), amely igei tőhöz járul (Tompá 1959). Az alakja olyan, mintha a következő három igei toldalék szekvenciája lenne (1c): (i) a megengedő értelmű modális *-hAt* képző², (ii) a feltételes mód *-né* jele, valamint (iii) a számot és személyt jelölő *-k*, amely a mai magyarban³ egyes szám első személyű alanyra utal. Tompa (1959: 482) szerint ez a három elem rögzült azután *-hatnék/-hetnék* alakban deverbális főnévképzőként, amelyet bármilyen számú és személyű birtokos személytoldalék követhet (lásd pl. (1a)). Nem arról van tehát szó, hogy tetszőleges [*-hAt*+*-né*+szám-személyrag] toldalékszekvenciát tartalmazó igealakból előállíthatunk ilyen főnevet konverzáció útján, amint azt az (1b) is mutatja.

¹ A hollandoknál többször megjelent ez a gyakorlat (lásd Broekhuis *et al.* 2012: 335/(623), 1067/(37)).

² Ennek a toldaléknak a képző volta vitatott, lásd Kiefer és Ladányi (2000: 161–163), Bartos (2000: 716–718).

³ A *-k* igei személyrag régebben utalhatott egyes szám harmadik személyű alanyra is ikes igeik esetében (pl. *ő ennék*).

- (1) a. Kiborítasz az állandó lottóz-hatnék-od-dal.
 b. *Kiborítasz az állandó lottóz-hat-ná-l-od-dal.
 c. Állandóan lottózzhatnék, ha lenne elég pénzem.

A következő példa alapján megállapíthatjuk, hogy a HATNÉK-főnévképzés (meglepően) produktív, hiszen ilyen főnevek a nyelvbe újonnan bekerült igékből (2a), valamint nonszensz igealakokból is jól képezhetőek (2b).⁴

- (2) a. Rám jött a facebookozhatnék.
 b. Péternek gorpolhatnékja támadt ebben a hőségben.

A HATNÉK-főnevek jelentését illetően Tompa (1959: 485) megállapítja, hogy ezek a kifejezések egyfajta vágyat fejeznek ki annak megtételére, amit a képzésük bemenetétől szolgáló ige jelöl; ezt a fajta jelentést figyelhetjük meg (1a) és (2a-b) esetében. A HATNÉK-főnevek emellett késztetést is kifejezhetnek, ha a képzés alapjául szolgáló ige csak részlegesen kontrollálható cselekvésre utal (3).

- (3) a. Nevethetnékem van.
 b. Tüsszenzhetnékem van.
 c. Ásíthatnékem van.

5.2 A képzett főnév alakja⁵

A HATNÉK-főnevek mindig a -hatnék, illetve a -hetnék toldalékkal képződnek, szemben például az ÁS-főnevekkel, amelyek egyes esetekben nem tartalmazzák a nevéükben szereplő képzőt (pl. szeretet, gyűlölet, hit, félelem; Laczkó 2000: 339–342).⁶

A HATNÉK-főnevek a mondatbeli disztibúciójukat tekintve egyértelműen a főnevek csoportjába tartoznak, hiszen olyan pozíciókat és szerepeket tölthetnek be, mint általában a (közönséges) főnévi kifejezések (ebből a szempontból tehát az, hogy igéből vannak képezve, nem játszik lényeges szerepet; viszont vö. 5.5). Ahogyan azt (4a) mutatja, megjelenhetnek elsődleges predikátumként. Szintén predikatív a szerepük az igemódosítói pozícióban állva (az igével komplex predikátumot alkotva), mely használat nagyon jellemző a HATNÉK-főnevekre (4a'). Megjelenhetnek a mondat alanyaként (4b) vagy tárgyaként (4c), viselhetnek bármilyen esetragot (4d), valamint névutós szerkezetben is előfordulhatnak (4e).

⁴ A produktivitás ilyen módokon történő igazolásáról lásd Kiefer és Ladányi (2000: 148–150).

⁵ Ettől a ponttól kezdve a fejezetstruktúra pontosan tükrözi a magyar átfogó generatív forrásnyelvtan megfelelő fejezetének (Alberti és Farkas 2018a: 1.3.1.5) fejezetstruktúráját, hogy lépésről lépésre nyomon lehessen követni a protokollt, amit minden főnévképző esetén alkalmaztunk.

⁶ Egyszerű esemény jelentésű ÁS-főneveknél különösen gyakoriak a különféle lexikalizált blokkoló alakok (Laczkó 2000: 316, Alberti és Farkas 2018a: 200–202/(221–223)): pl. vadászat (vö. vadászás), száanalom (vö. megszáadás), gyilkosság (vö. meggyilkolás), csata (vö. csatázás), operáció (vö. megoperálás), szabotázs (vö. szabotálás). Az ebbe a típusba tartozó főnevekre a továbbiakban a SED-főnév, azaz Simple Event Denoting főnév ('egyszerű esemény jelentésű főnév') terminust fogom alkalmazni megőrizve a magyar átfogó generatív forrásnyelvtan terminológiáját (lásd még ezen fejezet 9. lábjegyzetét).

- (4) a. A zavarodottságom oka *a legyőzhetetlen sírhatnékom*.
 a'. *Sírhatnékom* van.
 b. Rám jött *a sírhatnék*.
 c. Le tudtad győzni *a tüsszenethetnékedet*?
 d. Péter *legyőzhetetlen tüsszenethetnékkel* küzdött.
 e. Veszekedés robbant ki *Péter tegnapi kocsmázhatnékja* miatt.
 e'. Veszekedés robbant ki *Péter tegnapi, kocsmázásról való ábrándozása* miatt.

Valamennyi (4a-e)-ben bemutatott HATNÉK-főnévi szerkezet értelmezhető úgy (is), mint ami valamilyen konkrét időszakban fennálló konkrét vágyra vagy készítésre vonatkozik, mely értelemben ezek a kifejezések komplex eventualitás jelentésű deverbális főnévi konstrukcióknak tekinthetők (Laczkó 2000: 304-333).⁷ Azonban a lehetséges és az absztraktság, amely elidegeníthetetlenül hozzátartozik minden HATNÉK-főnév jelentéséhez, azt sugallja, hogy ezeket a kifejezéseket egyszerű esemény alapú vagy, másként megfogalmazva, eseménytípus⁸ alapú főnévi konstrukciónak kell tekintenünk. A két jellemvonás között mindazonáltal nincs ellentmondás: a HATNÉK-főnevek tekinthetők egyszerre eseménytípus alapú és komplex eventualitás jelentésű deverbális főneveknek. Ennek az elképzelésnek a megvilágításához érdemes egy teljes történetet konstruálni például a (4e)-ben szereplő kifejezéshez.

A (4e) példában Péter vágya, amelyet az adott HATNÉK-főnévi konstrukció kifejez, egy eventualitás (konkrétabban ezúttal egy állapot (lásd Bach 1981)), amely, tegyük fel, 8 és 10 óra között áll fenn egy konkrét estén, amit a felesége otthon szeretne tölteni a férjével egy romantikus filmet megnézve. Vagyis a szóban forgó HATNÉK-kifejezés denotátuma (azaz egy fennálló vágy állapota) ez esetben egyértelműen egy konkrét komplex eventualitás, amit egy (szintén komplex esemény jelentésű) ÁS-főnévi konstrukcióval is kifejezhetünk (4e'). A vágy tárgya azonban, amely a képzés alapjául szolgál, egy eseménytípus, jelen esetben a kocsmázás absztrakt eseménytípusa, amely Péter elméjében az ő és más emberek ezzel a cselekvéssel kapcsolatos korábbi tapasztalatai alapján jött létre. Nem biztos, hogy a szóban forgó estén a konkrét komplex esemény (azaz Péter kocsmázása) megvalósul; és még ha (a feleség vágyainak ellenére) így is történik, a megvalósult komplex esemény kétségkívül más lesz, mint a Péter elméjében létező korábbi eseménytípus.

Mindezeket figyelembe véve minden (4a-e) példában bemutatott HATNÉK-főnévi konstrukciót eseménytípus alapú komplex eventualitás jelentésű deverbális főnévi kifejezésnek kell tekinteni. Érdemes továbbá felhívni a figyelmet arra, hogy az így jelölt komplex eventualitás nem a vágy tárgyat képező eseménytípus, hanem egy konkrét időszakban fennálló vágy állapota, vagyis ez esetben az, hogy a szerencsétlen férfit ebben az időszakban egy gyötrő érzés kínozza.

Ahogy minden más képzett főnévnél, úgy a HATNÉK-főnevek esetében is feltehető a kérdés, hogy van-e az adott komplex eventualitás jelentésű kifejezéseknek eseménytípust jelölő megfelelőjük.

⁷ A komplex esemény jelentésű főnevek legfőbb jellemzői a következők (Laczkó 2000: 305): „(1) [u]gyanolyan eseményszerkezetűek van, mint a képzés bementéül szolgáló igének; (2) [a]z ige teljes argumentumszerkezetét öröklök; (3) [n]em tehetők többes számba”. A komplex esemény, egyszerű esemény valamint eredmény jelentésű főnevek részletes jellemzéséről lásd Laczkó (2000: 304–333).

⁸ Az 'egyszerű esemény' (lásd Laczkó 2000) és az 'eseménytípus' terminusokat ebben a munkában (a magyar átfogó generatív forrásnyelvtan gyakorlatát átvéve) szinonimaként használom.

Tekintsük az alábbi (5a-b) minimálpárt. Mivel a *tegnapi* jelző (5a)-ban egy konkrét időszakra utal, az őt tartalmazó HATNÉK-főnévi szerkezetet komplex eventualitás jelentésű kifejezésként kell értelmeznünk. Amint azonban azt az (5b)-ben látható szerkezet mutatja, a szóban forgó jelző egyszerűen kicserélhető például az *állandó* kifejezésre, ami homályban hagyott határok közötti, nem folytonos időbeli entitásra utal, és ennél fogva összeegyeztethetetlen a komplex eventualitás jelentésű konstrukciókkal, de kiválóan működik az eseménytípust jelölőkkel. A két altípus elkülönítésében az okozza a nehézséget, hogy (amint azt jelen alfejezet elején már említettem) valamennyi HATNÉK-főnévi konstrukció egységesen tartalmazza a -hAtnék képzőt, így ezen főnévtípus esetében nincs olyan formai fogódzónk, aminek a segítségével megkülönböztethetnénk az egyes altípusokat (ezzel szemben például az -Ás képzős főnevek komplex, illetve egyszerű esemény jelentésű változatai jelentős különbségeket mutathatnak, így könnyen(ebb)en elkülöníthetők egymástól; lásd jelen fejezet 6. lábjegyzetét). Éppen ezért annak a kérdésnek az eldöntéséhez, hogy léteznek-e eseménytípust jelölő HATNÉK-főnevek (nevezzük őket mostantól HATNÉK_{SED}-főneveknek⁹), független bizonyítékok szükségesek.

- (5) a. *Péter tegnap kocsmázhatnékja* mindenkit kiborított.
b. *Péter állandó kocsmázhatnékja* mindenkit kiborít.

A komplex és egyszerű eventualitás jelentésű HATNÉK-főnévi kifejezések elkülönítéséhez közelebből meg kell vizsgálnunk a szerkezetek viszonyát a birtokosi bővítményhez. Az összes komplex eventualitás jelentésű deverbális főnévi konstrukcióban ugyanis közös, hogy tartalmazniuk kell egy olyan (esetleg csak rekonstruálható) birtokost, amely egyértelműen megfeleltethető a képzés bemenetétől szolgáló igei szerkezet egy meghatározott (nem oblikvuszi esetű) argumentumának, azaz a bemeneti ige alanyának vagy tárgyának, amely az adott képzés leírásában meg van határozva (6a).¹⁰ Az eseménytípus jelentésű deverbális főnévi konstrukciókban ezzel szemben nem kell, hogy megjelenjen birtokosi bővítmény (6b), de ezek a szerkezetek tartalmazhatnak olyan birtokost is, amely csak laza szemantikai kapcsolatban áll a főnévvel, mint amilyen például egy időhatározós kifejezés (6c). Sőt, ha egy ilyen kifejezésbe betesszük a *kedvenc* jelzőt, a birtokos kapcsolata az eventualitással többé-kevésbé tetszőlegessé válik: a (6d)-ben például Pétert nemcsak operáló orvosként vagy páciensként lehet értelmezni, hanem az is elképzelhető, hogy ezúttal egy operációkat bemutató TV-sorozat lelkes hívről van szó, akinek épp az e heti részben bemutatott különleges beavatkozás tetszett eddig a legjobban.

- (6) a. *Péter*Ágens/Téma megoperálása* jól sikerült.
b. *Az operáció* jól sikerült.
c. Ez volt *a hét operációja*.
d. Ez volt *Péter kedvenc operációja*.

⁹ A 'SED' elem a HATNÉK_{SED}-főnév terminusában ezúttal is a *Simple Event Denoting* 'egyszerű esemény jelentésű' kifejezés rövidítése (lásd ezen fejezet 6. lábjegyzetét).

¹⁰ Az állítás fordítottja nem (mindig) igaz, azaz pusztán egy ilyen birtokos szerkezetbeli jelenléte nem garantálja, hogy az adott főnévi konstrukció biztosan komplex eventualitás jelentésű lesz. Ha a *Péter operációja* kifejezést vesszük példaként, itt Péter értelmezhető a (komplex esemény jelentésű) ÁS-főneveknél birtokosi szerepre kijelölt eredeti Téma argumentumként, ez az értelmezés azonban nem kötelező sem itt, sem általában az egyszerű esemény jelentésű főnévi kifejezéseknél: ha Péter történetesen az operáló orvos szerepében tűnik fel (vagyis mint Ágens bukkan fel), a *Péter operációja* kifejezés akkor is jólformált lesz (lásd még a 4.1 alfejezet 3. lábjegyzetét).

Mindezek után lássuk, mi jellemző a HATNÉK-konstrukciókra a birtokos szempontjából. A (7a) példa tanúsága szerint, bár grammatikalitását illetően jelölt, azért elfogadható az időhatározói birtokost tartalmazó HATNÉK-főnévi kifejezés, ami alátámasztja, hogy létezik a HATNÉK_{SED}-főnevek csoportja. A *kedvenc* jelző azonban semmilyen *-hAtnék* képzős¹¹ konstrukcióval nem kompatibilis (7b), melynek oka vélhetően abban rejlik, hogy a vágyak, illetve késztetések általánosságban nem fordulhatnak elő a *kedvenc*-konstrukcióval (vö. pl. **a kedvenc szomjúságom*).

- (7) a. [?]Ez volt a hét leglegyőzhetetlenebb sírhatnékja.
 b. **Ez volt Ili kedvenc nevetethetnékje.*
 c. Rám tört a sírhatnék.
 d. ^{??}Régóta kutatják a sírhatnék okait.
 d'. [?]A sírhatnék az egyik legrosszabb érzés.

A (7c) példa első látásra azt sugallja, hogy egy HATNÉK-főnévi konstrukcióban nem szükséges feltétlenül egy birtokos jelenléte, azonban a (7d-d') példák grammatikalitási ítéletei ennek ellentmondani látszanak. Mi lehet ennek a hátterében?

Ha feltételezzük, hogy nincsenek *lexikalizált* HATNÉK_{SED}-főnevek,¹² ennek fényében a (7d-d') példák kérdőjeles státusza nem meglepő, hiszen csak a lexikai egységekre jellemző, hogy szabadon, önállóan is megjelenhetnek (jólformált mondatokban), és nincs szükségük kötelezően például egy birtokos jelenlétére.¹³

Jegyezzük meg mindazonáltal, hogy az a feltevés, miszerint nincsenek *lexikalizált* HATNÉK_{SED}-főnevek, nem zárja ki azt, hogy ettől függetlenül azért létezzenek HATNÉK_{SED}-főnevek, csak ezeket a beszélők mindig „on-line” hozzák létre. Eszerint ez a főnévtípus azzal a (más deverbális főnevekre nem jellemző) tulajdonsággal rendelkezik, hogy nincsenek *lexikalizált* elemei; megfigyelhető, hogy a magyarban valóban nincsenek olyan szótári elemek, amelyeket nem szabályosan (azaz *-hAtnék* képzővel) képzett HATNÉK_{SED}-főneveknek tekinthetnénk (vö. jelen fejezet 6. lábjegyzetével). Az alábbi (8) példasorban szereplő adatok alátámasztják ezt az állítást: látható, hogy csak meglehetősen komplex kifejezéseket lehet többé-kevésbé a HATNÉK_{SED}-főnevek szinonimáinak tekinteni; nincs olyan egyszerű alternatív kifejezési forma, ami a kívánt jelentéssel rendelkezne úgy, hogy ugyanazt az igei tövet tartalmazná csak egy másik deverbális főnévképzővel összekapcsolódva. A keresett alternatív formához legközelebb a (8c)-ben látható *aluszékonyság* főnév áll, mely esetben első pillantásra úgy tűnhet, mintha két képző együttesen kiválthatná a *-hAtnék* képzőt. Azonban az *alhatnék* és az *aluszékonyság* alakokat nem lehet szabadon felcserélni, amint azt a (8c')-ben szereplő példa is mutatja: a két főnév körülbelül úgy viszonyul egymáshoz, mint a *részeg* és a *részeges*.

¹¹ Innentől kezdve a HATNÉK-főnév terminust fogom használni a komplex eventualitás jelentésű főnevekre, a HATNÉK_{SED}-főnév terminust az eventualitástípus jelentésű főnevekre, a *-hAtnék* képzős főnév, illetve a *-hAtnék*-főnév terminust pedig akkor alkalmazom, amikor mindkét típusra egyszerre szeretnék utalni.

¹² A *lexikalizálódás* pontosan az eseménytípus jelentésű főnevekre jellemző, ezeket az alakokat veszik fel a szótárak.

¹³ A relációs főneveket (pl. *szél(e vminek)*), amelyek gyakran nem alkotnak jólformált kifejezéseket a birtokosuk nélkül, ebből a szempontból kivételnek tekintjük.

- (8) a. *nevethetnék* vs. *nevetőgörcs*
 b. *vizelhetnék* vs. *vizelési inger*
 c. *alhatnék* vs. *aluszékonyság*
 c'. Sokaknak gyakran *alhatnékja* / **aluszékonysága* van.

Mindezek alapján azt feltételezhetjük, hogy a *HATNÉK_{SED}*-főnevek nem prototipikus eseménytípus jelentésű főnevek, mivel akkor lenne egy lexikalizált elemekből álló alcsoportjuk, ahogyan például az *-Ás* képzős komplex esemény jelentésű főnevek (azaz *Ás*-főnevek) egyszerű esemény jelentésű megfelelőinek, a *SED*-főneveknek vannak is (lásd jelen fejezet 6. lábjegyzetét). Azonban még a *SED*-főnevek prototipikusnak tekinthető csoportjában is kell, hogy legyenek nem lexikalizált, „on-line” létrehozott elemek. A lexikalizáció ugyanis egy folyamat, és a folyamatokban elengedhetetlenül lenniük kell átmeneti fázisoknak, amelyekben az adott elem már csak bizonyos szintaktikai környezet(ek)ben elfogadható, de még nem része az anyanyelvi beszélő fejében lévő mentális lexikonnak. A *HATNÉK_{SED}*-főnevek különlegessége tehát abban rejlik, hogy ez a főnévtípus a komplex eventualitás jelentésű (*Ás*- és *HATNÉK*-főnév) csoportokhoz hasonlóan csak on-line létrehozott elemeket tartalmaz.

Mindezek után térjünk vissza a (7c) példához, amely azt sugallja, hogy a *-hAtnék* képzős főnévi konstrukciók nem feltétlenül kell, hogy tartalmazzanak birtokost. Fontos felfigyelni arra, hogy az ebben a példában szereplő szerkezet nagyon más, mint az a (birtokos nélküli) *SED*-főnévi konstrukció, amit a (6b)-ben láttunk: (7c)-ben ugyanis egy rekonstruálható és egyben rekonstruálandó birtokossal van dolgunk, azonosítanunk kell azt a finit ige szublatívuszi *rám* vonzatával, ami azt jelenti, hogy a szóban forgó deverbális főnévi konstrukciót on-line hoztuk létre. Ezen a ponton nem kell azt eldöntenünk, hogy (7c) esetében egy komplex eventualitás jelentésű *HATNÉK*-konstrukcióról vagy egy *HATNÉK_{SED}*-konstrukcióról van-e szó, mely utóbbinak (szintén) elengedhetetlen része a (legalább rekonstruálható) birtokos a (szintén) nem lexikalizált státuszából kifolyólag.

A *-hAtnék* képzős főnevek birtokosait illetően végül vegyük szemügyre az alábbi (9a-b) minimálpárt.

- (9) a. [*Az oroszlán*]_{Ágens/*Téma} *simogathatnékja* mindenkit megdöbbsentett.
 b. [*Az oroszlán*]_{Ágens/Téma} *simogatása* mindenkit megdöbbsentett.

A (9a) példából kiderül, hogy amennyiben a képzés alapjául szolgáló ige tranzitív, a *-hAtnék* képzős főnevek birtokosa sohasem felelhet meg az eredeti ige Témájának, csakis az Ágenssel lehet azonosítani (9a). Ezen főnevek esetében tehát nem jelenik meg az a tematikus szerepeket érintő kétértelműség, ami az eseménytípus jelentésű *SED*-főneveknél tetten érhető (9b). Azonban jegyezzük meg, hogy a kétértelműség hiánya ebben az esetben nem zárja ki eleve azt, hogy ez esetben egy *HATNÉK_{SED}*-főnévvel legyen dolgunk; a birtokos egyértelműsége mindössze a konstrukció nem lexikalizált jellegéből következik. Ha tehát egy főnévi kifejezést on-line hozunk létre, az azt a következményt vonja maga után, hogy a birtokosát nem lehet olyan szabadon megválasztani, mint a lexikalizált elemekét; csak bizonyos konstrukciók engedélyezik, hogy eltérjünk a defaultként felajánlott (ágensi) birtokostól. Ilyen szerkezet például az időhatározói birtokossal rendelkező konstrukció (7a), amely eleddig az egyetlen olyan kontextus, amely alapján megbízhatóan el lehet különíteni a(z itt megjelenni nem tudó) *HATNÉK*-főneveket a(z ezzel a környezettel kompatibilis) *HATNÉK_{SED}*-főnevektől. Sőt, tulajdonképpen eddig a pontig ez az egyetlen olyan szerkezet, amely alapján a *HATNÉK_{SED}*-főnevek pusztá létét egyáltalán fel lehet vetni. Ennél fogva

innentől az időhatározói birtokosi kontextust fogom használni, ha biztosítani szeretném, hogy valóban HATNÉK_{SED}-főnevet tesztelek.

Egy másik lehetőség a HATNÉK-főnevek és a HATNÉK_{SED}-főnevek elkülönítésére a [névutó + *való*] teszt. Laczkó (2000: 316–318) ezt a konstrukciót használta arra, hogy elválassza a (komplex esemény jelentésű) ÁS-főneveket a(z eseménytípus jelentésű) SED-főnevektől. A teszt azon alapul, hogy a magyar névutók többsége kétféle módon jelzősíthető: (i) az -i attributivizáló szuffixummal, illetve (ii) a *való* attributivizáló elemmel.¹⁴ Amennyiben mindkét jelzősíthetési lehetőség rendelkezésre áll, akkor a *való*-konstrukció alkalmazása egyértelműen a komplex esemény jelentést hívja elő. Ezt az állítást az alábbi minimálpárral igazolta (Laczkó 2000: 317/(45)):

- (10) a. *János ebéd utáni felszólalása* mindenkit megdöbbenett az értekezleten.
b. *János ebéd után való felszólalása* mindenkit megdöbbenett az értekezleten.

A (10a) példa kétértelmű, megengedi mind az egyszerű esemény olvasatot (i), mind a komplex esemény olvasatot (ii), vagyis (i) „utalhat magára a hivatalos szóbeli megnyilatkozásra (és ebben az esetben a megdöbbenést ennek a megnyilatkozásnak a tartalma, formája vagy egyéb jellemzője váltotta ki)”; illetve (ii) „értelmezhető úgy, hogy az a tény idézte elő a megdöbbenést, hogy János felszólalt” (Laczkó 2000: 317). A (10b) példa viszont csak a (ii) olvasattal rendelkezhet. Fontos megfigyelni, hogy a teszt csak a *való*-konstrukciók esetében hoz egyértelmű eredményt (vagyis ha az adott névutós szerkezet attributivizálására több lehetőség is lenne, és az adott esetben a konstrukció a *való*-val jelzősödik, akkor komplex esemény olvasatú lesz), az -i attributivizáló szuffixummal alkotott kifejezések esetében nem (vagyis ha egy névutós konstrukciót ezzel jelzősítünk, az önmagában még nem garancia az eseménytípus olvasatra; lásd (10a) kétértelműségét, valamint lásd még (11b)-t).

Nézzük meg, mit mutat a [névutó + *való*] teszt a -hAtnék képzős főnevek esetében. A (11a-a') minimálpárból kiderül, hogy a HATNÉK_{SED}-főnevek (11a) az egyszerű esemény jelentésű -Ás képzős (azaz SED-) főnevekhez hasonlóan nem kompatibilisek a [névutó + *való*] szerkezettel (lásd (11b')), és vö. (10b) egyértelműségével), míg a [névutó + -i] konstrukcióval igen (11a').

- (11) a. ^{*2}Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb ebéd után való beszélgethetnékje.
a'. ⁽²⁾Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb ebéd utáni beszélgethetnékje.
b. *Ilinek az [ebéd után való] / ⁽²⁾[ebéd utáni] megoperálása* jól sikerült.
b'. *Ilinek az *[ebéd után való] / [?][ebéd utáni] operációja* jól sikerült.
c. Ránk tört az [ebéd után való] / ^{*2}[ebéd utáni] beszélgethetnék.
c'. 'Ránk tört egy (konkrét) vágy, hogy beszélgessünk ebéd után.' [komplex esemény]
d. Ránk tört az *[ebéd után való] / ⁽²⁾[ebéd utáni] beszélgethetnék.
d'. 'Ránk tört a (szokásos) vágy, hogy beszélgessünk ebéd után.' [egyszerű esemény]

Vajon a HATNÉK-főnevek a (szintén komplex eventualitás jelentésű) ÁS-főnevekhez hasonlóan kompatibilisek mindkét jelzősített névutós konstrukcióval? Erre a kérdésre nem könnyű válaszolni, mert ha olyan -hAtnék képzős főnévi szerkezettel van dolgunk, amely nem tartalmazhat időhatározói birtokost, akkor a komplex eventualitás jelentésű HATNÉK-főnevet nem lehet megkülönböztetni az egyszerű eventualitás jelentésű HATNÉK_{SED}-

¹⁴ A *való* elemről lásd a 4.2 alfejezet (19) példáját és ennek kommentárját.

megfelelőjétől a következő okokból: (i) a hangalakjuk egyforma köszönhetően annak, hogy mindkettőt on-line hozzuk létre; (ii) a [+HUMÁN] birtokost (amit adott esetekben csak rekonstruálni lehet) mindkét típus esetében kötelező a képzés alapjául szolgáló ige Ágensével azonosítani (sohasem lehet a Témának megfeleltetni).

Ha összevetjük a (11c)-ben lévő szerkezetekhez tartozó grammatikalitási ítéleteket a (11d)-ben látottakkal, akkor az iménti kérdésre a HATNÉK-főnevek mindkétféle jelzősítési konstrukcióval való kompatibilitásáról egyértelműen tagadó választ kell adnunk. Sokkal sarkalatosabb kép bontakozik ki e két példa alapján a névutók lehetséges jelzősítési formáinak és az adott -hAtnék képzős főnevek értelmezésének a kapcsolatáról, mint a kétféle -Ás képzős főnévtípus (azaz az ÁS-főnevek és a SED-főnevek) esetében. Míg a komplex esemény jelentésű ÁS-főnevek kompatibilisek mind a [névutó + *való*], mind a [névutó + *-i*] konstrukcióval, addig a (szintén komplex eventualitás jelentésű) HATNÉK-kifejezésekben csak a [névutó + *való*] szerkezettel történő jelzősítés lehetséges (11c). A [névutó + *-i*] konstrukció ugyanis egyértelműen olyan előfeltevéssel jár együtt, miszerint mondjuk egy cég alkalmazottainak szokása ebéd után beszélgetni, amit adott esetben a főnökük nehezményez; vagyis ez a szerkezet egyértelműen az eseménytípus olvasatot hívja elő (11d'). Ha a névutó a *való*-val jelzősödik (11c), akkor nincs ilyen előfeltevés; ez a mondat a minden előzmény nélkül megjelenhet egy adott helyzetben felbukkanó vágyra utalva, vagyis ez esetben csak a komplex eventualitás olvasat hívható elő (11c').

A [névutó + *való*] teszt tehát kifejezetten alkalmasnak látszik a HATNÉK-főnevek és HATNÉK_{SED}-megfelelőik elkülönítésére: az előbbiek csak a [névutó + *való*] konstrukcióval kompatibilisek, utóbbiak pedig csak a [névutó + *-i*] szerkezettel jelenhetnek meg együtt. Mi lehet az oka annak, hogy ennyire sarkalatos a kép a kétféle -hAtnék képzős főnévi konstrukció esetében, míg az -Ás képzős főneveknél (legalábbis a komplex esemény jelentésű ÁS-főneveket illetően) jóval megengedőbb viselkedést tapasztalhatunk? A válasz azzal a jelenséggel áll kapcsolatban, miszerint a kétféle típusba tartozó -hAtnék képzős főnevek hangtanilag mindig egyformák (on-line képzésüknek köszönhetően), míg az ÁS-főneveknek és a SED-főneveknek nagyon gyakran más a hangalakjuk.¹⁵ A -hAtnék képzős főnevek esetében tehát az, hogy milyen módon jelzősödnek a névutós szerkezetek, más eszköz híján egyértelműen kell, hogy jelezze az adott -hAtnék főnév típusát (azaz hogy HATNÉK-főnévről vagy HATNÉK_{SED}-főnévről van-e szó), míg erre nincs szükség az ÁS-főnevek és a SED-főnevek viszonylatában, amelyek már hangalakilag is elkülönülnek egymástól, így a névutós szerkezetek jelzősítési módja legfeljebb csak ráerősít az adott főnév megfelelő értelmezésére.

Mindezek után térjünk rá annak a kérdésnek a vizsgálatára, hogy vajon a -hAtnék képzős főnevek megőrzik-e a képzésük alapjául szolgáló ige igekötőjét. Ezt a kérdést a magyar átfogó generatív forrásnyelvtanban minden (produktív) főnévképző kapcsán feltettük (Alberti és Farkas 2018a: 198/(219) (-Ás), 336/(340) (-Ó), 467/(446) (-(Vt)t)), és az volt az általános tapasztalatunk, hogy a komplex esemény alapú deverbális főnévtípusok minden

¹⁵ Az ÁS-főnevek például megőrzik a képzésük alapjául szolgáló igék igekötőjét abban az esetben is, ha annak csak perfektivizáló szerepe van (i), míg a SED-főnevek ezek nélkül jelennek meg (Laczkó 2000: 315–316).

(i) A *kártékony rovarok elpusztítása után* János kifestette az egész házat. (Laczkó 2000: 315/(42a))

(ii) Ez a gyerek csak a *pusztításban* leli örömét. (Laczkó 2000: 315/(42b))

Továbbá a SED-főnevek gyakran nem szabályosan, konverzióval jönnek létre az ÁS-megfelelőikből, hanem különféle blokkoló alakok bukkannak fel a deriváció során (pl. *megoperálás* vs. *operáció*; lásd jelen fejezet 6. lábjegyzetét).

esetben megőrzik a kiinduló ige igekötőjét, míg az eseménytípus alapúak csak a jelentéssel rendelkezőket „tartják meg”, azon igekötőket viszont, amelyek pusztán befejezettséget jelölnek, elvesztik (vö. Laczkó 2000: 315–316).

A (12) példasor azt mutatja, hogy a HATNÉK-főnevek (a várakozásokkal összhangban) mindig megőrzik a kiinduló ige igekötőjét. Bár azok a szerkezetek, amelyekben ennek az elemnek pusztán perfektivizáló funkciója van, kissé jelölt(ebb)ek,¹⁶ bizonyos jelentéseket, mint amilyen például (12b’), egyértelműen csak így tudunk kifejezni.¹⁷

- (12) a. ^(?)Marira rátört az ok nélkül való visszabeszélhetnék.
 b. ^(?)Marira rátört az óra alatt való fészülködhetnék.
 b’. [?]Marira rátört az ebéd előtt való megfészülködhetnék.

Lássuk, hogyan viselkednek a HATNÉK_{SED}-főnevek az igekötőket illetően (13). A várakozásoknak megfelelően ezek a kifejezések is, akárcsak általában az eseménytípus alapú deverbális főnevek, megtartják a jelentéssel rendelkező igekötőket (13a). Érdekes viszont, hogy a pusztán perfektivizáló igekötőket tartalmazó konstrukciók státusza nem teljesen agrammatikus, ahogyan azt várni lehetne, hanem mindössze nagyon kétséges (‘??’), ami esetleg a HATNÉK_{SED}-főnevek on-line létrehozásával lehet összefüggésben.

- (13) a. ^(?)Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb visszabeszélhetnékje.
 b. ^(?)Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb fészülködhetnékje.
 b’. ^{??}Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb megfészülködhetnékje.

Ezt az alfejezetet annak a kérdésnek a tárgyalásával zárom, hogy vajon tovább lehet-e képezni a -hAtnék képzős főneveket. A kérdés azért érdekes, mert az, hogy egy elem (tovább)képezhető-e, összefügg azzal, hogy lexikai elem-e az adott szó. Mi a (14a)-ban megadott kifejezések agrammatikus státusza alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a szóban forgó deverbális főnevek nem lehetnek bemenetei képzési folyamatoknak, ami teljes összhangban van azzal, hogy a -hAtnék képzős főnevek nem lexikalizáltak, hanem on-line hozzuk létre őket (*nota bene* az on-line létrehozott státusz önmagában még nem zárja ki azt, hogy az adott elem továbbképezhető legyen, inkább csak olyan tényezőnek tekinthető, ami csökkenti az ilyen irányú „hajlandóságot”).

- (14) a. *nevet-hetnék-ség / *nevet-hetnék-es / *nevet-hetnék-ű / *nevet-hetnék-i
 b. csókolóz-hatnék-ság / indul-hatnék-ú / vereked-hetnék-i (Tompá 1959: 484)

Elképzelhető mindazonáltal, hogy nem minden anyanyelvi beszélő zárja ki kategorikusan a -hAtnék képzős főnevek továbbképezhetőségét. Tompá (1959: 484) megad néhány olyan alakot, amelyek szerinte elfogadhatóak (14b). Az én, valamint fejezetbeli szerzőtársam anyanyelvi intuíciója szerint azonban a (14b)-beli alakok teljesen elfogadhatatlanok

¹⁶ Az igekötő nélküli (12a), valamint a jelentéssel rendelkező igekötőt tartalmazó (12b) kifejezések enyhe jelöltségét a szerkezetben megjelenő *való*-konstrukciónak lehet tulajdonítani, amelyre azért van szükség, hogy biztosítani tudjuk a szerkezetek komplex eventualitási (azaz HATNÉK-főnévi) olvasatát. *Való*-konstrukció nélkül mind (12a), mind (12b) tökéletesen elfogadható lenne.

¹⁷ Ezen a ponton (ismét) meg kell jegyezni, hogy vannak olyan anyanyelvi beszélők, akik teljesen elutasítják a (12b’)-ben látható szerkezetet. Ezt a példasort a szerzőkön kívül nyolc szintakta is megítélte, és a (12b’)-ben szereplő konstrukció ebben a vizsgálatban nagyon megosztotta az embereket: volt, aki szerint tökéletes volt, mások szerint viszont tökéletesen elfogadhatatlan (lásd az 1. fejezetben (6) alatt megadott táblázatot). Ennek alapján az, hogy a HATNÉK-főnevek ki tudják-e fejezni az aspektust, még további kutatást igényel (a témáról lásd még Alberti *et al.* (2017b) írását).

(legalábbis a mai magyarban) (lásd még Oszoli 2014: 7). A kérdés további kutatás témáját képezheti.

5.3 A -hAtnék képzős főnevek viszonya a képzés alapjául szolgáló igehez

Ebben az alfejezetben arról lesz szó, hogy az olyan igei tulajdonságok, mint az argumentumstruktúra (5.3.1) és az információstruktúra (5.3.2) milyen mértékben jelennek meg a megfelelő -hAtnék képzős főnévi konstrukciókban, illetve hogy a képzés alapjául szolgáló ige típusa hogyan hat erre az „öröklődésre” (5.3.3).

5.3.1 Az argumentumstruktúra öröklése

Összefüggésben azzal, hogy mind a HATNÉK-főneveket, mind a HATNÉK_{SED}-főneveket online hozzuk létre, mindkét típus argumentumszerkezete alapvetően megegyezik a képzés bemenetül szolgáló ige argumentumszerkezetével, vagyis az argumentumok száma, kötelező vagy opcionális karaktere és tematikus szerepe is alapvetően megőrződik a képzés során (vö. (15a)-t (15b)-vel). A többi deverbális főnévképzéshez hasonlóan egy kivétel azért van ez alól az általános szabály alól: a nem oblikvuszi esetű vonzatok mondatbeli funkciójának változnia kell, mivel a főneveknek nem lehet alanya és tárgya, csak egyetlen birtokosa (lásd például a *sárga pártnak* kifejezést (15b)-ben). A birtokoson kívül centrális szerepű argumentum még a deverbális főnév prenominális komplementumzónájában¹⁸ jelenhet meg (lásd például a *jelölt* elemet (15b)-ben), de ott is csak akkor, ha „igemódosítószzerű” főnévi kifejezésről van szó (vö. (15b)-t (15b’)-vel).

- (15) a. A sárga párt jelöltet állít a tavaszi választásokon.
 b. A *sárga pártnak a tavaszi választásokon való jelöltállíthatnékja* mindenkit meglepett.
 b’. *A *sárga pártnak a tavaszi választásokon való [a-kedves-jelölt-]állíthatnékja* mindenkit meglepett.

Vizsgáljuk meg először a HATNÉK-főneveket argumentumszerkezetük szempontjából. Ezeknek a deverbális főneveknek az egyik legfontosabb tulajdonsága az argumentumszerkezet-öröklés szempontjából abban jelölhető meg, hogy a birtokosuk mindig a képzés bemenetül szolgáló ige Ágensének kell, hogy megfeleljen. A szóban forgó birtokos megjelenhet expliciten (16a-a’), de elégséges az is, ha rekonstruálható úgy, hogy azonosítjuk a finit ige egy bizonyos argumentumával (például a tárggyal (16b), vagy a szublatívuszi esetű összetevővel (16b’)). Amennyiben rekonstruálható birtokosról van szó (16b-b’), a HATNÉK-főnéven nem jelenhet meg sem a birtokoltságjel (16b), sem egyeztető toldalék (16b’). Ami az expliciten megjelenő birtokosokat illeti, ezek felbukkanhatnak a HATNÉK-főnévi konstrukción belül (16a), vagy akár úgy, hogy nem alkotnak egy összetevőt a birtokkal (legalábbis a felszíni szerkezetben) (16a’). Az utóbbi „szétszakadt” konstrukció egyébként kötelező abban a HATNÉK-főnevek esetében tipikusnak mondható esetben, ha a szóban forgó konstrukció igemódosítóként van jelen a mondatban (16a’), az ilyen típusú

¹⁸ A prenominális komplementumzónáról részletesebben lásd Farkas és Alberti (2018b) írását.

igemódosító szerepét ugyanis nem töltheti be „teljesen kifejtett”¹⁹ szerkezettel rendelkező főnévi kifejezés (16a”).

- (16) a. A kudarc oka *Ili legyőzhetetlen sírhatnakéja* volt.
 a’. *Julinak is sajnos sírhatnaké*(*-ja)* van.
 a’’. **[Juli sírhatnakéja]* van.
 b. Pétert elfogta *a sírhatnaké(*-ja)*.
 b’. **Rám jött a sírhatnaké(*-om)*.

Ha a HATNÉK-főnév birtokosa mindig kötelezően a képzés alapjául szolgáló ige alanyának felel meg, mi történik a bemeneti ige tárgyával, ha az adott ige tranzitív?

A (17b)-ben szereplő szerkezet teljesen elfogadhatatlan státusza megerősíti az általánosítást, miszerint HATNÉK-főnév birtokosa sohasem feleltethető meg a képzés alapjául szolgáló ige tárgyának (merthogy kötelezően az alanynak felel meg). Ez még akkor is igaz, ha az adott főnévi konstrukció nem is tartalmaz explicit birtokost, csak rekonstruálhatót (17b’).²⁰ (17b’’) tanúsága szerint pedig egy HATNÉK-főnév preminimális komplementumzónájában sem jelenhet meg a bemeneti ige tárgya (sem tárgyraggal, sem anélkül), amennyiben ezt a szerepet egy „teljesen kifejtett” szerkezetű főnévi kifejezés tölti be. Mindebből az következik, hogy olyan „teljesen kifejtett” szerkezetű tárgy, mint amilyen például (17a)-ban látható, sehogyan, illetve semmilyen pozícióban nem jelenhet meg HATNÉK-főnévi konstrukcióban, legalábbis úgy nem, hogy megőrzi „teljesen kifejtett” karakterét.

- (17) a. Ili megsimogatja azt az oroszánt.
 b. **Ilire rájött annak az oroszánknak a simogathatnékja*.
 b’. **[Arra az oroszánra]_{Téma} rájött a simogathatnék*.
 b’’. **Ilire rájött az [azt az oroszánt] / [az az oroszán] simogathatnék*.
 c. Ili éppen oroszán(ok)at / ¹⁹Bömböt simogat.
 d. Ilire rájött az oroszán-simogathatnék.
 d’. Ilire rájött a legyőzhetetlen ²⁰(*a) Bömbi-simogathatnék.

Ha a képzés alapjául szolgáló ige tárgya „igemódosítószzerű” (17c), akkor megjelenhet a HATNÉK-főnév preminimális komplementumzónájában (17d).

Érdekes megnézni, hogy mi a helyzet akkor, ha a bemeneti ige tárgya olyan „teljesen kifejtett” főnévi kifejezés, amit egy tulajdonnév testesít meg, ahogyan ezt teszi például *Bömbi* a (17c)-ben. Az ilyen kifejezések (17d’) tanúsága szerint megjelenhetnek a HATNÉK-főnevek preminimális komplementumzónájában, bár a szerkezetek jelöltek (‘?’) lesznek és egyfajta humoros konnotáció társul hozzájuk. A tulajdonnevek megjelenését a preminimális komplementumzónában az teszi lehetővé, hogy ezek olyan értelemben Janus-arcú

¹⁹ A „teljesen kifejtett” kifejezést az angol *fully-fledged* terminus megfelelőjeként alkalmazom, és a következőt értem rajta. A főnévi kifejezésekre bizonyos megszorítások vonatkoznak abban a tekintetben, hogy melyik mondatbeli pozícióban miként, azaz mennyire kiépült szerkezettel jelenhetnek meg, amint arra Alberti (1997) rámutat. Így például semleges mondatban az ige mögött, vagy nem-kontrasztív topik pozícióban csak DP-k állhatnak (a klasszikus Szabolcsi és Laczkó (1992) munka alapján megfogalmazva), míg az igemódosítói pozíciók betöltésére inkább a DP szerkezeti szintjét el nem érő, azaz nem teljesen kifejtett szerkezettel rendelkező főnévi kifejezések alkalmasak. A kurrens elméletekben a főnévi kifejezések kiépültségének meglehetősen sok szintjét különböztetik meg, például NumP, AgrP, PossP, KP (lásd pl. Bartos (2000), vagy É. Kiss (2002) elképzelését).

²⁰ A (17b’) mondat tökéletes, ha az *arra az oroszánra* összetevőt a képzés alapjául szolgáló ige alanyaként, vagyis Ágensként értelmezzük (azaz hogy az oroszán szeretne simogatni valakit, illetve valakit).

kifejezések, amennyiben szemantikailag határozott főnévi szerkezeteknek számítanak, mivel azonban esetükben nem szükséges a határozott névelő megjelenése, formailag úgy néznek ki, mint a „csupasz” főnevek, amelyek készségesen megjelenhetnek a szóban forgó pozícióban (vö. (17d)).

E miatt a jelenség miatt némiképp pontosítanunk kell a HATNÉK-főnevek argumentumszerkezet-öröklésére vonatkozó általánosításunkat: bizonyos bemeneti argumentumok (mint például a (17c)-beli tárgyi tulajdonnév) kötelező volta egyfajta „gyengített” módon öröklődik. Ebben a konkrét esetben ez azt jelenti, hogy egy „teljesen kifejtett” tulajdonnévi bemeneti argumentum (*Bömbi*) számára engedélyezni kell, hogy egy „a pozíciója alapján nem teljesen kifejtett” kimeneti argumentum feleljen meg neki (17d’).

Más esetekben (18a-a’) is találkozhatunk az imént kifejtett „gyengített” öröklés valamilyen megnyilvánulásával: míg a képzés alapjául szolgáló igei konstrukciókban legalább az egyik lehetséges oblikvuszi argumentum megjelenése szükséges akkor, ha a mondat mintegy a semmiből bukkan elő (vö. (18a)-t (18b)-vel), a megfelelő HATNÉK-főnévi konstrukció esetében ilyen elvárás nincs: ezek a deverbális főnévi szerkezetek a szóban forgó argumentumok nélkül is tökéletesek (18a’).

Bár a (18a-a’) példák alapján nyilvánvaló, hogy vannak olyan esetek, amelyek gyengítik az alapszabályt (mely szerint a kötelező bemeneti argumentumoknak olyan kimeneti argumentumok kell, hogy megfeleljenek, amelyek szintén kötelezőek), könnyen találunk olyan példákat is, amelyek megfelelnek az alapáltalánosításnak. A (18c)-beli igei szerkezet például teljesen elfogadhatatlan, ha a szublatívuszi vonzat (*a medvére*) nincs jelen (vagy nem rekonstruálható a kontextusból), ahogyan a neki megfelelő HATNÉK-főnévi konstrukció is elfogadhatatlan (még ha egy árnyalatnyival jobbnak tűnik is ez a szerkezet) (18c’).

- (18) a. [?]Ili gyakran beszélget.
 a’. Ilire rájött *a beszélgethették*.
 b. Ili gyakran beszélget Marival a politikáról.
 c. Péter rálőtt *([✓]a medvére).
 c’. Péterre rájött *a ^{*?}([?]medvére való) rálöthették*.

A (18a’) példa tanúsága szerint tehát bizonyos HATNÉK-főnévi konstrukciók esetében „kevésbé kötelező” kifejezni a képzés alapjául szolgáló ige oblikvuszi argumentumait. Ehhez a kérdéshez hozzátartozik az is, hogy ezeket az argumentumokat néha nem is könnyű egy HATNÉK-főnévi szerkezetben kifejezni. Vizsgáljuk meg most a problémának ezt a vetületét.

Kiindulópontként tekintsük a (18b)-beli igei konstrukciót (amelyet alább (19a)-ban megismétlek), amelyben két oblikvuszi argumentum jelenik meg a posztnominális komplementumzónában. Először lássuk, hogy milyen megítélést kapnak azok a HATNÉK-főnévi szerkezetek, ahol a posztnominális komplementumzónát megpróbáljuk részlegesen vagy teljesen megőrizni (19b). A grammatikalitási ítéletek azt mutatják, hogy mindkét oblikvuszi bővítményt szinte lehetetlen ebben a zónában megjeleníteni; már akkor is kissé jelölt szerkezetet kapunk, ha csak az egyik ilyen összetevő bukkan fel a posztnominális komplementumzónában.

- (19) a. Ili gyakran beszélget Marival a politikáról.
 b. Ilire rájött *a beszélgethénék Marival* ^(?) (^{??} *a politikáról*).
 c. Ilire rájött *a Marival / politikáról való beszélgethénék*.
 d. Ilire rájött *a Marival* ^{??} (^{*} *való*) *a politikáról való beszélgethénék*.
 e. [?]Ilire rájött *a politikáról való beszélgethénék Marival*.
 f. *Beszélgethénékem támadt Marival* ^(?) ([?] *a politikáról*).

Milyen alternatíva kínálkozik az oblikvuszi vonzatok megjelenítésére egy HATNÉK-főnévi konstrukción belül? A prenominális zónában lehetőség van *való*-konstrukció alkalmazására, amely a (19c)-beli grammatikalitási ítéletek alapján ideális megoldásnak tűnik erre a problémára, amennyiben egy ilyen összetevő számára kell helyet biztosítani. Viszont *való*-konstrukcióból (19d) tanúsága szerint nem lehet több egy adott szerkezeten belül, illetve nagyon kérdéses ('??') azon kifejezések grammatikalitási státusza, amelyeknél egy *való*-konstrukcióban egynél több oblikvuszi vonzat jelenik meg.

Ha több oblikvuszi vonzatot szeretnénk egy HATNÉK-főnévi konstrukcióban megjeleníteni, lehetőség van egyfajta kevert megoldás alkalmazására, vagyis az egyik oblikvuszi vonzatot egy prenominális zónabeli *való*-konstrukcióba helyezni, a másikat pedig a posztinominális komplementumzónában megjeleníteni (19e). A különféle szerkezetekhez tartozó grammatikalitási ítéletek összevetése alapján ez a kevert megoldás tűnik a legjobbnak, bár ez sem tökéletes ('?').

Bizonyos esetekben a HATNÉK-konstrukciónak kötelező szétszakadnia. Ilyen helyzet áll elő például akkor, ha a szóban forgó kifejezés igemódosítóként jelenik meg a mondatban (19f) (lásd még (16a')-t), mely pozíció egyike a magyarban azoknak, amelyek nem tolerálják azokat a szerkezeteket, amelyek a fejtől jobbra álló bővítményt tartalmaznak.²¹ Igemódosítói szerepű HATNÉK-konstrukció esetén az a legjobb megoldás, ha az oblikvuszi vonzatok a főnévi fejtől tehát elszakadva, posztverbálisan jelennek meg. Ilyen esetben is előnyösebb azoknak a szerkezeteknek a megítélése, ahol ez csak egy vonzatot érint, de érdekes megfigyelni, hogy két oblikvuszi vonzat posztverbális megjelenítése esetén is elfogadható ítéletet kapunk ('?'). Sőt, tulajdonképpen az adott szerkezet megítélése azonos azon konstrukciókéval, ahol a HATNÉK-főnév nem igemódosítói szerepet tölt be, és a legelőnyösebb kevert stratégiát alkalmazzuk az egyik vonzatot prenominálisan, a másikat posztinominálisan jelenítve meg (19e), pedig a jelen példában (19f) mindkét vonzat egy zónában jelenik meg. Úgy lehet (némileg elméletfüggő módon) magyarázni a (19f)-ben szereplő szerkezet meglepően jó elfogadhatóságát, ha feltételezzük, hogy a kiszakított vonzatok ebben az esetben az ige posztinominális komplementumzónájában állnak, amelynek a kitöltésére nem vonatkozik semmiféle megszorítás (vö. (19a)).

Végezetül tekintsük azt az esetet, amikor az oblikvuszi vonzat a képzés alapjául szolgáló igei szerkezet igemódosítójaként funkcionál (20a). Ez az elem minden további nélkül megjelenhet a HATNÉK-főnévi konstrukció megfelelő pozíciójában, azaz a prenominális komplementumzónában (20b).

²¹ A magyarban megfigyelhető jobbra ágazási tiltásokról lásd a 3.1 fejezet (7-8) példáit, azok magyarázatát, valamint Alberti *et al.* (2015: 9–14) írását.

- (20) a. Holnap Pécsre utazom.
b. Elfogott a *Pécsre-utazhatnék*.

Térjünk rá arra, hogy miként öröklődnek az argumentumok a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók esetében. Az egyik alapszabály a bemeneti és kimeneti argumentumok megfelelését tekintve a (kötelezően jelen lévő, vagy legalább rekonstruálható) kimeneti birtokost érinti: a HATNÉK_{SED}-főnevek birtokosa vagy az Ágensí jellegű bemeneti alanynak kell, hogy megfeleljen (21), vagy időhatározói kifejezésnek kell lennie (22).

Amint azt a (21) példaszor egyes szerkezeteihez társuló grammatikalitási ítéletek mutatják, a HATNÉK_{SED}-konstrukciónak ez az altípusa az argumentumöröklés szempontjából ugyanúgy működik, mint a HATNÉK-konstrukciók. Ennek a hasonló viselkedésnek az oka abban keresendő, hogy mindkét típusú főnévi kifejezést on-line hozzuk létre, és (ezzel összefüggésben) a főnévi szerkezetben megjelenő birtokos mindkét esetben a képzés alapjául szolgáló ige alanyának felel meg (21a-a').

A részleteket illetően a HATNÉK_{SED}-konstrukciók szóban forgó altípusa abból a szempontból is hasonlóan viselkedik a HATNÉK-konstrukciókkal, hogy a birtokosnak vagy kötelezően meg kell jelennie a szerkezetben (21a), vagy rekonstruálhatónak kell lennie olyan módon, hogy azonosítani kell azt a finit ige egy adott argumentumával (pl. (21a') esetében a szublatívuszi vonzattal). Az utóbbi (21a') esetben a HATNÉK_{SED}-főnévi fejen nem kell, hogy megjelenjen birtokoltságjel (és egyeztető toldalék), míg a (21a'') példában éppen a birtokoltságjel és az egyeztető toldalék jelenléte az, ami egyértelművé teszi a szóban forgó kifejezés HATNÉK_{SED}-főnévi státuszát (vö. (16b')-vel).

- (21) a. *Ilirek időnként legyőzhetetlen sírhatnékja* szokott lenni.
a'. Ilire már megint rájött *a legyőzhetetlen sírhatnék(-ja)*.
a''. Rám jött *a* ^{??}(^(c)szokásos) *sírhatnékom*.
b. Ilire már megint rájött *a legyőzhetetlen oroszán-simogathatnék*.
c. Ilire már megint rájött *a legyőzhetetlen* [?][beszélgethetnék Marival] / ^(c)[Marival való beszélgethetnék].
c'. Ilire már megint rájött *a legyőzhetetlen politikáról való beszélgethetnék Marival*.
d. Ilire már megint rájött *a legyőzhetetlen Pécsre-utazhatnék*.

Ha a képzés alapjául szolgáló igenek van tárgya, annak megfelelője csak akkor jelenhet meg egy HATNÉK_{SED}-konstrukcióban, ha nem „teljesen kifejlett” főnévi kifejezésről van szó (21b), mivel ez az elem csak a preminális komplementumzónában bukkanhat fel egy ilyen szerkezetben (lásd a (17) példaszorral kapcsolatos kommentárokat).

Ami az oblikvuszi vonzatokat illeti, a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók a HATNÉK-főnévi szerkezetekhez hasonlóan öröklik ezeket (21c-c'); a feltételek és a stratégiák ez esetben is pontosan ugyanazok, amelyeket a HATNÉK-főnevek kapcsán már ismertettem (lásd a (19) példaszort és kommentárjait). Ha egyetlen oblikvuszi vonzatról van szó (21c), ez megjelenhet akár a HATNÉK_{SED}-főnév posztminális komplementumzónájában, akár (még jobb megítéléssel) preminálisban egy *való*-konstrukcióban; ha pedig több oblikvuszi vonzat is érintett az öröklődésben, ezek elhelyezésére leginkább a HATNÉK-főnevek kapcsán már említett kevert stratégia alkalmazható, vagyis akkor kapjuk a legjobb grammatikalitási

ítéletet, ha az egyik elemet a posztnominális komplementumzónába, a másikat pedig a prenominális *való*-konstrukcióba helyezzük (21c')²² (vö. (19e)).

A HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók a HATNÉK-főnévi szerkezetekhez hasonlóan könnyen öröklük az oblikvuszi igemódosítókat is a prenominális komplementumzónájukban biztosítva helyet ezen elemeknek (21d).

Vizsgáljuk meg most argumentumöröklés szempontjából a HATNÉK_{SED}-főnevek másik altípusát, amelyeknél a birtokos szerepét egy időhatározóival kifejezés tölti be (22a). Ezek a szerkezetek a (22) példasor tanúsága szerint egy fokozatnyival rosszabbak, mint a nekik megfelelő Ágensi szerepű birtokossal rendelkező HATNÉK_{SED}-konstrukciók.

Ami a részleteket illeti, az ilyen (időhatározói birtokossal álló) HATNÉK_{SED}-konstrukciókban nem lehet megjeleníteni a képzés alapjául szolgáló ige alanyát, mivel a birtokosi pozíció már be van töltve (az időhatározói kifejezéssel), a prenominális komplementumzónában pedig ilyen elem nem jelenhet meg, mert ez a zóna Ágensi karakterű összetevőket nem tud befogadni (22b).

Ezzel szemben a képzés alapjául szolgáló ige tárgya megjelenhet az említett prenominális komplementumzónában, amennyiben nem „teljesen kifejlett” főnévi kifejezés tölti be ezt a szerepet (22c). Ebből a szempontból a HATNÉK_{SED}-főnevek ezen típusa ugyanúgy viselkedik, mint a HATNÉK_{SED}-főnevek korábban tárgyalt másik altípusa (lásd (21b)-t), illetve mint a komplex eventualitás jelentésű HATNÉK-főnevek (lásd (17d)-t), csak ezúttal (ahogy azt már említettem) kicsit rosszabb ítéletek társulnak az egyes szerkezetekhez.

- (22) a. Ez volt az *évtized leglegyőzhetetlenebb* [...].
 b. [?](*gyermek-)sírhatnékja
 c. [?]oroslán-simogathatnékja
 d. ^{??}[beszélgethénkje Marival] / [?][Marival való beszélgethénkje]
 d'. ^{??}politikáról való beszélgethénkje Marival
 e. [?]Pécsre-utazhatnékja

Ami az oblikvuszi argumentumokat illeti, ezek öröklődhetnek, sőt öröklődniük is kell a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók ezen altípusának esetében is (22d-d'), de ezen szerkezetek megítélése ezúttal is kicsit rosszabb lesz, mint amit a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók másik altípusánál (lásd (21c-c')-t), illetve a megfelelő HATNÉK-főnévi konstrukciók esetében (19b-e) tapasztaltunk. Vagyis ha csak egyetlen oblikvuszi argumentum öröklődését vizsgáljuk (22d), azt tapasztaljuk, hogy ez többé-kevésbé megjelenhet prenominálisan egy *való*-konstrukcióban, de a posztnominális komplementumzónában való elhelyezése már nagyon kérdéses. Ha több oblikvuszi argumentum öröklődik (22d'), az eddig legjobban teljesítő kevert stratégia alkalmazása sem hoz kielégítő eredményt; ezeknek a szerkezeteknek a grammatikalitása is erősen kérdéses.

Ami a képzés alapjául szolgáló ige esetleges oblikvusz igemódosítójának öröklését illeti, az a HATNÉK_{SED}-főnevek ezen típusánál is meglehetősen jól működik; a prenominális komplementumzóna ez esetben is be tudja fogadni ezt az összetevőt (22e) (vö. (20b)-vel, valamint (21d)-vel).

²² Érdemes megemlíteni, hogy a (21c-c') szerkezetekben a *legyőzhetetlen* melléknév és az oblikvuszi vonzatot befogadó *való*-konstrukció sorrendje felcserélhető a főnévi kifejezésen belül; beszélőfüggő, hogy ki melyiket tartja jobbnak.

Ezen alfejezet lezárásaként tekintsük a HATNÉK_{SED}-főnevek egy különleges altípusát (23), amelyre Oszoli (2014: 26) hívta fel a figyelmet. Ennek az altípusnak már a státuszát illetően is van némi bizonytalanság: vajon részét képezi-e a standard magyar nyelv grammatikájának, vagy esetleg a performanciához tartozik.

Ezen HATNÉK_{SED}-főnévi altípus legkülönösebb tulajdonsága, hogy nagyon hosszú szósorok is felbukkanhatnak közvetlenül a -hAtnék képzős főnév előtt úgy, hogy csak az egész sorozat első szótágja kap hangsúlyt (23b-e'). Ezt a hangsúlymintázatot jelöli a kötőjeles írásmód, ami arra utal, hogy a szóban forgó teljes szószekvencia a HATNÉK_{SED}-főnév preminális komplementumzónájában áll, ami más esetekben kifejezetten „szűknek”, legfeljebb két elemet befogadni képes zónának tűnik (vö. *adat-fel-dolgozás*, *Shakespeare-király-dráma*). A hangsúlymintázaton kívül az is alátámasztja, hogy a teljes elemsor valóban ebben a (máskor szűk) preminális komplementumzónában jelenik meg, hogy a képzés alapjául szolgáló ige tárgyának megfelelő összetevő ezekben a konstrukciókban kötelezően megőrzi tárgyragot (23b-d), ahogyan az oblikvuszi vonzatok (23c-e') és szabad bővítmények (23b) is szintén kötelezően megőrzik eredeti esetjelölésüket, és nem jelzősített formában bukkannak fel a szerkezetben; a „nem jelzősödési” tendencia a határozói (23f), határozói igenévi (23f') és névutós (23c) konstrukciók esetében is érvényes.

- (23) a. Ilire már megint rájött [...].
 b. ⁽²⁾a minden-hírt-kapásból-kommentálhatnék
 c. ⁽²⁾a mindenkit-mindenkivel-ok-nélkül-összeveszejthetnék
 d. [?]a minden-ügyben-csak-a-férje-véleményét-kikérhetnék
 e. a ⁽²⁾minden- / ^{??}mindegyik- / *négy-kollégával-összeveszethetnék
 e'. ^{*?}([?]a még-)az-anyjába-is-beleköthetnék
 f. ⁽²⁾az [ingyen-ebédelhetnék] / [olcsón-sörözhetnék]
 f'. [?]a sírva-hazarohanhatnék

Az az egyik legérdekesebb tulajdonsága ennek a szerkezetnek, hogy a kérdőszavakat leszámítva (24g) bármilyen típusú operátor kifejezetten jó grammatikalitási ítélet mellett meg tud jelenni ebben a konstrukcióban: a pozitív és a negatív univerzális kvantort tartalmazó kifejezések (lásd a (23b-e) és (24b) példákat, valamint a (24f)-beli szerkezetet), az *is*-kvantoros konstrukciók (24c), a *csak*-fókuszos ((23d), (24d)), valamint a tagadott összetevőt tartalmazó fókuszos szerkezetek (24e) mind előfordulhatnak ilyen kifejezésekben.²³ Sőt, (23e) tanúsága szerint azok a speciális HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók jobb grammatikalitási ítéleteket kapnak, amelyek (bizonyos fajta) operátort tartalmaznak (lásd még (23e') példát). Annak feltárása, hogy pontosan milyen elemek fordulhatnak elő ezekben a kifejezésekben, további kutatásokat igényel.

²³ A válasz arra a kérdésre, hogy miért nem jelenhetnek meg kérdőszavak a szóban forgó HATNÉK_{SED}-főnevek preminális komplementumzónájában, abban rejlik, hogy az itt megjelenő operátorokat kötelező belső hatókörrrel értelmezni, és ez a kérdőszavak esetében sohasem lehetséges (lásd Farkas és Alberti 2018b: 734–735).

(i) *Hiba volt kinek a koncertre való meghívása.

- (24) a. A főnökre már megint rájött [...].
 b. ⁽²⁾ *a minden-kérést-kapásból-elutasíthatnék*
 c. ⁽²⁾ *a minden-konferenciára-a-szeretőjét-is-magával-vihetnék*
 d. ⁽²⁾ *a minden-konferenciára-csak-magát-delegálhatnék*
 e. ⁽²⁾ *a nem-a-legrátermettebb-kollégát-előléptethetnék*
 f. ⁽²⁾ *a senkivel-sem-beszélgethetnék*
 g. **a szeretőjének-mennyi-prémiumot-adhatnék*

Az, hogy a különböző operátorfajták ilyen készségesen meg tudnak jelenni ezen különleges HATNÉK_{SED}-főnévtípus preminális komplementumzónájában, azért meglepő, mert ez a zóna egyébként nem tud operátort befogadni. Ezt illusztrálja a (25) példaszor, ahol a (nem létező) szerkezetek meglehetősen furcsa jellege miatt a hozzájuk tartozó szándékolt jelentéseket is megadtam (25a', b', c'). Megjegyzendő, hogy a tárgyalt szósorokat szigorúan az adott konstrukcióra jellemző egy hangsúlyos intonációval tekintem.

- (25) a. **Ili tudott Péter mindkét-városba-küldéséről.*
 a'. szándékolt jelentés: 'Ili tudott arról, hogy Pétert mindkét városba elküldték.'
 b. **Ez egy minden-király-dráma.*
 b'. szándékolt jelentés: 'Ez egy olyan dráma, ami minden királyról (egyszerre) szól.'
 c. **Péter egy csak-milliomos-unoka.*
 c. szándékolt jelentés: 'Péter olyan személy, akinek minden nagyszülője milliomos.'

Az, hogy csak bizonyos fajta kifejezések jelenhetnek meg ennek a különleges HATNÉK_{SED}-főnévtípusnak a preminális komplementumzónájában (vö. (23e-e'), (24g)), érv amellett, hogy ez a szerkezet típus valóban az anyanyelvi kompetencia „hatókörébe” tartozik, és nem csak egy performanciális jelenségről van szó. Arra a kérdésre pedig jövőbeli kutatások adhatnak választ, hogy ez a fajta speciális megnevel, operátorokat befogadni képes preminális komplementumzóna más (deverbális vagy más) típusú főnevek esetében is tetten érhető-e, vagy csak a HATNÉK_{SED}-főnevek sajátja.

5.3.2 Az információszerkezet öröklése

Ebben az alfejezetben azt a kérdést járom körül, hogy a -hAtnék képzős főnevek öröklük-e a képzés alapjául szolgáló ige információszerkezetét, és ha igen, akkor milyen mértékben.

Ami a HATNÉK-főneveket illeti (26a-a', c), esetükben egyértelműen kijelenthető, hogy alapvetően képesek örökölni a bemeneti ige információszerkezetét, mely képességük összefügg azon jellemzőikkel, hogy alakjukat tekintve on-line létrehozott formákról van szó, valamint hogy komplex eventualitásokat jelölnek. A HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók esetében csak az örökölt argumentumoknak, azaz az oblikvuszi vonzatoknak (26d) és az ágensi szereppel rendelkező tematikus birtokosnak²⁴ (26b-b') lehet belső hatóköre, a fejjel lazább kapcsolatban lévő szabad birtokosi argumentumnak viszont nem (26e). Összességében tehát a -hAtnék képzős főnevek – a HATNÉK_{SED}-főnevek nem tematikus birtokosának kivételével – öröklük a képzés alapjául szolgáló ige információszerkezetét.

²⁴ A tematikus birtokosokról lásd a 4. fejezet 3. lábjegyzetét.

- (26) a. A miniszterelnököt ijedséggel töltötte el *mindkét koalíciós partner alkotmánymódosíthatnékja*.
 a'. [?]Csak *mindkét koalíciós partner alkotmánymódosíthatnékja* tölténé el ijedséggel a miniszterelnököt.
 b. A miniszterelnököt ijedséggel tölti el *mindkét koalíciós partner örökös alkotmánymódosíthatnékja*.
 b'. [?]Csak *mindkét koalíciós partner örökös alkotmánymódosíthatnékja* tölténé el ijedséggel a miniszterelnököt.
 c. [?]A miniszterelnököt ijedséggel töltötte el *a koalíciós partner minden körzetben való jelöltállíthatnékja*.
 d. ^{??}A miniszterelnököt ijedséggel töltötte el *az évtized első, minden körzetben való jelöltállíthatnékja a koalíciós partnere részéről*.
 e. *Csak *mindkét ciklusnak a koalíciós partner részéről való alkotmánymódosíthatnékja* tölténé el ijedséggel a miniszterelnököt.

Lássuk a részleteket. Azok a szósorok, amelyekben a (tematikus) birtokos *mind*-kvantorként van jelen, hatókör szempontjából kétértelműek akár HATNÉK-főnévi konstrukcióról (26a), akár HATNÉK_{SED}-főnévi szerkezetéről (26b) van szó. Ezt a kétértelműséget úgy lehet megvilágítani, hogy például (26a) értelmezhető egyrésztől tág hatókörrel, vagyis úgy, hogy a szóban forgó kvantor a finit ígéhez képest vesz fel hatókört: 'mindkét koalíciós partner esetében (külön-külön) ijedséggel töltötte el a miniszterelnököt annak alkotmánymódosításra irányuló vágya'; de interpretálható úgy is, hogy a *mind*-kvantor internális (vagyis főnévi csoporton belüli) hatókörrel rendelkezik: 'Az töltötte el ijedséggel a miniszterelnököt, hogy mindkét koalíciós partnere részéről egyszerre jelentkezett a vágy arra vonatkozóan, hogy módosítsa az alkotmányt'. Jelen szempontból az internális hatókör megléte az érdekes; ez jelent ugyanis információszerkezet-öröklődést. Ennek a főnévi csoporton belüli hatókörnek a meglétét olyan módon is lehet tesztelni, hogy a mátrix főnévi kifejezésnek egy másik operátorfunkciót adunk (pl. fókusz, (26a', b')) így téve lehetetlenné azt, hogy az ebbe beágyazott operátorkifejezés tág hatókörrel értelmeződhessen (hiszen ugyanazon főnévi kifejezésnek (kívülről nézve) nem lehet egyszerre több különbözőféle operátorfunkciója). Így a szóban forgó (főnévi kifejezésbe beágyazott) operátor esetében csak a számunkra releváns szűk, vagy másként megfogalmazva főnévi csoporton belüli hatókörü olvasata jöhet elő, amennyiben van az adott kifejezés esetében ilyen. Ez a fajta tesztkonstrukció igazolja, hogy a tematikus birtokosnak mind a HATNÉK-főnévi konstrukciók (26a'), mind a HATNÉK_{SED}-főnévi szerkezetek (26b') esetében operátorként lehet belső hatóköre, míg a nem tematikus birtokosnak nem (26e).

Ami az örökölt oblikvuszi vonzatokat illeti, ezeknek is lehet operátorként belső hatókörü olvasata (26c, d), bár ennek előhívása az időhatározói birtokossal rendelkező HATNÉK_{SED}-főnevek esetében már nagyon kétséges (26d).²⁵

Ezen a ponton mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy az előző alfejezet (23-24) példasoraiban bemutatott különleges HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók kizárólag az információszerkezet öröklése szempontjából releváns internális hatókörü olvasattal rendelkezhetnek, vagyis az alábbi (27a)-beli szerkezethez csak a (27b)-ben látható olvasat társítható, a (27b')-beli tág hatókörü verzió nem. A tág hatókörü olvasat vélhetően azért

²⁵ Ami a számunkra jelenleg nem releváns tág hatókörü olvasatokat illeti, (26c, d) esetében ezeket szinte lehetetlen előhívni, vélhetően azért, mert az operátorfunkcióval rendelkező oblikvuszi elem a *való*-konstrukcióban állva már „túl mélyre” beágyazódik a főnévi szerkezetbe ahhoz, hogy ilyen olvasatot lehessen társítani hozzá.

nem társítható ezen szerkezetekhez, mert a főnévi szerkezeten belül megjelenő operátorok nagyon mélyen be vannak ágyazva egy hatalmas, egy hangsúllyal rendelkező prenominális komplementumzónába (lásd még a 25. lábjegyzetet).

- (27) a. ^(?)Ilire már megint rájött *a minden-hírt-kapásból-kommentálhatnék*.
 b. 'Ilire már megint rájött a vágy, hogy minden hírt kapásból kommentáljon.'
 b'. [nem elérhető jelentés:] 'Ilire már megint minden hír esetében rájött a vágy, hogy kapásból kommentálja azt.'

Ezt az alfejezetet annak a kérdésnek a tárgyalása zárja, hogy a -hAtnék képzős főnevek esetében van-e lehetőség komplex (azaz kettő vagy több operátort tartalmazó) információ-szerkezet öröklésére.²⁶

A (28b, d) példák tanúsága szerint mind a HATNÉK-főnevek (28b), mind a (tematikussal birtokossal rendelkező) HATNÉK_{SED}-főnevek (28d) esetében lehetséges ilyen öröklés, sőt a szerkezetek bonyolultságához képest meglepően jó grammatikalitási ítéletek társíthatók a szóban forgó kifejezésekhez, mely valószínűleg a következő tényezőknek tulajdonítható: (i) a -hAtnék képzős főneveket on-line hozzuk létre; (ii) ezek a kifejezések eventualitásokat jelölnek; valamint (iii) az ilyen konstrukciókban a („teljesen kifejtett” szerkezetű) oblikvuszi vonzatok számára „van hely”, azaz ezek az elemek mind a posztnominális komplementumzónában, mind való-konstrukciókban meg tudnak jelenni.

Az előbbi szerkezetekkel ellentétben a temporális birtokossal rendelkező HATNÉK_{SED}-főnevek (28f) nem (igazán) képesek komplex információszerkezet öröklésére, ami vélhetően abból adódik, hogy ezek a konstrukciók már „túl bonyolultak” ahhoz, hogy elfogadhatóak legyenek, hiszen a birtokoson kívül két (operátorfunkcióval rendelkező) oblikvuszi vonzatot is kellene, hogy tartalmazzanak (lásd az 5.3.1 alfejezet (22d’)-beli szerkezetének hasonló grammatikalitási ítéletét).

- (28) a. Mindkét ügynök csak az igazgatóval tárgyal.
 a'. [MINDKÉT_ÜGYNÖK > CSAK_AZ_IGAZGATÓVAL > TÁRGYAL]
 b. ^(?)Na például *mindkét ügynöknek a csak az igazgatóval való tárgyalhatnékja*, az nagyon sértett minket.
 b'. [SÉRT > MINDKÉT_ÜGYNÖK > CSAK_AZ_IGAZGATÓVAL > TÁRGYAL]
 c. Minden bevetődő ügynök csak az igazgatóval tárgyal.
 c'. [MINDEN_ÜGYNÖK > CSAK_AZ_IGAZGATÓVAL > TÁRGYAL]
 d. [?]Na például *minden bevetődő ügynöknek a csak az igazgatóval való tárgyalhatnékja*, az nagyon sért minket.
 d'. [SÉRT > MINDEN_ÜGYNÖK > CSAK_AZ_IGAZGATÓVAL > TÁRGYAL]
 e. Az ügynök csak az igazgatóval tárgyal mindkét termékünkéről.
 e'. [CSAK_AZ_IGAZGATÓVAL > MINDKÉT_TERMÉKRŐL > TÁRGYAL]
 f. ^{??}Ez volt az *évtized lelegezőzhetetlenebb csak az igazgatóval való tárgyalhatnékja mindkét termékünkéről*.
 f'. [CSAK_AZ_IGAZGATÓVAL > MINDKÉT_TERMÉKRŐL > TÁRGYAL]²⁷ (ilyen alkalmak halmaza van meghatározva a hatóköri viszony alapján)

²⁶ Az ezt a kérdést szemléltető (28) példasorban az operátorok hatóköri sorrendjét is megadtam (lásd a vesszős példákat) azt is jelölve, hogy a -hAtnék képzős főnevek esetében a beágyazott vagy a finit ígéhez képest vesz fel az adott kifejezés hatókört (lásd (28b', d', f')).

Az információszerkezet öröklésének kérdésével kapcsolatban további megszorítások is léteznek, melyek közül csak a leggyakrabban előfordulót, és így a legfontosabbat, emelném ki: a *-hAtnék* képzős főnévi konstrukciók nem tudnak a szerkezetükben helyet biztosítani a képzés alapjául szolgáló ige tárgyának, amennyiben azt egy „teljesen kifejlett” főnévi kifejezés képviseli (mivel az ezeknek megfelelő összetevők csak a prenominális komplementumzónában jelenhetnek meg, ami viszont csak igemódosítószzerű összetevőket tud befogadni). Így tehát olyan (komplex) operátorszerkezet sem öröklődhet, amelyben a tárgynak operátorfunkciója van, hacsak nem a korábban tárgyalt különleges HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukcióról van szó (lásd az 5.3.1 alfejezet (23-24) példaszorait – különös tekintettel a (23b-d), valamint a (24b-e) példákra –, valamint ezen alfejezet (27a) példáját).

5.3.3 A képzés alapjául szolgáló igék alaptípusai

Ebben az alfejezetben azt mutatom be, hogy az alábbi alapnak tekinthető igitípusok közül melyekből lehet *-hAtnék* képzős főneveket létrehozni.

(29) A. VONZAT NÉLKÜLI IGÉK

a. Havazik.

B. INTRANZITÍV IGÉK

b. UNERGATÍV IGÉK

[Ili]_{Ágens} kirándul.

b'. UNAKKUZATÍV IGÉK

Eltűnt [a kulcsom]_{Téma}.

C. TRANZITÍV IGÉK

c. [Ili]_{Ágens} épített [egy házat]_{Téma}.

D. OBLIKVUSZI VONZATOKKAL RENDELKEZŐ IGÉK

d. A labda beesett a lyukba.

d'. Péter beszélgetett Ilivel Juliról.

d''. A boszorkány békává változtatja a herceget.

A HATNÉK-főneveket és a HATNÉK_{SED}-főneveket érdemes együtt vizsgálni a lehetséges bemeneti igéket illetően, mivel ebből a szempontból csak kis különbség figyelhető meg az ezen típusokba tartozó főnévi kifejezésekhez társuló grammatikalitási ítéletek között (véltetően azért, mert mindkét típust on-line hozzuk létre). Ezért ugyanazokat a kifejezéseket fogjuk tesztelni a HATNÉK-főnevek és a HATNÉK_{SED}-főnevek esetében is (30b-h); a két típusra jellemző mátrix konstrukciók a (30a-a') példákban láthatóak. Az adatokat úgy kell ebben a példaszorban értelmezni, hogy a tesztelt szerkezetek egy-egy HATNÉK-főnévi konstrukció részeként alapvetően kifogástalannak tekinthetők (ezt jelöli a mátrix szerkezet ítélet nélkülsége (30a)), hacsak az adott példában nincs más grammatikalitási ítélet explicit módon jelölve (lásd (30b, e)-t); míg ha ugyanezen szerkezeteket HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukció részeként értelmezzük, akkor ezek alapvetően jelölt státusszal

²⁷ Felhívnam a figyelmet arra, hogy a (28f)-beli szerkezet fordított hatóköri sorrenddel is értelmezhető, vagyis úgy, hogy a posztinominális komplementumzónában megjelenő *mind*-kvantornak nagyobb a hatóköre, mint a *való*-konstrukcióban álló fókusz: [MINDKÉT_TERMEKRŐL > CSAK_AZ_IGAZGATÓVAL > TÁRGYAL] (lásd a 4.1 alfejezet (7a) példáját és az erre vonatkozó megjegyzéseket). E helyütt azonban csak a szórendnek megfelelő hatóköri sorrendet veszem figyelembe.

rendelkeznek (‘?’). Természetesen az utóbbi esetre is érvényes, hogy amennyiben más grammatikalitási ítélet társul egy adott konstrukcióhoz, mint ami a (30a’)-ben megadott mátrix szerkezetnél fel van tüntetve, akkor az külön meg van jelölve (lásd a (30b, e, f) példákat).²⁸

Mindezek után lássuk a részleteket. A (30) példaszor tanúsága szerint -hAtnék képzős főnevet olyan igéből lehet képezni, amelynek az argumentumszerkezetében van Ágens, vagy valamilyen Ágensszerű jellemzőkkel rendelkező elem, aki képes arra, hogy egy vágyott cselekvést aktív módon kivitelezzen, illetve bizonyos fajta késztetéseket akaratlagosan az ellenőrzése alatt tartson (legalább valamennyire).

Ebből következik, hogy azon igékből, amelyeknek nincs semmilyen vonzatuk, így Ágensük sem, nem lehet -hAtnék képzős főnevet létrehozni (30b).²⁹ Ezzel szemben az unergatív igék kiváló bemenetei lehetnek a szóban forgó főnévképzésnek, hiszen az alanyi grammatikai funkciót ezen igék esetében egy Ágens tölti be (30c).

A (30d-d’’) példák alátámasztják az előző bekezdésben mondottakat, miszerint az agentivitás egy „alacsonyabb foka” is elégséges ezen főnévképzés esetében: a reflexív (30d) és a kölcsönös (30d’’) igékből, amelyek esetében az alany egyszerre tölti be az Ágens és a Téma szerepét is, jól lehet -hAtnék képzős főneveket létrehozni csakúgy, mint azon igékből, amelyek alanya esetében az agentivitás egy késztetés részlegesen kontrollálásában nyilvánul meg (30d’’) (lásd még jelen fejezet (3) példaszorát). Kissé meglepő, hogy unakkuzatív igékből is többé-kevésbé lehetséges -hAtnék képzős főnevet létrehozni (30e), hiszen ezen igék alanya Téma, nem pedig Ágens tematikus szereppel rendelkezik. Ezeket a főnévi kifejezéseket úgy lehet értelmezni, ha az alannak több akarat(lagosság)ot tulajdonítunk, mint ami ezen ígétípus esetében megszokott; (30e) esetében (HATNÉK-főnévi kifejezést (30a) tekintve) ez például azt jelenti, hogy Ili befolyásolni tudja, hogy mikor ájuljon el, és a tegnapi óra alatt folyamatosan akaratlagosan hozta magát ilyen állapotba. Vélhetően segíti az ilyen eseti jelentések előhívását az a tényező, hogy a -hAtnék képzős főneveket on-line hozzuk létre, más ilyen jellemzővel rendelkező deverbális főnév esetében is megfigyelhető ugyanis hasonló jelentéstársítás (lásd például a *Nálunk Ili az ügyeletes elájuló* konstrukciót). Az eseti jelentéstulajdonítás lehetősége mellett mindazonáltal ezen szerkezetek grammatikalitási foka nem éri el az átlagosan ebben a példaszorban jellemző (‘tökéletes’, illetve ‘jelölt’) szintet, ezt mutatják az ezúttal expliciten jelölt grammatikalitási ítéletek a példa előtt.

²⁸ Ha az alannak tekintetthez képest más megítélést kap egy konstrukció, azért, hogy egyértelműen kiderüljön, hogy az ítélet a HATNÉK-főnévi vagy a HATNÉK_{SED}-főnévi szerkezetre vonatkozik, mindkét ítéletet közlöm az adott példánál: ilyenkor az első vonatkozik a HATNÉK-főnévi konstrukcióra, a második pedig a HATNÉK_{SED}-főnévi szerkezetre.

²⁹ A (30b) szerkezet tökéletes, ha a *havazik* igét olyan értelemben használjuk, hogy valaki havat lapátol, e helyütt azonban a vonzatok nélküli *havazik* bemenetet szerettük volna tesztelni.

³⁰ Ezen igékre az angolban a *bodily/sound emission verb* terminust használják.

- (30) a. *Ilinek a (tegnapi óra alatt való) folyamatos [...] mindenkit kiborított.*
 a'. [?]Ez volt az év legidegesítőbb [...].
 b. ***havazhatnékja.*
 c. *énekelgethethnékje*
 d. *fészülködhetnékje*
 d'. *amőbázhatnékja / verekedhetnékje*
 d''. *ásítózhatnékja / nevethethnékje / tüsszöghethnékje*
 e. ^{(?)??}*el-ájul-hatnék-ja*
 f. ^{✓??}*kikéredzkedhetnékje a vécére*
 f'. *vécére való kikéredzkedhetnékje*
 g. *vécére mehetnékje*
 h. *papírrepülő-dobálhatnékja*
 h'. *fogat-moshatnékja*
 i. ***narancsmag-kiköpködhethnékje***
 i'. ***mobiltelefon-ki-bekapcsolgathatnékja***

A „teljesen kifejlett” oblikvuszi vonzatokkal rendelkező igék is alkalmasak arra, hogy bemenetét képezzék -hAtnék képzős főneveknek (30f-f'). Mindazonáltal az ilyen szerkezetekhez társuló grammatikalitási ítéletek azt mutatják, hogy egyáltalán nem mindegy, hogy az oblikvuszi vonzat hol jelenik meg a szerkezeten belül. Egy ilyen összetevő posztinominális komplementumzónába történő helyezése ugyanis sokkal elfogadhatóbb egy HATNÉK-főnév esetében, mint egy HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciónál (30f), míg a preinominális *való*-konstrukció alkalmazása mindkét főnévtípus esetén a példasorban általánosságban jellemző ('tökéletes', illetve 'jelölt') ítéletekhez vezet (30f').

Az olyan oblikvuszi vonzatok, amelyek a képzés alapjául szolgáló ige esetében igemódosítóként funkcionálnak, mind a HATNÉK-főnévi, mind a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciókban jól meg tudnak jelenni az ennek a pozíciónak megfelelő preinominális komplementumzónában (30g).

Tranzitív igékből a korábban mondottaknak megfelelően csak abban az esetben lehet létrehozni -hAtnék képzős főnevet, ha a képzés alapjául szolgáló ige tárgya igemódosítóként funkcionál (30h-h'); lásd a (17) példasort és az erre vonatkozó kommentárt. Érdekes megfigyelni, hogy a bemeneti ige tárgyán megjelenő ragot bizonyos esetekben kötelező elhagyni (30h), míg máskor kötelező megőrizni (30h'). Erre a kérdésre a következő alfejezetben még visszatérek (lásd a (35-36) példákat az 5.5.1 alfejezetben).

Amint azt a (30i-i') példák mutatják, a preinominális komplementumzóna mindkét -hAtnék képzős főnévtípus esetében tartalmazhat több elemet: egy igekötőt és egy (ezúttal kötelezően jelöletlen) Téma szerepű argumentumot, mely a bemeneti igei konstrukcióban tárgyként jelenik meg. Erre a fajta többszörös kitöltési lehetőségre más deverbális főnevek esetében is találunk példát: az egyszerű esemény jelentésű -*Ás* képzős főnevek közül például ilyen szerkezettel rendelkeznek az *adatfeldolgozás*, *politikuslehallgatás* kifejezések. Ezeknél a konstrukcióknál megfigyelhető, hogy a preinominális komplementumzónában álló elemek csak egy adott sorrendben követhetik egymást,³¹ mely jelen esetben azt jelenti, hogy

³¹ A reprezentációs főnevek esetében a következő argumentumsorrendet lehet megfigyelni a preinominális komplementumzónában: [Ágens > Téma / Kedvezményezett]. Tipikusabbnak tekinthetők azok a konstrukciók, ahol a Téma szerepű argumentumot egy Ágens előzi meg (i), mint azok, ahol egy Kedvezményezett jelenik meg előtte (ii). A (iii) példa azt mutatja, hogy egy Téma és egy Kedvezményezett szerepű argumentum nem jelenhet meg ugyanabban a preinominális komplementumzónában, akármilyen sorrendbe tesszük is őket.

a főnévi fejhez közelebb az igekötőnek kell megjelennie (amelyből (30i') tanúsága szerint akár több is lehet), és ez előtt kaphat helyet a bemeneti ige Téma szerepű argumentuma.³²

Érdekes még egy kicsit elidőzni azoknál a *-hAtnék* képzős szerkezeteknél, amelyek prenominális komplementumzónája több elemet is tartalmaz, ugyanis az is radikálisan befolyásolja az ilyen konstrukciókhoz tartozó grammatikalitási ítéleteket, hogy milyen az igekötő, ami itt megjelenik. Az alábbi (31) példasorban azért lehet szignifikánsan jobb a megítélése a *fel* igekötőt tartalmazó variánsoknak mind a HATNÉK-főnévi (31a), mind a HATNÉK_{SED}-főnévi (31b) konstrukció esetében, mert ennek a másik két igekötővel szemben nincs perfektivizáló hatása (legalábbis jelen szerkezetekben). És bár korábban megfigyelhettük, hogy a *-hAtnék* képzős főnévi szerkezetek képesek kifejezni az aspektust (lásd a fejezet (12-13) példasorait), a befejezett jellegű igei konstrukciók kevésbé alkalmasak bemenetnek a szóban forgó főnévképzés esetében, mely állítás még inkább igaz azokra az esetekre, amikor a (pusztán) perfektivizáló igekötő megőrzése olyan szerkezeteket eredményez, amelyek többszörösen kitöltött prenominális komplementumzónát tartalmaznak. Ami pedig a *végig* és az *el* igekötőket tartalmazó variánsok között megfigyelhető (nem túl jelentős) megítélésbeli különbséget illeti, ezt olyan módon lehet magyarázni, hogy a *végig* (az *el*-lrel szemben) nem tekinthető (igazán) prototipikus igekötőnek, és a többszörösen kitöltött prenominális komplementumzónában (ezek szerint) jobban elfogadjuk a prototipikus igekötőket.

- (31) a. A férjemre rájött az *ebéd után való újság-(⁽¹⁾fel-⁽²⁾el-^(*)végig-)olvashatnék*.
 b'. A férjemre gyakran rájón az *ebéd utáni újság-(⁽³⁾fel-^(*)el-^(*)végig-)olvashatnék*

5.4 A képzésre vonatkozó megszorítások

Ebben az alfejezetben azt mutatom be, hogy milyen igékből nem lehet *-hAtnék* képzős főnevet létrehozni.

Elsőként említsük meg, hogy azokból az igékből, melyek alakja tartalmazza a *-hAt* toldalékmorfémát, nem hozható létre *-hAtnék*-főnév. Ez a főnévképzésnél általánosságban érvényes megszorítás (vö. pl. **Péter elküldhetése*, **a könyv megírhatója*) jelen esetben azért figyelemre méltó, mert a *-hAt* toldalék nyelvtörténetileg részét képezi a szóban forgó főnévképzőnek (amelyből azonban szinkrón szempontból már nem lehet „kielemezni”; lásd az (1) példát és kommentárját). Magyarázatot a jelenségre, hogy miért nem lehet *-hAt* toldalékmorfémát tartalmazó igéből semmilyen főnevet sem képezni, az adhat, ha a *-hAt* elemet nem képzőnek, hanem inflexiók toldaléknak tekintjük, elfogadva Kenesei (1996), valamint Kiefer és Ladányi (2000: 162) erre vonatkozó érvelését.

- (i) *Csontváry-tájkép / Shakespeare-királydráma*
- (ii) *Leiner Laura-kamaszregény*
- (iii) **kamasz-családregény / *család-kamaszregény*

³² Ami a prenominális komplementumzóna többszörös kitöltésének lehetőségét illeti, nem szabad elfelejtkezni a HATNÉK_{SED}-főneveknek a (23-24) példasorban bemutatott különleges altípusáról sem. Ezek a kifejezések pontosan amiatt speciálisak, hogy a fej előtti (általában igen szűk) zónában egy meglehetősen nagy, operátorokat is tartalmazó egység jelenhet meg. Az elemek sorrendezése ebben az esetben nyilvánvalóan egy egészen másféle stratégia alapján történik, mint a (30i-i') példákban, melynek pontos feltárása jövőbeli kutatást igényel.

(32) *Péternek *nevethethetnékje* van.

Amint arra az előző alfejezet (30) példasora kapcsán rámutattam, azon ígétípusokból sem képezhető *-hAtnék*-főnév, melyek argumentumszerkezete nem tartalmaz Ágenst. Ebből következik, hogy sem a létigéből (33a), sem segédigéből (33b), sem modális igékből (33c), sem emelő igékből (33d), sem pedig pszichológiai igékből (33e-e'') nem lehet létrehozni *-hAtnék* képzős főnevet.

(33) A. LÉTIGE (KOPULÁRIS HASZNÁLATA)

a. *[?]Pétert elfogta a *sztár-lehetnék*.

B. SEGÉDIGÉK

b. *Pétert elfogta az *elmenni foghatnék*.

C. MODÁLIS IGÉK

c. *[?]Pétert elfogta a *főzni tudhatnék*.

D. EMELŐ IGÉK

d. *[?]Pétert elfogta a *betegnek tűnhetnék*.

E. PSZICHOLÓGIAI IGÉK

e. *[?]Ilire már megint rájött a *főnök-szerethetnék*.

e'. [?]Ilit elfogta a *főnökért való rajonghatnék*.

e''. [?]Ilire már megint rájött a *tesó-bosszanthatnék*.

A (33e'-e'') példákhoz tartozó grammatikalitási ítéletek azt sugallják, hogy bizonyos pszichológiai igék mégiscsak alkalmasak arra, hogy belőlük *-hAtnék* képzős főneveket hozzunk létre. Ezekben az esetekben ugyanaz van a meglepően jó grammatikalitási ítéletek hátterében, mint amit az unakkuzatív ige kapcsán az előző fejezetben megfigyeltünk (lásd (30e)-t): a képzés alapjául szolgáló ige alanya sokkal ágéntivebb, mint egy átlagos pszichológiai ige esetében. A *rajong* például nagyon aktív Experiensi alannyal rendelkezik (33e'), a *bosszant* igének pedig egyértelműen van olyan argumentumszerkezete, amelyben a stimulusi Téma (Ili bosszantási cselekedete) és az Experiens (a tesó) mellett egy Ágens (Ili) is jelen van, aki szándékosan bosszantja az Experiens (33e''). Így tulajdonképpen a (33e'')-ben bemutatott szerkezet nem is a pszichológiai igei bemeneten alapuló *-hAtnék*-főnévi konstrukciók körébe tartozik, hanem a tranzitívakéba.

Hasonló alapon lehet magyarázni, hogy miért nem teljesen elfogadhatatlanok a (33a, c, d, e) példákban bemutatott szerkezetek: ezekben az esetekben a képzés alapjául szolgáló ige alanyának lehet nagyobb fokú ágéntivitást is tulajdonítani humoros hatást idézve ezzel elő, és az ágéntivitas növelése (ezúttal is) javítja a konstrukciók megítélését (*nota bene* ahogyan arra Oszoli (2014: 24–25) rámutat, bizonyos beszélők az itt jelzettnél is jobb grammatikalitási ítéleteket társíthatnak ilyen helyzetekben a szóban forgó kifejezésekhez). Érdekes, hogy ezek szerint olyan szereplőkhöz is lehetséges bizonyos (humoros) kontextusokban ágéntivitást társítani, amelyek (alanyi) megfelelői a képzés alapjául szolgáló ige argumentumszerkezetében semmi ilyesfajta jelleggel nem rendelkeznek. Az ilyen szerkezeteket úgy értelmezzük a világról való tudásunk alapján, hogy a *-hAtnék* képzős főnévi konstrukció (ezúttal implicit) birtokosi szereplője (aki megfelel a bemeneti ige alanyának) nagyon sok munkát fektet abba, hogy sztár legyen (33a) vagy megtanuljon főzni (33c), illetve hogy komoly erőfeszítéseket tesz arra, hogy betegnek tűnjön (33d) vagy szeresse a főnökét (33e).

5.5 A *-hAtnék* képzős főnevek főnévi és igei tulajdonságai

Ebben az alfejezetben a *-hAtnék* képzős főnevek igei (5.5.1) és főnévi tulajdonságait (5.5.2) tárgyalom. A fejezetet egy rövid összegzés zárja (5.5.3).

5.5.1 Igei tulajdonságok

Az igei tulajdonságok közül elsőként vizsgáljuk meg azt, hogy idő- és/vagy módjelet viselő igealakok bemenetét képezhetik-e *-hAtnék* képzős főnévképzésnek.

Abból a tényből fakadóan, hogy az időt és a módot jelölő morfémák inflexiók toldalékok, nem pedig képzők, morfológiailag egyszerűen nincs mód arra, hogy rátapasszuk a *-hAtnék* képzőt egy ilyen (inflexiók toldalékokat viselő) igei formára. A helyzet különlegességét az adja, hogy a feltételes mód *-n(A)* jele nyelvtörténeti szempontból a *-hAtnék* főnévképző egyik alkotóeleme, melyet azonban szinkrón szempontból nem lehet már „kielemezni” belőle a fejezet (1) példája kapcsán mondottak alapján (lásd még az 5.4 alfejezet (32) példáját). Mindazonáltal érdemes ezen a ponton megjegyezni, hogy az igei toldalékok [*-hAt+-n(A)*] kombinációját csak nem kompozicionálisan lehet társítani a ’vágy’ jelentéssel, mely esetben a kifejezés a beszélő vágyára utal (pl. a *hazame-hetné-l* ebben a kontextusban azt jelenti, hogy ’szeretném, ha hazamennél’), nem pedig az alany vágyát fejezi ki, ami pedig egy kézenfekvő kompozicionális módon előálló jelentés lenne.³³ Így tehát a magyar nyelvben a *-hAtnék* főnévképzőtől függetlenül létezik egy *-hAtn(A)* inflexiók toldalék is, amely a *-hAtnék* képzőhöz hasonlóan vágyat jelöl, míg a *-hAt* és a *-n(A)* toldalékok kompozicionális kombinációja semmiféle vágyra nem utal (pl. a *hazame-het-né-l* ilyen formában egyszerűen annyit jelent, hogy ’(bizonyos feltételek mellett) engedélyezve lenne számodra, hogy hazamenj’).

Másodikként térjünk rá arra a kérdésre, hogy vajon a *-hAtnék* képzős főnevek hasonlítanak-e az igékhez abban a tekintetben, hogy több ragozási paradigmájuk van (ragozási paradigmán a hagyományosan alanyi és tárgyias ragozásnak (újabban általános és határozott tárgyias ragozásnak) nevezett paradigmákat értem). E helyütt illusztráció nélkül azt állítom, hogy erre a kérdésre egyértelműen nemleges válasz adható mind a HATNÉK-főnevek, mind a HATNÉK_{SED}-főnevek esetében. Az eddig említett két tulajdonság alapján tehát a *-hAtnék* képzős főnevek (a többi deverbális főnévhez hasonlóan) semmiképpen sem tekinthetők „igeinek”, hiszen ezen szempontokból egyáltalán nem mutatják a képzésük bementéül szolgáló szófaj jellegzetes jegeit.

Szintén jellegzetesen igeinek tekinthető vonás a magyar nyelvben az, hogy bizonyos igei konstrukciókban az igemódosítói elemek elveszít(het)ik az igei fejjel balról közvetlenül szomszédos pozíciójukat például azért, mert a *nem* tagadószó kettejük közé ékelődik. Amint azt az alábbi (34a-a’) példák mutatják, a HATNÉK-főnevek ebből a szempontból (a többi komplex esemény alapú deverbális főnévvel együtt) részlegesen tekinthetők igeinek, amennyiben (többé-kevésbé) megengedik, hogy a tagadószó az igemódosító és a deverbális főnévi fej közé kerüljön. Az azonban nem lehetséges a *-hAtnék* képzős főnevek esetében (sem, ahogyan a többi deverbális főnévnél sem), hogy az igemódosító a deverbális főnévi fej mögött bukkanjon fel, mely szórend az igei konstrukcióknál általánosnak tekinthető (vö. a *Nem mozdulok ki*, illetve a *Nem kelek fel* (tökéletesen elfogadható) igei konstrukciókat a

³³ Erről a témáról bővebben lásd Alberti *et al.* (2014: 190) írását.

nekik pontosan megfelelő (34a-c')-beli (teljesen elfogadhatatlan) -hAtnék képzős főnévi szerkezetekkel).³⁴

- (34) a. Elfogott a(z otthonról való) [?][ki-nem-mozdulhatnék] / *[nem-kimozdulhatnék] / *[nem mozdulhatnék ki].
 a'. Tegnap elfogott a ^{??}[fel-nem-kelhetnék] / *[nem-felkelhetnék] / *[nem kelhetnék fel].
 b. Kiborít Ili örökös (otthonról való) ^{??}[ki-nem-mozdulhatnékja] / *[nem-kimozdulhatnékja] / *[nem mozdulhatnékja ki].
 b'. Kiborít Ili örökös ^{*?}[fel-nem-kelhetnékje] / *[nem-felkelhetnékje] / *[nem kelhetnékje fel].
 c. Ez volt az évtized leglegyőzhetetlenebb (otthonról való) ^{*?}[ki-nem-mozdulhatnékja] / *[nem-kimozdulhatnékja] / *[nem mozdulhatnékja ki].
 c'. Ez volt az évtized leglegyőzhetetlenebb ^{*?}[fel-nem-kelhetnékje] / *[nem-felkelhetnékje] / *[nem kelhetnékje fel].

Ami a HATNÉK_{SED}-főneveket illeti (34b-c'), a tagadószo beékelése az igemódosító és deverbális főnévi fej közé az ő esetükben (még) kevésbé elfogadható konstrukciókat eredményez, mely állítás különösen érvényes a temporális birtokossal rendelkező HATNÉK_{SED}-főnévi szerkezetekre (34c-c'). Mindazonáltal azoknak a konstrukcióknak, amelyekben a tagadószo az igemódosító és a főnévi fej között jelenik meg, még mindig jobb a megítélése, mint azoknak a szerkezeteknek, ahol a tagadószo az igemódosító előtt bukkan fel, ez utóbbi kifejezések ugyanis valamennyi -hAtnék képzős főnév esetében teljesen elfogadhatatlannak (lásd a második variánsokat a (34a-c') példákban).

Negyedik igei tulajdonságként vizsgáljuk meg, hogy mennyire vannak jelen, illetve mennyire kötelező megjelenniük a képzés alapjául szolgáló ige argumentumainak a -hAtnék képzős főnévi konstrukciókban. Miután az argumentumszerkezet öröklésének kérdését az 5.3.1 alfejezetben részletesen tárgyaltam, e helyütt csak a legfontosabb gondolatokat összegzem.

Az alaptendencia úgy fogalmazható meg, hogy mindkét típusú -hAtnék képzős főnév szinte teljes mértékben örökli a képzés alapjául szolgáló ige argumentumszerkezetét összefüggésben azzal, hogy ezeket a főneveket on-line hozzuk létre.

A HATNÉK-főnevek esetében a bemeneti (ágentív) alany megfelelője mindig meg kell, hogy jelenjen valamilyen formában a főnévi konstrukcióban, mivel kötelezően azonos a (kimeneti) birtokossal. Ez a birtokos vagy expliciten fel is bukkan a szerkezetben, vagy rekonstruálható kell, hogy legyen olyan módon, hogy azonosítsuk a finit ige egy bizonyos argumentumával. A HATNÉK_{SED}-főneveknek ellenben lehet időhatározói birtokosuk is (bár az ő esetükben is az ágentív alannak megfelelő birtokos tekinthető prototipikusnak), mely al típus esetében a képzés alapjául szolgáló ige alanyát semmilyen módon nem lehet kifejezni a főnévi konstrukcióban. Ebből a szempontból ezeket a HATNÉK_{SED}-főneveket kevésbé igeinek kell tekintenünk, mint a HATNÉK-főneveket.

³⁴ Ha kivesszük a tagadást a szóban forgó (34a-a') kifejezésekből, a szerkezetek tökéletesen elfogadhatóvá válnak. Ebből azonban nem szükségszerűen következik az, hogy a HATNÉK-főnevek valamilyen formális okból kifolyólag nem választhatók el az igemódosítójuktól; inkább valamiféle szemantikai inkompatibilitás lehet ezen jelenség hátterében, melynek feltárása azonban jövőbeli kutatásokat igényel.

Ami a bemeneti ige tárgyi argumentumát illeti, ez kizárólag a *-hAtnék* képzős főnevek prenominalis komplementumzónájában jelenhet meg, és a pozícióból következőleg nem képviselheti „teljesen kifejlett” főnévi konstrukció.

Mindkét típusba tartozó *-hAtnék* képzős főnév alapvetően örökli a képzés alapjául szolgáló ige oblikvuszi argumentumait, bár ezek általában a kimeneti konstrukciókban kevésbé kötelezőek, mint a bemeneti szerkezet esetében. Ezen összetevők megjeleníthetők a *-hAtnék*-főnevek posztnominalis komplementumzónájában, illetve (valamennyivel jobb grammatikalitási ítéletek mellett) egy prenominalis *való*-konstrukcióban is. Amennyiben több oblikvuszi vonzat is felbukkan a szerkezetben, a legjobb ítéletek azon konstrukciókhoz társulnak, ahol ezek az elemek szétválasztva, a fej előtt, illetve után jelennek meg az előbb említett pozíciókban.

Mindezeket számításba véve kijelenthetjük, hogy a *-hAtnék* képzős főnevek az argumentumszerkezet öröklésének szempontjából nagyon igei módon viselkednek.

Ötödik igei tulajdonságként azt vizsgáljuk meg, hogy lehet-e egy *-hAtnék* képzős főnévnek tárgyragos vonzata. Ebből a szempontból a *-hAtnék*-főnevek meglepően igeinek tekinthetők (tulajdonképpen a legigeibbnek az összes deverbális főnév közül), ugyanis a tárgyragot olyan esetekben mindig kötelező megőrizni a főnévi konstrukcióban, amikor a *-hAtnék*-főnévi szerkezet olyan idiómán alapul, amelyben a tárgy igemódosítóként funkcionál (35).

- (35) a. Ilire tegnap rájött a főnökből való gúny*^(?)-t)űzhetnék.
 a'. Ez volt az évtized leglegyőzhetetlenebb főnökből való gúny*^(?)-t) űzhetnékje.
 b. Ilire tegnap rájött a világ*^(?)-ot) láthatnék.
 b'. Ez volt az évtized leglegyőzhetetlenebb világ*^(?)-ot) láthatnékja.

A másik és fontosabb ok, ami miatt a vizsgált szempontból a *-hAtnék*-főneveket a többi deverbális főnévhez képest igeibbnek lehet tartani, az, hogy bizonyos bemeneti tárgyak a *-hAtnék*-főnévi szerkezetekben akkor is megőrzik az esetragjukat, ha nem igemódosítói szerepet töltenek be a képzés alapjául szolgáló igei konstrukcióban (36b-b'). Első közelítésben azt lehet megállapítani, hogy a tárgyrag megőrzése az adott elem fonológiai tulajdonságain múlik; az egy szótagos igékből képzett főnevek például „hajlamosabbnak” tűnnek a tárgyrag megtartására, mint a hosszabbak (lásd a (36c-c') példákat, valamint vö. ezeket a (36b-b') szerkezetekkel).

Egy másik érdekes megfigyelést illusztrálnak a (36d-d') példák: ha a tárgyragot megőrzi a képzés alapjául szolgáló ige Téma szerepű argumentuma, akkor a kifejezés által jelölt vágy a beszélő saját hajának megmosására vonatkozik; míg ha tárgyrag nélkül bukkan fel a szóban forgó elem, akkor a szerkezet azt sugallja, hogy a kifejezésben jelölt vágy valaki más hajának megmosására vonatkozik (ami mondjuk egy olyan fodrász esetében lehet valószerű értelmezés, aki már unja, hogy örökösen csak hajvágással bízzák meg, és szívesen csinálna valami mást).

- (36) a. Ilire rájött az ebéd előtt való [...].
 a'. Ez volt az évtized leglegyőzhetetlenebb ebéd előtti [...].
 b. [fog^(?)-at] mos-hatnék] / [hal^(?)-at] e-hetnék]
 b'. [fog^(?)-at] mos-hatnékja] / [hal^(?)-at] e-hetnékje]
 c. [pulóver^(?)-t] mos-hatnék] / [édesség^(?)-et] e-hetnék]
 c'. [pulóver^(?)-t] mos-hatnékja] / [édesség^(?)-et] e-hetnékje]
 d. haj^(?)-at] mos-hatnék]
 d'. haj^(?)-at] mos-hatnékja]

Ezen igei tulajdonsággal kapcsolatban még arra hívnám fel a figyelmet, hogy a HATNÉK_{SED}-főneveknek van egy olyan különleges altípusa, ahol a bemeneti ige tárgyi szerepű argumentuma minden esetben kötelezően megőrzi a tárgyragot (lásd a (23b-d) és (24b-e) példákat az 5.3.1 alfejezetben).

A hatodikként tárgyalandó igei tulajdonság a határozó(szó)val való módosíthatóság kérdése. Határozóval csak az igéket (valamint az igeneveket) lehet bővíteni, a főnevek esetében ilyen módosítás nem lehetséges. Ebből a szempontból a -hAtnék képzős főnevek egyértelműen főnévi karakterrel rendelkeznek, mert esetükben nagyon korlátozott azoknak az eseteknek a száma, amikor a szerkezetükben határozószók, határozói igenevek, illetve névutói frázisok megjelenhetnek; tulajdonképpen ez a lehetőség csak akkor merül fel, ha igemódosítóként funkcionál egy-egy ilyen kategóriájú elem. Ekkor azonban mind a HATNÉK-főnévi konstrukciókban (37a-a''), mind a HATNÉK_{SED}-főnévi szerkezetekben (37b-b'') az eredeti (nem jelzősített) formájukban jelennek meg a szóban forgó összetevők meglehetősen jó grammatikailítási ítéletek mellett. Megjegyezném továbbá, hogy ezúttal is érvényes az, amit az imént a tárgyraggal kapcsolatban láttunk: a HATNÉK_{SED}-főnevek említett különleges típusában az összes határozószó, határozói igenév és névutós konstrukció eredeti formájában jelenik meg (lásd a (23f-f') példákat), összefüggésben azzal, hogy ezekben a kifejezésekben egy nagyon kiterjesztett prenominalis komplementumzónára van lehetőség.

- (37) a. ^(?)Iliéket elfogta a nyári szünnidő alatt való külön / együtt / [híd alatt] lakhatnék.
 a'. ^(?)A gyerekekre rájött az éjjél után való ébren maradhatnék.
 a''. ^(?)A vendégeket elfogta az ok nélkül való állva maradhatnék.
 b. ^(?)Ez volt az évtized leglegyőzhetetlenebb külön / együtt / [híd alatt] lakhatnékja.
 b'. ^(?)Ez volt az évtized leglegyőzhetetlenebb éjjél utáni ébren maradhatnékja.
 b''. ^(?)Ez volt az évtized legindokolatlanabb állva maradhatnékja.

A hetedik és egyben az utolsó igei tulajdonság a belső információszerkezet meglétének kérdése. Amint azt az 5.3.2 alfejezetben kifejtettem, (az időhatározói birtokossal rendelkező HATNÉK_{SED}-főneveket leszámítva) alapvetően az összes -hAtnék képzős főnév rendelkezhet (akár kifejezetten komplex) főnévi kifejezésen belüli információszerkezettel, összefüggésben azokkal a tulajdonságaikkal, (i) hogy on-line hozzuk létre ezeket az alakokat, (ii) hogy eventualitást jelölnek, valamint (iii) hogy az (esetleges) oblikvuszí vonzatok számára helyet tudnak biztosítani a posztnominalis komplementumzónájukban, illetve preverbálisan egy való-konstrukcióban.

5.5.2 Főnévi tulajdonságok

A főnévi tulajdonságok közül tekintsük először a többes szám kérdését: a többes szám lehetősége ugyanis főnévi tulajdonság.

A HATNÉK-főneveket (a többi komplex esemény alapú deverbális főnévhez hasonlóan) nem lehet többes számba tenni (38a). Ennek oka vélhetően ugyanaz, mint hogy az igéknek sincsenek (ilyen értelemben vett) többes számú formái annak jelölésére, hogy egy komplex eventualitás többször is megvalósul (Laczó 2000: 319); a szóban forgó deverbális főnevek pedig igeszerűen viselkednek ebből a szempontból, minthogy ugyanúgy komplex eventualitásokat jelölnek, mint az igék.

- (38) a. *A gyerekekre rájöttek a *lefekvés előtt való sírhatnakok / nyafoghatnakok*.
 b. Ezek voltak az *évtized leglegyőzhetlenebb^{??} sírhatnékjai / ^{??}nyafoghatnékjai*.

A HATNÉK_{SED}-főneveket sem lehet többes számba tenni (38b). Ennek oka vélhetően abban keresendő, hogy ezek a főnevek nincsenek lexikalizálva, őket is ugyanúgy on-line hozzuk létre, mint a HATNÉK-főneveket. A *sírhatnak* forma jobb megítélése pontosan abból fakad, hogy ez az elem „már majdnem lexikalizált” státusszal rendelkezik a gyakori használatból kifolyólag.

A -hAtnék képzős főnevek tehát nem mutatják azt a főnévi tulajdonságot, hogy többes számba lehetne őket tenni.³⁵

Abból a szempontból, hogy rendelkezhetnek birtokosi argumentummal, mind a HATNÉK-főnevek (39a-a'), mind a HATNÉK_{SED}-főnevek (39b-b') teljesen főnévinek tekinthetők; a két altípus között semmiféle különbség nem figyelhető meg ebben a tekintetben.

Amint azt korábban már említettem, mindkétféle -hAtnék képzős főnévnek rendelkeznie kell (egy legalább rekonstruálható) birtokosi argumentummal, mely tekintetben ezek a konstrukciók a szintén on-line létrehozott -Ás képzős főnevekkel mutatnak nagyfokú rokonságot (lásd a (6) példát az 5.2 alfejezetben). A következő két szempontból viszont a -hAtnék képzős főnevek a „közönséges” főnevekhez hasonló viselkedést mutatnak: (i) esetükben nincs különbség a különböző számú és személyű birtokosi formák megítélése között; és (ii) az expliciten megjelenő birtokosi szerepű névmásokat csak a nem semleges helyzetekben tolerálják (igazán) (39a', b'), a többi helyzetben a magyar nyelv *pro-drop* karakterének megfelelően előnyben részesítik azokat a szerkezeti variánsokat, amelyekben a birtokost mindössze a kötelezően megjelenő egyeztető toldalék képviseli (39a, b).

- (39) a. A kudarc oka a ⁽³⁾ti) *legyőzhetetlen sírhatnékotok* volt.
 a'. A *ti legyőzhetetlen sírhatnékotok* volt a kudarc oka.
 b. Sírba visz a ⁽³⁾ti) *örökös lefekvés előtti sírhatnékotok*.
 b'. A *ti örökös lefekvés előtti sírhatnékotok* visz sírba.

A következő (40) példasor a -(j)A birtokoltságjel különböző allomorfjait van hivatva szemléltetni. Érdekes megfigyelni, hogy míg a -hAtnék képzős főneveknél mind a mély

³⁵ Laczó Tibor (személyes közlés 2015. március) arra hívta fel a figyelmünket, hogy egy speciális módon mégis (többé-kevésbé) többes számba lehet tenni a HATNÉK-főneveket (i).

(i) [?]*Ezek az ebéd után való beszélgethetékek* viszont egészen különböző indítatásúak voltak.

A különleges karaktere azon alapul ennek a fajta többesítésnek, hogy az adott csoport tagjai külön-külön már meg lettek említve, mint önálló komplex események, mely „különállósági” jelentést az *ezek* mutató névmás is segít előhívni (az (i) kifejezés például olyan kontextusban hangozhat el, amikor mondjuk Péterre egy adott ebéd után rátör a vágy, hogy beszélgetni szeretne, és Marival (Pétértől függetlenül) ugyanez történik; a két ember beszélgetésre irányuló vágya egészen más indítatású volt). Ezen okból ez a jelenség egyfajta „hamis” többesítésnek minősíthető.

(azaz veláris) (40a), mind a magas (azaz palatális) (40a') hangrendű formák esetében a -j-t tartalmazó allomorfhoz tartozik szignifikánsan jobb grammatikalitási ítélet, addig a fonotaktikailag hasonló felépítésű közönséges főnevek esetében pont ellentétes tendenciát lehet látni (vagyis esetükben a -j- nélküli (-a/e) allomorf választása az egyetlen jó megoldás (40b-b')).

- (40) a. **Ásítózhatnéka* / *Ásítózhatnékja* van.
 a'. *ⁱTüsszenhetnéke* / *ⁱTüsszenhetnékje* van.
 b. Ez *Ili ajándéka* / **ajándékja* / *ⁱszándéka* / **szándékja*.
 b'. Ez *Ili emléke* / **emléke* / *ⁱmenedéke* / **menedékje*.

Mindez abból az elméleti szempontból rendelkezik különös érdekességgel, hogy Den Dikken (2015) (bár más példákra alapozva, de) önálló morfemikus státuszt tulajdonít a -j-nek, amely az elidegeníthető birtoklás kifejezéséért lenne felelős ezen megközelítés szerint. A (40a-a') példákban úgy lehet ezen elméleti felfogás alapján megmagyarázni a -jA-s allomorfokat tartalmazó alakok jobb grammatikalitási ítéletét, hogy a -hAtnék képzős főnevek mindig a képzés alapjául szolgáló ige Ágensét jelölik ki a birtokosi szerepre, mely argumentummal kapcsolatban azt állítják (pl. Marantz 1984, Kratzer 1996), hogy nem áll bensőséges viszonyban a predikátummal, mely Den Dikken (2015) elméletére lefordítva annyit tesz, hogy az Ágens elidegeníthető viszonyt fejez ki a bemeneti igei predikátumnak megfelelő birtokolt -hAtnék képzős főnévhez képest.³⁶

Térjünk rá a harmadik főnévi tulajdonságra, az esetjelölés kérdésére. Ahogyan arról az 5.2 alfejezetben lévő (4) példaszor kapcsán már volt szó, a HATNÉK-főnevek teljes mértékben főnévinek tekinthetők ebből a szempontból, hiszen bármilyen esetjelöléssel előfordulhatnak. Ez az állítás a HATNÉK_{SED}-főnevek esetében is megállja a helyét, bár főként az időhatározói birtokossal rendelkező HATNÉK_{SED}-főnevek esetében azért nem könnyű olyan példákat konstruálni,³⁷ amelyeknek a grammatikalitása teljes mértékben meggyőző lenne (41). Ez vélhetően abban gyökerezik, hogy a HATNÉK_{SED}-főnevek nincsenek lexikalizálva, hanem (a HATNÉK-főnevekhez hasonlóan) on-line hozzuk őket létre.

- (41) a. *ⁱAttól tartok, hogy rátok tör majd az év leglegyőzhetetlenebb ebéd utáni beszélgethetnékje*.
 b. *ⁱAttól tartok, hogy nagyon nehezen küzditek majd le az év leglegyőzhetetlenebb ebéd utáni beszélgethetnékjét*.
 c. *ⁱAttól tartok, hogy nagyon nehezen küzdötök majd meg az év leglegyőzhetetlenebb ebéd utáni beszélgethetnékjével*.
 d. *ⁱⁱAttól tartok, hogy elkéstek majd az értekezletről az év leglegyőzhetetlenebb ebéd utáni beszélgethetnékje miatt*.

A negyedik főnévi tulajdonság a melléknévvel való módosíthatóság lehetősége.

A HATNÉK-főnevek nem módosíthatóak olyan melléknévvel vagy jelzői kifejezéssel, amely a képzés alapjául szolgáló igei konstrukcióban határozószóként jelenik meg vagy határozói igenévi formában van jelen; lásd a *némán*, illetve a *szunyókálva* kifejezésekre

³⁶ A birtokoltsággal különböző allomorfjaival, valamint az ezekhez kapcsolódó jelentésekkel Alberti és Farkas (2015), valamint Farkas és Alberti (2016b) behatóan foglalkozik.

³⁷ A pre-D nem birtokosi pozícióit tartalmazó szerkezetek mellett talán ezekben az esetekben volt a legegyszerűbb, hogy miért nem tudunk korpuszokat használni a magyar átfogó generatív forrásnyelvtan esetében; ilyen -hAtnék képzős főneveket aligha tartalmaz bármilyen adatbázis.

vonatkozó grammatikalitási ítéleteket (42a)-ban. Ha ezeket az összetevőket egy preminális *való*-konstrukcióban helyezzük el, az sem eredményez meggyőzően elfogadható szerkezeteket, amint azt a (42b) példa mutatja.

A HATNÉK-főneveket olyan jelzői kifejezésekkel sem (igazán) lehet módosítani, amelyeket a főnévi fej a derivációs bázistól függetlenül mintegy a „saját jogán” venne fel (42c). Ennek oka vélhetően abban keresendő, hogy az olyan melléknevek, mint például a *legyőzhetetlen* (amely egyértelműen a „kimeneti” vágy értelmezésre vonatkozik, és semmi kapcsolata nincs a képzés alapjául szolgáló *ücsörgés* igével) egyértelműen a szóban forgó komplex eventualitás jelentésű főnévnek megfelelő HATNÉK_{SED}-főnévi olvasatot hívja elő.

- (42) a. Péterre rájött az *ebéd után való* ^{??}*néma* / ^{??}*szunyókáló* / ^{??}*[fa alatti] ücsöröghetnék*.
 b. Péterre rájött a [^{??}*némán* / ^{??}*szunyókálva* / ^(?)*[fa alatt] való*] *ücsöröghetnék*.
 c. ^{??}Péterre rájött a *legyőzhetetlen*, [*ebéd után való*] / [*fa alatt való*] *ücsöröghetnék*.

A HATNÉK-főneveket csak olyan névutós szerkezetekkel lehet módosítani, amelyek egy *való*-konstrukció segítségével vannak jelzősítve (lásd a *fa alatt való* kifejezéshez tartozó meglehetősen jó grammatikalitási ítéletet (42b)-ben); az *-i* attributivizáló erre a szerepre azért nem megfelelő, mert alkalmazása egyértelműen a megfelelő HATNÉK_{SED}-főnévi olvasatot hívja elő (amint azt az 5.2 alfejezet (11) példasora kapcsán bemutattam).

A képzés alapjául szolgáló ige oblikvuszi vonzatainak HATNÉK-főnévi szerkezetben történő megjelenítéséhez is erősen preferált a *való*-konstrukció alkalmazása az *-i*-vel való jelzősítéshez képest, amint azt az alábbi (43a) példa mutatja. Megfigyelhető, hogy az utóbbi formából hiányzik az eredeti inesszívuszi esetjelölés; ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lehetne ez az eljárás az ideális jelzősítési módszer bizonyos deverbális főnévi konstrukciók esetében, amint az egyszerű esemény jelentésű -Ás képzős főnevek (azaz a SED-főnevek) esetében ez is a helyzet, amint azt a (43b') példa mutatja. A szintén komplex esemény jelentésű ÁS-főnevek annyiból inkább a HATNÉK-főnevekkel mutatnak hasonló viselkedési mintázatot, hogy esetükben is jobb grammatikalitási ítélet társul azon szerkezetekhez, amelyekben *való*-konstrukcióval történik a jelzősítés, bár ezen főnevek esetében ez a tendencia kevésbé jelentkezik, mint a HATNÉK-főneveknél (erről a kérdésről bővebben az 5.2 alfejezet (10-11) példasorai kapcsán volt szó).

- (43) a. Elfogott a ^{??}*kenyai* / ^(?)*[Kenyában való]* *vadászhatnék*.
 a'. Leégttem a [?]*kenyai* / ^(?)*[Kenyában való]* *vadászásunk alatt*.
 b. Ez volt *életem leglegyőzhetetlenebb* ^{??}*kenyai* / ^{??}*[Kenyában való]* *vadászhatnékja*.
 b'. Ez volt *életem legizgalmasabb kenyai* / ^{??}*[Kenyában való]* *vadászata*.

Ami a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciókat illeti, ezekben a képzés alapjául szolgáló ige oblikvuszi vonzatai semmilyen módon nem jelenhetnek (igazán) meg (43b). Ennek okát a következő két tényezőben érdemes keresnünk: egyrészt egy eventualitástípus jelentésű deverbális főnévi szerkezet esetében nem preferált a *való*-konstrukció használata, ha ennek van alternatívája (mint ez esetben a *kenyai*); másrészt miután ebből az alternatív formából hiányzik az eredeti inesszívuszi esetrag, a szóban forgó jelzőt hajlamosabbak vagyunk úgy tekinteni, mint amit a HATNÉK_{SED}-főnévi fej a saját főnévi jogán vesz fel (vagyis úgy értelmezzük, mintha egy Kenyában megjelenő vágyról, azaz 'kenyai vágyról' lenne szó).

Mindemellett szignifikáns különbség figyelhető meg a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók esetében az oblikvuszi vonzatok és az oblikvuszi szabad bővítmények kifejezésére

vonatkozóan. Vonzatok esetében csak a *való*-konstrukció alkalmazható (lásd a (21c-c') és a (22d) példákat az 5.3.1 alfejezetben), mivel az oblikvuszi esetjelölést a képzés során ilyenkor kötelező megőrizni (ez a több eventualitástípus jelentésű deverbális főnévi konstrukció esetében is érvényes, hiszen például a *kenyai család* SED-főnévi kifejezést sem lehet úgy érteni, hogy valaki Kenyában (mint helyben/országban) csalódott volna, csak olyan értelmezés tulajdonítható neki, miszerint 'valaki valamivel vagy valakivel kapcsolatban csalódott, miközben Kenyában tartózkodott'). A szabad bővítmények esetében azonban az *-i*-konstrukciós alternatíva meglete nem teszi lehetővé a *való*-konstrukció használatát, ez viszont ahhoz vezet, hogy (az eredeti oblikvuszi esetragot nélkülöző) szabad bővítményt inkább úgy értelmezzük, mint ami a HATNÉK_{SED}-főnévi fejhez saját jogán kapcsolódik, nem pedig a képzés alapjául szolgáló igei konstrukcióban lévő szabad bővítmény főnévi konstrukcióbeli megfelelőjét látjuk benne.

A HATNÉK_{SED}-főnevek (44a) éppúgy nem módosíthatók olyan melléknévvel vagy jelzői kifejezéssel, amely a képzés alapjául szolgáló igei konstrukcióban határozószóként jelenik meg, vagy határozói igenévi formában van jelen, mint a HATNÉK-főnevek (42a), továbbá ezen összetevők *való*-konstrukcióban történő megjelenítése sem jelent megoldást ezúttal sem (44b) (vö. (42b)-vel).

Azonban a HATNÉK-főnevekkel ellentétben a HATNÉK_{SED}-főnevek jól módosíthatók olyan jelzői kifejezésekkel, amelyeket a főnévi fej a derivációs bázistól függetlenül mintegy a „saját jogán” vesz fel; erre példa a *leggyőzhetetlenebb (vágy)* (44c)-ben. A (44d)-ben szereplő kifejezés szintén segít megvilágítani a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciókban megjelenő melléknévek értelmezését: a szóban forgó kifejezés ugyanis egyértelmű, a mohóságot csak a vágyra vonatkozóan lehet értelmezni.

- (44) a. Ez volt az év leggyőzhetetlenebb *[?]néma / *szunyókáló / ^(?)[fa alatti] ücsöröghetnékje.
 b. Ez volt az év leggyőzhetetlenebb *[?]némán / *[?]szunyókálva / *[fa alatt] való ücsöröghetnékje.
 c. ^(?)Ez volt az év leggyőzhetetlenebb ebéd utáni ücsöröghetnékje.
 d. [?]Péterre már megint rájött a mohó vodkavedelhetnék.

Tekintsük át, hogy mi a helyzet azokkal a szabad bővítményekkel, amelyek a képzés alapjául szolgáló ige mellett névutós szerkezetként jelennek meg. A HATNÉK_{SED}-főneveket csak olyan névutós kifejezésekkel lehet módosítani, amelyek jelzősítésében az *-i* attributivizáló elem vesz részt (lásd (44a, c)). Ezeknek a szerkezeteknek kifejezetten jó a megítélésük ellentétben azon konstrukciókéval, amelyekben a szóban forgó névutós összetevők egy *való*-konstrukcióban bukkannak fel, mivel az utóbbiak elkerülhetetlenül a megfelelő HATNÉK-főnévi olvasatot hívják elő (lásd az 5.2 alfejezet (11) példasorát).

Egy megjegyzést mindenképpen megérdemelnek ezúttal is a különleges HATNÉK_{SED}-főnévtípusba tartozó konstrukciók (lásd a ((23-24) példasorokat az 5.3.1 alfejezetben). Ezeknél a képzés alapjául szolgáló ige határozószói (23f), határozói igenévi (23f'), valamint névutós bővítményei (23c) csakúgy, mint az oblikvuszi szabad bővítmények ((23b, d), (24b)) eredeti alakjukban jelennek meg a deverbális főnév preminális komplementum-zónájában.

Mindent összevetve a HATNÉK-főnevek tekinthetők a legkevésbé főnévinek a deverbális főnevek közül a melléknévvel, illetve jelzővel való módosíthatóság szempontjából, mivel ezek csak nagyon kevés szabad bővítményt tudnak örökölni a képzés

alapjául szolgáló igei szerkezetből. A HATNÉK_{SED}-főnevek ellenben nagyon „főnévi módon” viselkednek ebből a szempontból: ők kiválóan módosíthatóak olyan jelzői kifejezésekkel, amelyeket a főnévi fej saját jogán vesz fel.

Következő főnévi tulajdonságként vizsgáljuk meg, hogy a HATNÉK-főnevek és a HATNÉK_{SED}-főnevek megjelenhetnek-e a referencialitás különböző fokain.

Amint az az alábbi (45-46) példasorból kiderül, mindkét típusú -hAtnék képzős főnévi kifejezéshez csak akkor társulnak (igazán) elfogadható grammatikalitási ítéletek, ha legalább specifikusak. Ez vélhetően azzal függ össze, hogy on-line hozzuk létre ezeket a főnévi konstrukciókat. Ezt a jelenséget a következőképpen lehet általánosítani: egy deverbális főnévi kifejezés csak akkor kompatibilis a referencialitás mind a négy fokozatával (és viselkedik ezáltal a közönséges főnevekhez hasonlóan), ha lexikalizálva van.

- (45) a. ^(?)A tegnapi ebéd után való beszélgethetnéked mindenkit kiborított.
 b. [?]Egy májusi ebéd után való beszélgethetnéked viszont mindenkit kiborított.
 c. ^{??}Hát például mindenkit kiborított egy májusi ebéd után való beszélgethetnéked.
 d. *Szerintem ez a vágyunk még nem minősül (ebéd után való) beszélgethetnék(ünk)nek.
 d'. Beszélgethetnékem van.

A nem referenciális (d)-példák a (45-46) adatsorokban kissé problematikusak. Míg a predikatívan használt HATNÉK-főnévi konstrukció elfogadhatatlan (45d)-ben, addig a komplex predikátum részét képező csupasz főnévi kifejezés tökéletesen elfogadható (45d')-ben. Ez utóbbi főnevet nem könnyű besorolni valamilyen kategóriába, de inkább egy anyagnévre emlékeztet, mintsem egy predikatív elemre. Ami a (46d)-beli predikatív HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciót illeti, ez teljesen elfogadhatatlan a birtokos személyére utaló toldalékkal kiegészülve, ellenben anélkül viszonylag jó grammatikalitási ítélet társul hozzá, mintha alkalmilag elfogadnánk lexikalizáltnak a szóban forgó HATNÉK_{SED}-főnévi kifejezést.

- (46) a. ^(?)Ez volt az év leglegyőzhetetlenebb ebéd utáni beszélgethetnékje.
 a'. ^(?)Az ebéd utáni beszélgethetnék egyszer mindenkire rátör.
 b. [?]Egy ilyen ebéd utáni beszélgethetnéket nehéz elfojtani.
 c. Már megint rám tört egy ^{*(?)}kisebb,) ebéd utáni beszélgethetnék.
 d. Szerintem ez a vágyunk még nem minősül (ebéd utáni) beszélgethetnék[?] (*-ünk-)nek.

A hatodik és egyben utolsó főnévi tulajdonság a kvantifikálhatóság és determinálhatóság.

A HATNÉK-főnévi szerkezetekben nem (igazán) jelenhetnek meg kvantorok (47a-a''), főként olyanok nem, amelyek nem specifikusak (47a''). Ez vélhetően abból adódik, hogy a HATNÉK-főnevek egy konkrét komplex eseményre utalnak, így a kvantifikációval (amely eventualitások halmazát igényli, melyek fölött kvantálni lehet) definíció szerint nem kompatibilisek. A grammatikalitási ítéletek ebből az okból kifolyólag meglehetősen bizonytalanok, és nagy variabilitást mutatnak az egyes beszélőktől függően. A HATNÉK-főnevek olyan módon sem kvantifikálhatóak, ha melléknévesítjük ezt az elemet (lásd a *háromszori* és a *gyakori* összetevőkhöz tartozó (teljesen elfogadhatatlan) grammatikalitási ítéleteket (47a)-ban). Ennek oka valószínűleg szintén abban keresendő, hogy a HATNÉK-főnevek egy konkrét komplex eseményre utalnak. Mindennek fényében nem meglepő, hogy

a legjobb grammatikalitási ítélet a *mindkét* kvantordeterminánst tartalmazó szerkezethez társul (47a'), és annak tulajdonítható, hogy ez egyszerre rendelkezik specifikus és disztributív karakterrel: úgy működik, mintha külön-külön utalna két komplex eventualitásra.

- (47) a. A múlt héten *a(z)* ^{*?}*három* / ^{??}*utolsó* / **háromszori* / **gyakori*, *ebéd után való beszélgethetnéketek* kiborította a főnököt.
 a'. [?]A múlt héten *mindkét*, *ebéd után való beszélgethetnéketek* kiborította a főnököt.
 a''. ^{*}A múlt héten kiborította a főnököt *három* / *néhány* / *sok* / *minden*, *ebéd után való beszélgethetnéketek*.
 b. A múlt héten *a(z)* ^{*?}*három* / ^{??}*utolsó* / **háromszori* / ^(?)*gyakori*, *ebéd utáni beszélgethetnéketek* kiborította a főnököt.
 b'. ^{??}A múlt héten *mindkét*, *ebéd utáni beszélgethetnéketek* kiborította a főnököt.
 b''. A múlt héten kiborította a főnököt ^{*?}*három* / ^{*?}*néhány* / **sok* / [?]*minden*, *ebéd után való beszélgethetnéketek*.

Miután a HATNÉK_{SED}-főnévi konstrukciók eventualitástípusokat jelölnek, nem tűnik eleve kizártnak, hogy kvantifikálni lehessen fölöttük. Mivel azonban ezek a kifejezések nem (megszámlálható) lexikalizált főnevek, szívesebben társulnak melléknévesített kvantorokkal; lásd a *gyakori* elemre vonatkozó (meglehetősen jó) grammatikalitási ítéletet (47b)-ben. Az átmeneti kategoriális státuszuk és az eventualitástípusi jelentésük miatt a nem specifikus *minden* univerzális kvantordeterminánssal többé-kevésbé kompatibilisek (47b''), míg a *mindkét* kvantordeterminánssal nem (47b'); a grammatikalitási ítéletek azonban az ő esetükben is meglehetősen bizonytalanok, és beszélőtől függően nagy variabilitást mutatnak.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a (nem melléknévi) kvantifikálhatóság lehetőségét illetően *mindkét* -hAtnék képzős főnévtípus nagyon alacsony szintű főnéviséget mutat, mely vélhetően abból a közös tulajdonságukból fakad, hogy nincsenek lexikalizálva.

5.5.3 Összefoglalás

Az 5.5.1 és 5.5.2 alfejezetekben tett megfigyeléseket a -hAtnék képzős főnevek igei és főnévi tulajdonságait illetően az alábbi 1. táblázat foglalja össze.

Amint a táblázat első feléből látni lehet,³⁸ mind a HATNÉK-főnevek, mind a HATNÉK_{SED}-főnevek meglehetősen verbálisak, mely vélhetően összefügg az on-line létrehozott státuszukkal, valamint azzal az ezzel kapcsolatos ténnyel, hogy ebben a két főnévtípusban nincsenek lexikalizált alakok.

A HATNÉK_{SED}-főnevekre csak igen kis fokú főnéviség jellemző; tulajdonképpen csak azt a három főnévi tulajdonságot mutatják igazán, amelyben minden deverbális főnév jól teljesít, vagyis rendelkezhetnek birtokosi argumentummal, bármilyen esetjelöléssel felbukkanhatnak a mondatban, valamint módosíthatók jelzőkkel. A HATNÉK-főnevek még náluk is kevésbé főnéviek, mivel a szerkezetükben nem igazán jelenhetnek meg melléknévek, illetve jelzők.

³⁸ Ami a táblázatban használt jelöléseket illeti: az igei és főnévi tulajdonságok meg(nem)létét pipák, csillagok és kérdőjelek jelzik. Ami pedig a színeket illeti: minél világosabb egy cella, annál inkább főnévi, illetve annál kevésbé igei az adott főnévtípus a vizsgált szempontból.

TULAJDONSÁGOK		HATNÉK-FŐNÉV	HATNÉK _{SED} -FŐNÉV
IGEI	idő és mód	*	*
	két paradigma	*	*
	az igemódosító elválaszthatósága	??	*?
	az argumentumok jelenléte / kötelezősége	(?)	(?)
	tárgyesetű argumentum	??	?
	határozói módosíthatóság	??	??
	információszerkezet (belső hatókör)	(?)	?
FŐNÉVI	többbesíthetőség	*	*?
	birtokosi argumentum	✓	✓
	esetjelölés	✓	(?)
	melléknévi / jelzői módosíthatóság	??	✓
	referencialitási fokozatok	??	??
	kvantifikálhatóság (és determinálhatóság)	*?	*?

1. táblázat. A -hAtnék képzős főnevek igei és főnévi tulajdonságai

Lássuk a legfontosabb részleteket.

Döntő igei tulajdonságnak azt tekintettük, hogy a -hAtnék képzős főnevek kötelezően megőrzik a képzés alapjául szolgáló ige tárgyának esetjelölését olyan esetekben is, amikor ezek nem idiómák részeként bukkannak fel.

Mindamellet a -hAtnék képzős főnevek alapvetően öröklik a bemeneti ige argumentumszerkezetét és információszerkezetét, ami összefüggésben van azzal, hogy esetükben online létrehozott formákról és eventualitást jelentő kifejezésekről van szó, valamint hogy posztinominális komplementumzónájukba éppúgy be tudnak fogadni „teljesen kifejllett” főnévi argumentumokat, mint a fej előtti való-konstrukciókba. Ezeket a döntő szempontokat tekintve mind a HATNÉK-főnevek, mind a HATNÉK_{SED}-főnevek nagyon igeien viselkednek.

Ami a főnévi kifejezésen belüli hatókörrel rendelkező operátorokat illeti, a szóban forgó két főnévtípus alapvetően képes (még egészen komplex) információszerkezet befogadására (is), bár ezek a konstrukciók azért inkább elméleti lehetőségnek tekinthetők, semmint olyan szerkezeteknek, melyeket a hétköznapi életben (gyakran) használunk. Legkevésbé az időhatározói birtokossal rendelkező HATNÉK_{SED}-főnevek tudnak (komplex) operátorstruktúrák számára helyet biztosítani a szerkezetükben, míg a legnagyobb ilyen lehetőséggel a különleges altípusba tartozó (potenciálisan hatalmas kiterjedésű preinominális komplementumzónájú) HATNÉK_{SED}-főnevek rendelkeznek. Ez utóbbi kifejezések szinte egy az egyben átveszik a képzés alapjául szolgáló igei struktúrát, beleértve ebbe az operátorok megjelenítési lehetőségén túl azt is, hogy itt minden összetevő az eredeti formájában bukkan fel, vagyis a tárgy nem veszíti el esetragját, továbbá a különféle határozós, határozói igenévi és névutós szerkezetek, valamint az oblikvuszi bővítmények sem jelzősödnek.

A -hAtnék képzős főnevek lényegében nagyon kevésbé főnéviek, hiszen nem tehetők többes számba, nem lehet (a megszokott módon) kvantifikálni felettük, és nem fordulhatnak elő nem specifikus és predikatív frázisokban.

6. ÖSSZEGZÉS

Ebben a munkában néhány olyan jelenséget mutattam be a maga teljességében a magyar főnévi kifejezésekről szóló átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtanból (Alberti és Laczkó 2018), amelyek megírásában tevékenyen részt vettem. Ezek a részek lehetőséget adtak annak bemutatására, hogy miként, illetve milyen elvek mentén épül fel egy átfogó generatív nyelvészeti forrásnyelvtan, illetve milyen módszertani dilemmákat kellett az adott részek kapcsán megoldani.

A névmások kapcsán lehetőségem volt bemutatni, hogy mit értünk az alatt, hogy az átfogó generatív forrásnyelvtanokban rendszerszerű az adatközlés (2. fejezet), vagyis hogy a tudományos cikkekben megszokottnál is rendszerszerűbb olyan tekintetben, hogy míg ezekben az adatok a kutató tézisének igazolása végett vannak csatasorba állítva, addig a forrásnyelvtanban objektív szempontok alapján, a teljesség igényét szem előtt tartva vesszük számba őket.

A (magyar kapcsán a pusztá létében is vitatott) főnévi posztnominális komplementum-zóna kérdése (3. fejezet) arra világított rá, hogy milyen előnyök származ(hat)nak abból, ha egy sorozat részeként megjelenő könyv szerzőiként kénytelenek vagyunk megvizsgálni olyan jelenségeket, amelyek más nyelvekben megfigyelhetők, de a magyar kapcsán eddig nem fordítottak rájuk túl sok figyelmet, illetve meg voltak győződve róla, hogy ebben a nyelvben nincs hasonló.

A *-nAk* ragos birtokos előtti nem birtokosi pozíció esete (4. fejezet) azt példázta, hogy ha követjük az adatokat, az szélsőséges esetben akár egy új szintaktikai pozíció felfedezéséhez is vezethet.

A *-hAtnék* főnévképző esetében bemutatott teljes vizsgálat pedig minden korábbi módszertani kérdést egyszerre vonultatott fel, bevive egyúttal a magyar nyelvész közösségi tudatba azt, hogy ilyen főnévképző is van a magyarban, sőt meglehetősen produktívan működik, és egyes esetekben kifejezetten érdekes tulajdonságokkal is rendelkezik.

Azt is bemutattam, hogy az átfogó generatív forrásnyelvtani adatok tudományos kutatások bemenetül is szolgálhatnak; a különféle szerzőtársakkal közösen nekem is sok publikációm jelent meg az elmúlt években, illetve áll megjelenés alatt. Ebből pedig az következik, hogy kifejezetten érdemes ilyen jellegű munkákat írni, és ilyen módon foglalkozni a nyelvi adatokkal.

IRODALOM

- Alberti, Gábor. 1997. Restrictions on the Degree of Referentiality of Arguments in Hungarian Sentences. *Acta Linguistica Hungarica* 44/3-4: 341–362.
- Alberti Gábor. 2006. A szóképzéssel együttjáró vonzatszerkezet-változások rendszere. *Nyelvtudományi Közlemények* 103: 75–105.
- Alberti Gábor. 2009. A szóképzéssel együttjáró vonzatszerkezet-változások egy polaritásérzékeny rendszere. In *Tanár és tanítvány. Írások Györke József és Hajdú Péter tiszteletére* (2002–2007), Fancsaly Éva (szerk.), 122–145. Budapest – Pécs: Studia Linguistica, Dialóg Campus.
- Alberti Gábor. 2013. Az argumentumok precedenciaelvű realizálódása. In *Analógia és modern nyelveírás*, Kádár Edit & Szilágyi N. Sándor (szerk.), 9–41. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Alberti, Gábor & Judit Farkas. 2013. Book review: Syntax of Dutch, Nouns and Noun Phrases, Vol. 1-2. *Lingua* 133: 375–384.
- Alberti Gábor & Farkas Judit. 2015. Az elidegeníthető birtoklást kifejező -j- esete a -(V)t főnévképzővel és más főnévképzőkkel. *Jelentés és Nyelvhasználat* 2: 1–29.
- Alberti, Gábor & Judit Farkas. 2016. The case of competing back-referencing pronoun variants with information structural functions in Hungarian. *Kézirat. PTE Nyelvtudományi Tanszék*.
- Alberti, Gábor & Judit Farkas. 2018a. Derivation of nouns. In *Nouns and Noun Phrases*, eds. Gábor Alberti & Tibor Laczkó, 191–630. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Alberti, Gábor & Judit Farkas. 2018b. Modification. In *Nouns and Noun Phrases*, eds. Gábor Alberti & Tibor Laczkó, 775–895. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Alberti Gábor & Medve Anna. 2002. *Generatív grammatikai gyakorlókönyv*. Budapest: Janus/Books. [2. kiadás, 2005, Budapest: Gondolat].
- Alberti, Gábor & Tibor Laczkó eds. 2018. *Nouns and Noun Phrases*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Alberti, Gábor, Mónika Dóla & Judit Kleiber. 2014. Mood and modality in Hungarian: Discourse Representation Theory meets Cognitive Linguistics. *Argumentum* 10: 172–191. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Alberti, Gábor, Judit Farkas & Veronika Szabó. 2015. Argument for Arguments in the Complement Zone of the Hungarian Nominal Head. In *Approaches to Hungarian 14*, eds. Katalin É. Kiss, Balázs Surányi & Éva Dékány, 3–36. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Alberti, Gábor, Judit Farkas & Veronika Szabó. 2017a. Internal-scope taking arguments in the information structure of deverbal nominals in Hungarian. In *Approaches to Hungarian 15*, eds. Marcel den Dikken, Harry van der Hulst & Anikó Lipták, 1–33. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Alberti, Gábor, Judit Farkas & Veronika Szabó. 2017b. HATNÉK-nominalization: two subtypes of a highly verbal Hungarian deverbal nominalization. *Acta Linguistica Academica* 64/2: 169–190.
- Alexiadou, Artemis. 2004. On the development of possessive determiners. Consequences for DP structure. In *Diachronic clues to synchronic grammar. Linguistik Aktuell* 72, eds. Eric Fuss & Carola Trips, 31–58. Amsterdam: John Benjamins.

- Bach, Emmon. 1981. On Time, Tense, and Aspect: An Essay in English Metaphysics. In *Radical pragmatics*, ed. Peter Cole, 63–81. New York: Academic Press.
- Bartos Huba. 2000. A magyar inflexiók jelenségek szintaktikai háttere. In *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, Kiefer Ferenc (szerk.), 653–762. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Broekhuis, Hans, Evelien Keizer & Marcel den Dikken. 2012. *Syntax of Dutch – Nouns and Noun Phrases*, Vol I-II. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Den Dikken, Marcel. 2015. The morphosyntax of (in)alienably possessed noun phrases: The Hungarian contribution. In *Approaches to Hungarian 14*, eds. Katalin É. Kiss, Balázs Surányi & Éva Dékány, 123–147. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- É. Kiss, Katalin. 1987. *Configurationality in Hungarian*. Dordrecht: Reidel.
- É. Kiss, Katalin. 1992. Az egyszerű mondat szerkezete. In *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*, Kiefer Ferenc (szerk.), 79–177. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- É. Kiss, Katalin. 1999. Mondattan. In *Új magyar nyelvtan*, É. Kiss Katalin, Kiefer Ferenc & Siptár Péter (szerk.), 15–185. Budapest: Osiris.
- É. Kiss, Katalin. 2000. The Hungarian Noun Phrase is like the English Noun Phrase. In *Approaches to Hungarian 7*, eds. Gábor Alberti & István Kenesei, 119–149. Szeged: JATEPress.
- É. Kiss, Katalin. 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- É. Kiss, Katalin. 2009. Is free postverbal order in Hungarian a syntactic or a PF phenomenon? In *The Sound Pattern of Syntax*, eds. Nomi Erteschik-Shir & Lisa Rochman, 53–71. Oxford and New York: Oxford University Press.
- É. Kiss Katalin. 2010. Miért szabad az ige utáni szórend a magyarban? In *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei*, Maleczki Márta & Németh T. Enikő (szerk.), 19–31. Szeged: JATE.
- Farkas, Judit. 2017. Topic change in Hungarian. Előadás. Elhangzott: 2nd Budapest Linguistics Conference, Budapest, ELTE, 2017. június 1–3.
- Farkas, Judit & Gábor Alberti. 2016a. Positions for oblique case-marked arguments in Hungarian noun phrases. *Jezikoslovlje* 17/1-2: 295–319.
- Farkas, Judit & Gábor Alberti. 2016b. The relationship between (in)alienable possession and the (three potential) forms of possessed nouns in Hungarian. *Linguistica* 56/1: 111–125.
- Farkas, Judit & Gábor Alberti. 2017. The Hungarian HATNÉK-noun expression: a hybrid construction. In *Constraints on structure and derivation in syntax, phonology and morphology*, eds. Anna Bloch-Rozmej & Anna Bondaruk, 71–100. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Farkas, Judit & Gábor Alberti. 2018a. Characterization. In *Nouns and Noun Phrases*, eds. Gábor Alberti & Tibor Laczkó, 5–151. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Farkas, Judit & Gábor Alberti. 2018b. Complementation. In *Nouns and Noun Phrases*, eds. Gábor Alberti & Tibor Laczkó, 662–775. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Farkas, Judit, Veronika Szabó & Gábor Alberti. 2017. Information-structurally (un)ambiguous nominal constructions in Hungarian. *Finno-Ugric Languages and Linguistics* 6/2: 38–88.
- Featherstone, Sam. 2007. Data in generative grammar: the stick and the carrot. *Theoretical Linguistics* 33/3: 269–318.
- Fu, Jingqi, Thomas Roeper & Hagit Borer. 2001. The VP within Process Nominals: Evidence from Adverbs and the VP Anaphor *Do-So*. *Natural Language & Linguistic Theory* 19: 549–582.
- Geröcs, Máttyás, Anna Babarczy & Balázs Surányi. 2014. Exhaustivity in Focus: Experimental Evidence from Hungarian. In *Language Use and Linguistic Structure*, eds. Joseph Emmonds & Markéta Janebová, 181–194. Olomouc: Palacky University.
- Grohmann, Kleanthes K. 2003. *Prolific Domains: On the Anti-Locality of Movement Dependencies* (Linguistik Aktuell 66). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Hakulinen, Auli, Maria Vilkkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ihsane, Tabea & Genoveva Puskás. 2001. Specific is not Definite. *Generative Grammar in Geneva 2*: 39–54.

- Káldi Tamás & Babarczy Anna. 2016. A magyar fókusz és a skaláris implikaturák: egy szemmozgás-követéses kutatás eredményei. In „Szavad ne feledd!”, *Tanulmányok Bánréti Zoltán tiszteletére*, Kas Bence (szerk.), 333–346. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet.
- Karácsonyi Krisztina. 2016a. A komplex és az egyszerű esemény jelentésű deverbális főnevek szintaktikai szerkezete, különös tekintettel a pre-D nem birtokosi pozícióra. Előadás. Elhangzott: IX. Nemzetközi és XVI. Országos Interdiszciplináris Grastyán Ph.D. és TDK Konferencia, Pécs, PTE, 2016. október 27–28.
- Karácsonyi Krisztina. 2016b. A komplex esemény jelentésű magyar deverbális főnevek morfoszintaktikai szerkezete. Előadás. Elhangzott: Végtelenbe tartó nyelvészet hallgatói konferencia, Pécs, 2016. november 12.
- Karácsonyi Krisztina. 2016c. A pre-D nem birtokosi pozíció és a hatókörláthatósági elv. Előadás. Elhangzott: 15. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri konferencia, Újvidék, Újvidéki Egyetem Rektorátusa és Mezőgazdasági Kar, 2016. november 19.
- Karácsonyi Krisztina. 2017. A pre-D nem birtokosi pozíció. OTDK-dolgozat. Pécs: PTE.
- Kenesei István. 1992. Az alárendelt mondatok szerkezete. In *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*, Kiefer Ferenc (szerk.), 529–714. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kenesei István. 1996. Képző vagy nem képző? In *Nyelv, nyelvész, társadalom: Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára barátaitól, kollégáitól, tanítványaitól II*, Terts István (szerk.), 92–95. Pécs: JPTE.
- Kiefer, Ferenc. 1990–91. Noun Incorporation in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 40/1-2:149–177.
- Kiefer Ferenc & Ladányi Mária. 2000. A szóképzés. In *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, Kiefer Ferenc (szerk.), 137–164. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klemm, Antal. 1928. *Magyar történeti mondattan I*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Kratzer, Angelika. 1996. Severing the External Argument from its Verb. In *Phrase Structure and the Lexicon. Studies in Natural Language and Linguistic Theory* 33, eds. Johan Rooryck & Laurie Zaring, 109–137. Dordrecht: Kluwer.
- Laczkó Tibor. 2000. Az ige argumentumszerkezetét megőrző főnévképzés. In *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, Kiefer Ferenc (szerk.), 293–407. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Laczkó Tibor. 2006. Alberti Gábor – Medve Anna: Generatív grammatikai gyakorlókönyv I–II. *Argumentum* 2: 134–159.
- Maleczki Márta. 2000. Lexikális szemantikai hatások a mondatalkotásban. Kézirat. Szegedi Tudományegyetem, Általános Nyelvészet Tanszék.
- Marantz, Alec. 1984. *On the Nature of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Oszoli Borbála. 2014. A *-hatnék* deverbális főnévképző morfoszintaktikai jellemzése, PTE: Szakdolgozat.
- Petrován Oszkár. 1916. Igealakok névszók szerepében. *Magyar Nyelvőr* 45/4: 318–324.
- Pléh, Csaba. 1982. Topic and subject prominence in Hungarian. In *Hungarian Linguistics. Linguistic and Literary Studies in Eastern Europe* 4, ed. Ferenc Kiefer, 447–465. Amsterdam: John Benjamins.
- Pléh, Csaba & Radics Katalin. 1976. „Hiányos mondat”, pronominalizáció és a szöveg. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XI: 261–277.
- Rákosi, György. 2009. Ablative causes in Hungarian. In *Approaches to Hungarian 11*, eds. Marcel den Dikken & Robert M. Vago, 167–196. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Rákosi, György & Tibor Laczkó. 2005. Verbal Category and Nominal Function – Evidence from Hungarian Subject Clauses. In *Proceedings of the LFG05 Conference*, eds. Miriam Butt & Tracy Holloway King, 353–370. Stanford: CSLI Publications.
- Roehrs, Dorian. 2014. Splitting the Nominal Left Periphery into DP and TopP: Two Pre-adjectival Positions for Possessives in German. Ms. <http://ling.auf.net/lingbuzz/002111> (letöltve: 2017.02.03.).

- Runner, Jeffrey T. & Micah B. Goldwater. 2011. On the Representational Nature of Representational Noun Phrases. In *Experiments at the Interfaces* (Syntax and Semantics 37), ed. Jeffrey T. Runner, 219–250. Bingley: Emerald Publications.
- Simonyi Zsigmond. 1878. Névszókül használt igealakok. *Magyar Nyelvőr* 7: 434–444.
- Szabolcsi Anna & Laczkó Tibor. 1992. A főnévi csoport szerkezete. In *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*, Kiefer Ferenc (szerk.), 179–298. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szűcs, Péter. 2015. On pronouns in Hungarian complex sentences. *Argumentum* 11: 292–313.
- Tompa József. 1959. A *mehtnék(je)* típusú főnevek leíró nyelvtani kérdései. *Magyar Nyelv* 55/4: 481–488.
- Tompa József. 1961. A *mehtnék(je)* típusú deverbális főnevek mai változataihoz. *Magyar Nyelv* 57/3: 340–342.
- Zolnai Gyula. 1918. Új nyelvtani elemek. I. Új képzők és igekötők. *Magyar Nyelvőr* 47/1–2: 8–13.